

ירושא. זכיית קרוביו של אדם שמת, בנכסיו, על פי הסדר הקבוע בתורה.

הפרקים:

א. גדרה;

ב. סדר נחלות;

ג. משמוש נחלה;

ד. הראויים לירושא;

ה. הנכסים;

ו. החלוקה;

ז. הביירוים;

ח. בספק;

ט. הפקעתה בצוואה ובסילוק;

י. הפקעתה באופנים אחרים;

יא. הנחלה לאחד היורשים;

יב. העברת נחלה;

יג. בגוי.

מי שמת, זוכים קרוביו בנכסיו מאליהם¹. הערך שלפנינו עוסק בגדרי זכייה זו, ומה הוא הסדר של היורשים, ואלו נכסים עוברים בירושא, ועוד. לענינים מיוחדים של ירושות שונות נתייחדו ערכים פרטיים: ע' **ירושא הבכור**, על הבכור שנטל פי שנים בנכסי אביו; ע' **ירושא הבעל**, על הבעל שירש את אשתו, מן התורה או מדרבנן; ע' **ירושא היבם**, על היבם שזוכה בנכסי אחיו כשמייבם את אשתו. על הדינים המיוחדים לנכסי הירושא לאחר שזכו בהם היורשים, לפי שהיורשים עומדים במקום המוריש בדברים הנוגעים לירושא, ונכנסים תחתיו לכמה ענינים, ע"ע **ירש** (א).

ערך זה עוסק בירושא של תורה, שהיורשים זוכים בנכסים מאליהם בדין התורה, ולא על פי צוואה. על הפקעת הירושא מהיורשים על ידי צוואה, ע' להלן: הפקעתה בצוואה ובסילוק. לזכייה בנכסים על פי צוואה נתייחדו ערכים מיוחדים: ע' **דברי שכיב מרע ככתובים וכמסורים**² וע' **מתנת שכיב מרע**. על צוואה שנעשתה על ידי המוריש כשהיה נוטה למות, שתיקנו חכמים שמועילה לאחר מיתה כעין דין ירושה של תורה; וע"ע מתנה על זכייה בנכסי המת על פי צוואתו באופנים אחרים, כגון על ידי הקנאת גוף הנכסים מחיים ופירותיהם לאחר מיתה, או על ידי הקנאה שעה אחת קודם מיתה; ועל המצוה שמוטלת לעתים על היורשים לקיים את הצוואה אף באופן שלא זכו המקבלים זכייה גמורה, ע"ע **מצוה לקיים דברי המת**. באופנים מיוחדים יש תנאים סוברים, וכן הלכה, שהמוריש יכול לשנות בצוואתו את חלוקת הירושא שמן התורה, והזוכה על פי דבריו זוכה בגדר ירושה, ועל כך, ע' להלן: הנחלה לאחד

היורשים.

על הקפידא שהקפידו חכמים שלא יפקיע אדם את נכסיו מיורשיו על ידי צוואה, ועל האופנים שמותר לעשות כן לכתחילה, ע'י להלן: העברת נחלה. על תקנות חכמים ותקנות הקהל בדיני הירושה, שמפקיעות דין ירושה של תורה, ועל מנהגי המקומות או דין המלכות במקומות מסויימים, שאין להם תוקף להפקיע דין ירושה של תורה, ע'י להלן: הפקעתה באופנים אחרים. **א. גדרה.** מצות עשה לדון בדיני נחלות³ כדין התורה⁴, שנאמר: איש כי ימות ובן אין לו והעברתם את נחלתו לבתו, ואם אין לו בת וגו'⁵, וסוף הפרשה: והיתה לבני ישראל לחקת משפט כאשר צוה ה' את משה⁶, ונמנית במנין המצוות⁷. ויש מונים כל דיני ממונות, ונחלות בכלל, במצות עשה אחת: בצדק תשפט עמיתך⁸, שאין אצלנו צדק אחר אלא מה שאמרה תורה⁹.

בגדר מצות נחלות יש מהראשונים שכתבו, שאין המצוה שיניח אדם מה שיש לו ליורשיו, שהרי רשאי הוא לעשות בו כרצונו כל ימי חייו¹⁰, אלא שאם צוה שלא יירשנו מי שיורשו על פי דין, בין כשהיה בריא ובין כשהיה שכיב מרע, אף על פי שאין בדבריו כלום¹¹, מכל מקום עבר על מצות המלך, וביטל מצות עשה של ירושה¹², ואם קיימו בית דין את דבריו אלה אחרי מותו, ביטלו מצוה זו, מלבד מה שעברו בלאו של: לא תטה משפט¹³. ויש מהראשונים סוברים שאין המצוה אלא על בית דין, שאם דנו כן, ביטלו את המצוה, אבל המוריש אינו עובר¹⁴. ויש סוברים בדעת ראשונים שאין בירושה מצוה לעשות או שלא לעשות, ואין בה קיום עשה או ביטול¹⁵, אלא שעצם הדין שאמרה התורה לדון כן נמנה במנין המצוות, כשם שנמנו לדעתם דיני טומאה ועוד דינים כמצוות במנין תרי"ג, אף על פי שאין בהם קיום מצוה או ביטולה¹⁶.

על הלאו של הסבת נחלה משבט לשבט, שנהג בדור של כיבוש הארץ בימי יהושע, ע"ע **הסבת נחלה**¹⁷. על מצוות נוספות שיש מונים בענין ירושת הבכור שנוטל בירושה פי שנים, ע"ע **ירושת הבכור**.

אף על פי שהירושה היא מדיני ממונות, מכל מקום האומר איש פלוני בני לא יירש עם אחיו לא אמר כלום¹⁸, שהתנה על מה שכתוב בתורה¹⁹, אף על פי שבשאר דבר שבממון תנאו קיים, להלכה²⁰, יש מהראשונים שכתבו בטעם הדבר, שנאמר בפרשת נחלות: והיתה לבני ישראל לחקת משפט²¹, לומר שחוקה זו לא תשתנה²², ואין התנאי מועיל בה²³, אף על פי שהיא ענין של ממון²⁴, שהתורה הקפידה על ירושה שתהיה כסדר האמור בה²⁵, ויש מהאחרונים מוסיפים לדעתם, שממקרא זה למדנו שדין הירושה אינו רק דבר שבממון, אלא גם דין כאחד מדיני איסור והיתר שבתורה, שאין אדם יכול להתנות עליהם לבטלם²⁶. ורבים מהראשונים סוברים שהירושה היא כשאר דבר שבממון אף לענין תנאי²⁷, אלא שמכל מקום אין התנאי מועיל בה מטעמים אחרים, ע'י להלן: הפקעתה בצוואה ובסילוק²⁸.

אף על פי שתיקנו חכמים כמה תקנות בעניני ירושה, כדרך שתיקנו בשאר עניני ממונות²⁹, מכל מקום הקפידו שלא תיעקר ירושה של תורה לגמרי, ולכן כשתיקנו **כתובת-בנין-דכרין*** - שאם היה אדם נשוי שתי נשים או יותר ומתו בחייו, הבנים הזכרים של כל אחת מהן נוטלים תחילה בירושת אביהם את

כתובת אמן ונדונייתה, ואחר כך חולקים כל האחים את הירושה בשוה³⁰ - לא תיקנו אלא כשיש בנכסים כדי שיעור דינר מלבד הכתובה, אבל אם אין בנכסים דינר יותר מהכתובה לא תיקנו, וחולקים את כל הנכסים בשוה³¹, שבמקום שנעקרת נחלה של תורה לא תיקנו חכמים³², אבל אם יש שם מותר דינר שחולקים אותו בשוה, מתקיימת בדינר זה ירושה של תורה³³. וכן תקנת חכמים של **מתנת-שכיב-מרע*** שמפקיעה ירושה של תורה, יש מהגאונים סוברים - ולא נתקבלו דבריהם להלכה³⁴ - שלא נתקנה אלא כשמשייר ליורשים מקצת³⁵, שיעור ארבעה זוזים לכל אחד³⁶, או אפילו כל שהוא³⁷, אבל אם אינו משייר כלום אין מתנתו מתנה, שאם לא כן נמצא עוקר ירושה של תורה בידים³⁸. וכן מצינו בכותב את נכסיו לאחרים והניח את בניו, **שאין-רוח-חכמים-נוחה-הימנו***³⁹, וכתבו ראשונים הטעם מפני שעוקר נחלה של תורה⁴⁰, שהואיל והקפידה התורה כל כך בסדר נחלות, אמרו חכמים שלא יעביר אדם נחלתו לאחרים במקום שיש יורשים⁴¹, ויש שנתנו טעמים אחרים בדבר, ע"י להלן: העברת נחלה⁴². וכתבו ראשונים במי שהפקיד מעות אצל חבירו, וצוהו שלאחר מיתתו יעשה בהם "הטוב שאפשר לעשות", שלא יתנם לצדקה או לדבר מצוה, אלא יתנם ליורשיהו⁴³, כי אין דבר טוב מזה⁴⁴, שהרי זיכתה להם התורה בפרשת נחלות⁴⁵, ואף על פי שאילו היה הוא עצמו נותן לצדקה היתה רוח חכמים נוחה הימנו⁴⁶, עכשיו שלא פירש שכוונתו לצדקה, מפרשים שכוונתו ליורשיו⁴⁷.

הירושה באה ליורש מאליה⁴⁸, שאין אדם מזכה אותה לו, אלא מעצמה נופלת לו ירושת אבותיו⁴⁹, ואין היורש צריך לעשות מעשה קנין בירושתו כשאר כל אדם הזוכה בממון⁵⁰, ויורש הוא אף **דבר-שאינו-ברשותו***, שאין מועיל בו קנין⁵¹, כגון גזילה שנגזלה מן המוריש ומצויה אצל הגזלן⁵², או שאר דברים שאין מועיל בהם מעשה קנין, כגון חוב שחייבים למת⁵³, אף שבדרך מקח אינו נקנה אלא בדרכים מיוחדות⁵⁴, ואף מי שאינו בן קנין ישנו בתורת ירושה, כגון **קטן***, לראשונים הסוברים שאין לו זכייה מן התורה⁵⁵, שמכל מקום יורש הוא⁵⁶ מן התורה⁵⁷, וכן יש מהאמוראים סוברים בדעת תנאים שאף **עובר*** במעי אמו יורש מטעם זה שהירושה באה מאליה, אף על פי שלדעתם המזכה ממון לעובר לא זכה בו⁵⁸.

היורש זוכה בירושתו אפילו בעל כרחו של המוריש, שצויה שלא יירשנו⁵⁹, שאין הירושה מפני דעתו של המוריש, שרוצה להקנותה ליורש, אלא מאליה היא באה⁶⁰. וכתבו ראשונים שאף היורש, אפילו הוא עומד וצווח "איני יורש", אין בדבריו כלום, לפי שירש הוא מן התורה והירושה נופלת לפניו⁶¹, וממנו היא לכל דבר משעה שמת המוריש, שהתורה זיכתה לו ירושה זו, ואף בעל כרחו הוא זוכה⁶², ואף על פי שלאחר שבאה הירושה לידו יכול הוא להפקירה וליתנה לכל מי שירצה, קודם שבאה לידו אינו יכול להתנות עליה שלא יירשנה, שבעל כרחו היא נופלת לפניו⁶³. על צוואה של המוריש הבאה להפקיע את הירושה, ועל הסתלקות היורש מחיים מן הירושה, ע"י להלן: הפקעתה בצוואה ובסילוק.

בגדר זכיית היורש בירושה יש מן הראשונים שכתבו, שזכות היורש קשורה בנכסי מורישו, וכשמסתלק כח המוריש מן הנכסים במותו, מיד נופלת עליהם זכות היורש, וכאילו גוף היורש דבוק בגוף המוריש,

וכל היוצא מן האחד נופל אל השני⁶⁴. ויש מבארים גדר ירושה, שהיורש עומד במקום המוריש, וכיון שנכנס תחתיו, ממילא הוא זוכה בנכסיו⁶⁵. ויש מוסיפים ומחלקים, שיש שירש על ידי כניסתו במקום המוריש, ויש יורש שאינו עומד במקום המוריש ומכל מקום זוכה, כגון הבעל שירש את אשתו, שאינו עומד במקומה, לפי שמיד במיתתה פקעה השארות שביניהם, ומכל מקום זוכה בנכסיה כעין שאר זכויות של ממון⁶⁶. וכיוצא בזה יש מחלקים בדעת ראשונים בין ירושת הבן את אביו לירשת שאר יורשים, ששאר יורשים זוכים בנכסי הירושה כעין שאר זכויות של ממון, אבל הבן היורש את אביו, מלבד כוחו לזכות בנכסים כשאר יורשים, עומד הוא תחת אביו לענין ממון, שהוא "כרעיה דאבואה" (רגלו של אביו)⁶⁷, ומטעם זה **קנס*** לפני העמדה בדיון, אף לסוברים שאין אדם מורישו ליורשיו, לפי שאינו בתורת ממון לזכות בו⁶⁸, מכל מקום יש סוברים שהבן יורשו מאביו, לפי שהבן עומד במקום אביו לתבוע את הקנס, כשם שהאב יכול היה לתובעו⁶⁹, ויש מבארים בסברא זו דעת ראשונים בירושת הגוי, שבמקום שאין בן אין שאר קרובים יורשים אותו⁷⁰, שגוי אין לו זכייה של ירושה, אבל בנו עומד במקום אביו, וממילא יורש הוא את נכסיו⁷¹, וכן יש מבארים בזה את החילוק שבין בן לשאר יורשים לענין **עבד-עברי***, שאם מת בעליו ויש לו בן, עובד אותו, וכשלא בן יוצא הוא לחרות ואינו עובד את היורשים⁷², שעבד עברי אינו כשאר ממון, ואין בו זכייה של ירושה, אבל עובד את הבן מפני שהבן עומד במקום אביו⁷³.

מטעם זה שהיורש עומד במקום המוריש, יש כמה דינים המיוחדים לממון הירושה, ואינם נוהגים בממון שזוכה בו אדם בדרך מקח או מתנה וכיוצא, ועל כך ע"ע **יורש** (א). על ההבדל בין ירושה למכר ומתנה בנוגע לחזרה **ביובל***, ע"ע **יובל**⁷⁴.

ממון הירושה, כתבו ראשונים שלא פסק ממנו כוחו של המוריש, והיורשים מכוחו הם יורשים, ולפיכך אם צוה לתת לאחרים, אומרים בו **מצוה-לקים-דברי-המת***⁷⁵, ואינו דומה לממון הגר שמת בלא יורשים וזכו בו אחרים מן ההפקר, שאין מצוה על הזוכים לקיים דברי המת, לדעתם⁷⁶, לפי שהגר אינו בירושה, ופסק כוחו מממנו משעה שמת⁷⁷, ויש מבארים דבריהם, שגדר ירושה אינו שפקע כוחו של המת מנכסיו במיתתו, וגזרה התורה שיזכו בהם יורשיו, ולא יהיו הפקר, שאם כן לא היה יכול לצוות על נכסיו לאחר מיתה, שהרי אינם שלו, אלא שהירושה היא מכוחו של המוריש, שיש לו זכות להוריש נכסיו ליורשיו, וגם לאחר מיתה הוא חשוב כאילו הוא קיים להוריש ליורשיו, ומכוחו הוא שהם יורשים⁷⁸. ומכל מקום אין היורש חשוב כמי שהקנה לו המוריש את הירושה, שהרי זכיית הירושה באה מאליה, ולפיכך המדיר את יורשו ואומר "ככרי אסורה עליך", כשמת ונפלה לו בירושה, הככר מותרת לו, שאינה עתה של המוריש⁷⁹, אף על פי שהאומר לחבירו "ככרי אסורה עליך" ונתנה לו במתנה הריהי אסורה⁸⁰, וביארו ראשונים, שירושה אינה כמתנה, שירושה אין היורש יורש אלא לאחר מיתה, שכבר יצאה מרשות המוריש, ולא מן המוריש באה לו נחלה זו, אלא שהתורה זיכתה אותה לו⁸¹, ודוקא במתנה שבאה מיד המדיר למודר, חשוב כנהנה מהנותן, אבל בירושה אינו נהנה מן המוריש אלא משל שמים, שהרי הוא יורש ממילא, מכח ירושתו שהורישתו התורה⁸².

כשהמוריש גוסס, עדיין אין יורשיו זוכים בנכסיו⁸³, ואין היורשים יורשים אלא לאחר מיתתו של המוריש⁸⁴, היינו "לאחר גמר מיתה"⁸⁵. ויש מן הראשונים שכתבו שזמן הירושה הוא "עם גמר מיתה"⁸⁶, שאינה **כמתנת-שכיב-מרע*** שנקנית רק לאחר גמר מיתה⁸⁷, אלא כאומר "נכסי לך ואחריו לפלוני", שזוכה השני עם גמר מיתת הראשון⁸⁸, לפי שאין הזוכה ב"אחריו" עדיף מן היורשים, ואף היורשים "אחרי אביהם" הם זוכים בירושה מאליהם, שהתורה זיכתה את הנכסים ליורש אחר מיתת המוריש⁸⁹. ומהאחרונים יש מבארים, שבאומר "אחריו לפלוני" דעת הנותן שיזכה השני מיד עם גמר מיתתו של הראשון, משעה שאין הראשון צריך לנכסים הללו⁹⁰, ואף המוריש רוצה הוא שיירשו יורשיו מיד עם גמר מיתתו, ואף דעת התורה בדין ירושה כך היא⁹¹. בדעת הסוברים שיורש עם גמר מיתה יש מהאחרונים מפרשים שיורש ברגע האחרון סמוך ליציאת נשמה⁹², ותמיהו על כך, שהגוסס אף ברגע האחרון הוא כחי לכל דבר⁹³, ונכסיו שלו הם, והיכן מצינו שהחי יורש את החי, והלא בירושה נאמר: איש כי ימות⁹⁴, ויש מפרשים "עם גמר מיתה" בשעת המיתה עצמה, בבת אחת עם המיתה⁹⁵. מהגאונים יש סוברים שמחלוקת אמוראים היא, שלאבי הירושה היא עם גמר מיתה, וכשהאב חולה ונוטה למות וכבר נתיאשו ממנו, יכול הבן למכור מה שיורש מאביו, ואינו כמקנה **דבר-שלא-בא-לעולם***, ולרבא אין לו בירושת אביו עד אחר גמר מיתה, ואינו יכול למכור עד לאחר מיתה, והלכה כרבא⁹⁶.

היורש זוכה בין ב"מוחזק" למוריש בשעת מיתה ובין ב"ראוי" לבא לו אחר מיתה⁹⁷, וכן אמרו: ביום הנחילו את בניו את אשר יהיה לו⁹⁸ - יהיה לשון עתיד⁹⁹ - מכאן שהבן נוטל בראוי כבמוחזק¹⁰⁰, כגון שנפל למוריש ממון בירושה אחר מותו, שזוכה בו היורש¹⁰¹, וכן יורש ממון שזכה בו המוריש לאחר מיתה ממקום אחר, כגון שגבו מעות לאחר מיתה לצורך תכריכיו וקבורתו, ונותרו מהן, שהמותר ליורשיו¹⁰², לפי שזכה בהן המת לצורכו, לסוברים שיש לו זכייה לכך¹⁰³, ושלו הם להורישם ליורשיו¹⁰⁴. ואף יורש שלא היה ראוי לרשת בשעת מיתה, ונעשה ראוי אחר כך, יורש לאחר מיתה, כגון בן הנולד לאחר מיתת אביו, שמת האב והניח את אשתו מעוברת, לסוברים שעובר אינו יורש¹⁰⁵, כשנולד לאחר מיתה זוכה בירושתו, ואף על פי שלא ירש בשעת מיתה, יורש עכשיו¹⁰⁶, וכתבו ראשונים שלמדים ממה שהוצרכה התורה למעט לענין בכורה שכן הנולד אחר מיתת אביו אינו ממעט חלק הבכורה¹⁰⁷, הרי שנוטל חלק פשיטות¹⁰⁸, או שלמדים מהפסוק: איש כי ימות ובן אין לו¹⁰⁹, שאם יש לו בן מכל מקום קודם הוא לירושה, שלא תלתה התורה את הירושה בשעת מיתה, אלא כל שישנו ליורש לאחר מיתת מורישו הרי הוא יורשו¹¹⁰. ואחרונים מוסיפים שאף כשלא היה היורש כלל בעולם בשעת מיתה, כגון שבא המוריש על אשתו סמוך למיתתו, ומת לפני שנקלט הזרע, וילדה אחר כך, הבן יורשו¹¹¹, שאף הוא בכלל דרשת: ובן אין לו¹¹², "עין עליו"¹¹³, אם לא יהיה לו בן לבסוף¹¹⁴. ואף על פי שכבר זכו יורשים אחרים בשעת מיתה - או שזכו בהם אחרים שאינם יורשים, כגון שהיה המת גר שאין לו יורשים אחרים, והחזיקו אחרים בנכסיו - מכל מקום יורש עכשיו כשנולד, וביארו אחרונים, שהנכסים אף לאחר מיתה חשובים כאילו עדיין הם ברשות המת, להורישם לבנו לכשיוולד¹¹⁵. ויש מבארים, שהבן עומד במקום אביו, וכשנולד לאחר מיתה הרי זה כאילו קם המת לתחיה שודאי חוזר הוא ונוטל את נכסיו

מיורשיו, שלא פקע קנינו אלא בזמן שאינו צריך לנכסיו, אבל כשצריך להם עדיין הם שלו¹¹⁶, וצידדו לומר לפי זה שדוקא בנו זוכה בירושה כשנולד, לפי שעומד במקום אביו, אבל יורש אחר שנולד לאחר מיתת המוריש אינו עומד במקומו, ואינו מוציא את הנכסים מן הזוכים בהם¹¹⁷. ויש מהאחרונים שכתבו ביורש שהיה **מומר*** בשעת מיתת המוריש, לסוברים שאין מומר יורש מן התורה¹¹⁸, שאף אם חזר בתשובה אחר כך, הואיל ולא ירש בשעת מיתה, שוב אינו יורש אף עכשיו¹¹⁹.

הבן שאמר לאחר בחיי אביו: מה שאירש מאבא מכור לך, לא אמר כלום¹²⁰, שאין אדם מקנה **דבר-שלא-בא-לעולם***¹²¹, ואין ליורש שום זכות בנכסי המוריש כשהוא בחיים¹²². ומכל מקום יש מהראשונים שכתבו שהיורש ראוי לירושה משעה שנולד¹²³, ומעתה - בחיי המוריש - הוא זוכה¹²⁴, וראויה לו הירושה משעה שנולד¹²⁵, והרי הוא כאילו זכה בה¹²⁶, ולדעתם מטעם זה הוא שאם נסתלק היורש מחיים מן הירושה ואמר "לא אירש", אין סילוקו מועיל¹²⁷, לפי שהוא כאילו זכה כבר לענין שאין סילוק מועיל, אף על פי שלא זכה לגמרי עד שיוכל להקנות בקנין¹²⁸, ויש מבארים, שבנכסים אין היורש זוכה עד מיתת המוריש, ומכל מקום כבר מחיים יש לו שם "יורש", שכח הדין של ירושה חל משעת לידת היורש, ואינו יכול להפקיע שם יורש על ידי סילוק¹²⁹. ויש שנראה מדבריהם שלדעת ראשונים אלה יש ליורש זכות מחיים אף בנכסי הירושה¹³⁰. ויש מבארים אף את גדר הדין של "משמוש נחלה", שהירושה עוברת ליורשי היורש, אם מת היורש לפני מורישו¹³¹, שיש ליורש אף בחיי המוריש כח וזכות ירושה, וכשמת היורש הוא מוריש כח זה ליורשיו¹³².

מיד כשמת המוריש נעשו הנכסים של היורש, ואף אם לא חי היורש אחרי המוריש אלא שעה אחת, מוריש הוא את הנכסים ליורשיו שלו, אף באופן שלא היו זוכים אילו היה מת לפני המוריש¹³³, ומיד כשמת המוריש זכה היורש בנכסים למכרם או לתתם במתנה¹³⁴, אפילו לא באו עדיין לידו¹³⁵, ואינו יכול להסתלק מהם¹³⁶ אלא בדרך הקנאה¹³⁷, בלשון מתנה או הפקר¹³⁸, שהרי זה כמי שמסתלק ממתנה לאחר שבאה לידו¹³⁹. וכשידוע בבירור שמת המוריש, אין היורש צריך ליטול רשות מבית דין לרדת לנכסים¹⁴⁰. וע"ע תפוסת הבית על יורש המוכר את חלקו בירושה, כשיש שם כמה יורשים ועדיין לא חילקה ביניהם, אם מועילה מכירתו.

כשיש למת חובות של ממון לאחרים, גובים את החוב מנכסי הירושה, ועל כך ע"ע **נכסים משועבדים** וע' **נכסי יתומים**, וע' **יורש (א)**: בחובות המוריש¹⁴¹, ובשאר ערכים העוסקים בגביית חוב. אף על פי שפורעים את החוב מנכסים אלה, אין דין ירושה של תורה נעקר בזה, שכשמת המוריש נופלים הנכסים לפני היורש, ובפרעון החוב מקיים הוא את המצוה לפרוע חוב אביו, והיא היא ירושתו, ואין לך ירושה גדולה מזו¹⁴², שהנכסים בחזקת היורש הם, והוא פורע מהם את החוב¹⁴³, שהיורש עומד במקום המוריש ומיד הם שלו¹⁴⁴, ובעל החוב אין לו אלא שעבוד בלבד על נכסי הירושה¹⁴⁵. וכתבו ראשונים שאף לדעת ר' טרפון, הסובר במטלטלים של ירושה, שאם אינם נמצאים ברשות היורשים בשעת מיתת המוריש, וקדם בעל חוב של המוריש ונטלם מרשות הרבים בחובו, זכה בהם¹⁴⁶, מדין תורה

יורשים הם אף מטלטלים אלה שאינם ברשותם בשעת מיתה, אלא קל הוא שהקיל ר' טרפון בגבייה ממטלטלים של יורשים שמועילה בהם תפיסת בעל חוב באופן זה¹⁴⁷. ומכל מקום יש שכתבו בגדר הגבייה של חוב מיורשים, שלענין גביית החוב רואים את הנכסים כאילו הם עדיין של המוריש ולא ירשום היורשים לגמרי, שאף מת יש לו בעלות ממונית לצרכיו, לדעתם, ופרעון החובות שלו, הוא מצרכי המת¹⁴⁸, וביארו בזה את שיטת הראשונים שפרעון חובו של האב על ידי בנו מממון שירש, חשוב כקיום מצות כיבוד אב "משל אב" (מממון האב) ולא "משל בן"¹⁴⁹, לפי שפרעון החוב מצרכי המת הוא, והרי זה כאילו עדיין הממון שלו לענין זה¹⁵⁰. וכיוצא בזה יש מבארים את חיובם של היורשים בקבורת המת מממון הירושה¹⁵¹, שנכסי הירושה חשובים לענין צרכי קבורתו כאילו הם עדיין של המת¹⁵². **ב. סדר נחלות.** הקרוב קרוב קודם לירש¹⁵³, וכל שהוא לפניו מחבירו קודם לחבירו¹⁵⁴, שנאמר: ונתתם את נחלתו לשארו הקרוב אליו ממשפחתו¹⁵⁵, "הקרוב" בה"א הידיעה משמע הקרוב ביותר¹⁵⁶, ואמרו עוד: והיתה לבני ישראל לחקת משפט¹⁵⁷, נתנה תורה דעת - או: רשות¹⁵⁸ - לחכמים לדרוש ולומר כל הקרוב בשאר בשר הוא קודם בנחלה¹⁵⁹, כלומר לדרוש בקרובים איזה מהם קרוב יותר מחבירו¹⁶⁰. ולא רק קרוב ממש יורש, אלא הקרוב למת שאין קרוב יותר ממנו, אף על פי שהוא רחוק ביותר, יורש¹⁶¹, ואין לך אדם מישראל שאין לו יורשים¹⁶² - חוץ מגר שנתגייר, ולא הניח זרע מישראל שנולד לו אחרי גרותו¹⁶³ - שאם אין לו למת בן או בת או אח, יש לו קרוב עד יעקב אבינו, שהקרוב קרוב יורש¹⁶⁴.

שלשה כללים נתנו ראשונים בסדר הירושה¹⁶⁵: (א) כשמת אדם יורשים אותו בניו, ואם אין לו בנים יורשו אביו¹⁶⁶. (ב) כל הראוי לירש, אם אינו קיים רואים אותו כאילו הוא המוריש, ויורשים אותו יורשיו¹⁶⁷. זה הכלל, כל הקודם בנחלה, יוצאי ירכו קודמים¹⁶⁸, שאם מת, יוצאי ירכו עומדים במקומו לרשת את מורישיו, ואין שאר קרובי המת יורשים אותו, אף על פי שהם קרובים למת יותר מיוצאי ירכו של זה¹⁶⁹, כגון הבן, שהוא קודם לבת בירושה¹⁷⁰, אף יוצאי ירכו של הבן קודמים לבת¹⁷¹. (ג) הזכרים קודמים לנקבות, כשקרבתם למת שוה¹⁷², ובאים כולם לרשת מכח אחד¹⁷³.

נמצא שסדר נחלות - להלכה - כך הוא: (א) בן קודם לבת¹⁷⁴ ולכל היורשים¹⁷⁵, ולפיכך מי שמת, בין איש ובין אשה, אם הניח בן, הבן יורש את הכל, ואף אם לא נמצא לו בן למת, אבל יש לבנו זרע בין זכרים ובין נקבות, אפילו בת בת בנו עד סוף העולם היא יורשת הכל¹⁷⁶. (ב) אם אין למת בן, ולא זרע הבן, חוזרים אצל בת המת והיא יורשת הכל, ואף אם לא נמצאה לו בת בעולם אבל יש לה זרע, זרע הבת יורש הכל¹⁷⁷. (ג) אין למת בנים ובנות, ולא זרע הבן ולא זרע הבת, יורשו אביו¹⁷⁸. (ד) אם אין האב קיים, אחי המת או זרעם, יורשים אותו¹⁷⁹, שהם זרעו של האב¹⁸⁰. (ה) אין לו אח ולא זרע האח, יורשת אחות המת או זרעה¹⁸¹. (ו) אין לו אח ואחות ולא זרעם, יורשו אבי אביו¹⁸². (ז) לא היה אבי האב קיים, יורשים אותו אחי אביו או זרעם¹⁸³, שהם זרעו של אבי האב¹⁸⁴. (ח) אם אין אחים לאביו ולא זרע מהם, חוזרת הירושה לאחות אביו או לזרעה עד סוף כל הדורות¹⁸⁵. (ט) אם אין אבי האב ולא אחי האב ולא אחיותיו וזרעם קיימים, חוזרת הירושה לאבי אביו¹⁸⁶, או לזרעו עד סוף כל הדורות¹⁸⁷. ועל דרך זו הולך ועולה עד ראש כל הדורות, ולפיכך אין לך אדם מישראל שאין לו יורש¹⁸⁸. המקורות לסדר

זה ולכלליו, ופרטים מסויימים בו השנויים במחלוקת, יבוארו להלן.

אין ירושה אלא למשפחת האב¹⁸⁹, אבל האם אינה יורשת את בנה, להלכה¹⁹⁰, וכן אחים מן האם שלא מן האב אינם יורשים זה את זה¹⁹¹, וכן אחי האב מן האם אינו יורש את בן אחיו¹⁹², שמשפחת האם אינה קרויה משפחה¹⁹³, שנאמר: למשפחתם לבית אבתם¹⁹⁴, שהמשפחות הולכות אחרי אבות¹⁹⁵. אבל הבן יורש את אמו¹⁹⁶, וכן יורש הוא את קרובי אמו אם מתה לפנייהם והיא היורשת¹⁹⁷, שהרי הוא בא לרשת מכח האם¹⁹⁸, ובמקום אמו הוא עומד, שהיא ממשפחתם¹⁹⁹. על הסוברים שאף האם יורשת את בנה ע"י להלן²⁰⁰.

אשה אינה יורשת את בעלה²⁰¹, מכח האישות, אבל אם היתה קרובת הבעל, כגון שהיתה בת אחיו, והיא ראויה לרשתו מצד קורבה זו בלא אישות, יורשתו, שאין כוחה נגרע במה שהיא אשתו²⁰². על זכויות האשה הנשואה בנכסי בעלה המת, שלא מדין ירושה, ע"ע **כתובה** וע' **נכסי צאן ברזל** וע' **אלמנה**: מזונותיה, פדיונה וקבורתה. על הבעל שירש את אשתו, והוא קודם לכל שאר היורשים, ע"ע **ירושת הבעל**. על היבם שירש את אחיו המת, ע"ע **ירושת היבם**.

מקור הדין שבן קודם לבת²⁰³, הוא מהאמור: איש כי ימות ובן אין לו והעברתם את נחלתו לבתו²⁰⁴, הרי שאם יש לו בן, הבן קודם²⁰⁵, או שלמדים מלשון: והעברתם, ששינה הכתוב לשון נחלה זו מכל נחלות שבתורה, שבכולן כתוב: ונתתם, לומר שעיבור הדין הוא שתהא הבת יורשת²⁰⁶, היינו שמן הדין היה שלא תירש, אלא שמפני שאין בן הכרח הוא לעבור על הדין ולהעביר לה את הנחלה, ומשמע שבמקום שיש שם בן אינה יורשת²⁰⁷. ויש למדים מהאמור: והתנחלתם אתם לבניכם אחריכם לרשת אחזה²⁰⁸, שלא נאמר: לזרעכם²⁰⁹, אלא: לבניכם, לבניכם ולא לבנותיכם²¹⁰, במקום שיש בן²¹¹.

אף בשאר יורשים הזכרים קודמים לנקבות, ואין הנקבות יורשות במקום זכרים²¹², כשקורבתן למת שוה לשל הזכרים²¹³, שהואיל והבנים יורשים, והאחים ואחי האב יורשים, מה הבנים הקדים בהם זכרים לנקבות, אף כל היורשים הקדים בהם זכרים לנקבות²¹⁴, כגון אחים שקודמים לאחיות, או אחי האב שקודמים לאחיות האב²¹⁵. ויש למדים מהפסוק: וירש אתה²¹⁶, מקיש ירושה שניה לירושה ראשונה, מה ירושה ראשונה בן קודם לבת, אף ירושה שניה בן קודם לבת²¹⁷. יש מהראשונים מפרשים דרשה זו, שהואיל ונאמר: ואם אין לו בת וגו' ואם אין לו אחים וגו' ואם אין אחים לאביו וגו' וירש אתה²¹⁸, מקישים את כולם ב"וי"ו מוסיף על ענין ראשון²¹⁹ לירושה המוזכרת ראשונה בכתוב והקודמת לכל הירושות, שהבן קודם לכל היורשים, שנאמר: ובן אין לו והעברתם את נחלתו לבתו, מה שם בן קודם לבת, אף בירושה שניה ושלישית ושאר ירושות בן קודם לבת²²⁰. ויש מפרשים שהלימוד הוא מהמלים: וירש אותה, שהתיבה "אותה" מיותרת לדרשה²²¹, או ששתי התיבות מיותרות, לכלול את כל הירושות יחד, ולהקישן זו לזו²²², ואף ירושה ראשונה ושניה יש מפרשים באופנים אחרים: שירושה שניה היא ירושת בן הבן ובן הבת, וכל הנלמדים מדרשת "אין לו, עיין עליו"²²³, ונקראת

"ירושה שניה" לפי שהיא באה על ידי "משמוש נחלה"²²⁴, או לפי שכל הירושות הכתובות במקרא במפורש נקראות "ירושה ראשונה", והירושות הנלמדות מדרשת "אין לו, עיין עליו" הן "ירושה שניה", ומקיישים אותן לירושות המפורשות²²⁵; או ש"ירושה ראשונה" היא בבן ובבת, שהם זרעו של המת, וירושה שניה בשאר קרובים ממשפחתו, כגון אחים ואחי האב²²⁶.

במה דברים אמורים שזכרים קודמים לנקבות, כשכולם באים לירש מכח אחד²²⁷, כגון הבן והבת של המת הבאים לירש מכח האב, או אחיו ואחותו הבאים לירש מכח האח, אבל אם הם באים לירש משני כוחות, כגון שהיו לאדם שני בנים ומתו בחייו, ואחד הניח בן והאחר בת, ואחר כך מת הוא, שכן הבן בא לירש מכח אביו, ואילו בת הבן באה לירש מכח הבן השני שהוא אביה, שניהם יורשים בשוה, ואין הבן קודם לבת²²⁸.

ירושת הבת - שירשת את אביה במקום שאין בן²²⁹ - מפורשת בתורה: איש כי ימות ובן אין לו והעברתם את נחלתו לבתו²³⁰, ואמרו: אין לי אלא לשעה²³¹, ליוצאי מצרים²³², שתירש הבת במקום שאין בן, כדי שיהא לזרעו של כל אחד חלק בארץ²³³, לדורות מנין, תלמוד לומר: ואל בני ישראל תדבר לאמר²³⁴, אף לדורות²³⁵. ואף אחות המת יורשת במקום שאין אח²³⁶, וכן בכל היורשים, הנקבות יורשות במקום שאין זכרים באותה דרגת קרובה²³⁷, שלמדים את שאר היורשים מהבנים, הואיל והבנים יורשים, והאחים ואחי האב יורשים, מה בנים עשה בהם נקבות כזכרים, אף שאר יורשים עשה בהם נקבות כזכרים²³⁸.

על זכויות הבת בנכסי אביה שלא מכח ירושה, עי' בערכים המיוחדים לכל אחת מזכויות אלו: על זכותה ליטול חלק מהירושה לצורך נישואיה, ע"ע עישור נכסים, ועל זכותה למזונות ע"ע מזונות²³⁹ וע' כתובה, ועל שאר תקנות ומנהגים בירושת הבת ע"ע תקנות הקהל, ולהלן: הפקעתה באופנים אחרים.

הבן יורש אף את אמו²⁴⁰, וכן הבת במקום שאין בן²⁴¹, אף על פי שעל ידי זה מוסבת הנחלה ממטה אביה של האם למטה אחר²⁴², שנאמר: וכל בת ירשת נחלה ממטות בני ישראל²⁴³, ודורשים: היאך בת יורשת שני מטות, אלא זו שאביה משבט אחד ואמה משבט אחר, ומתו, וירשתן²⁴⁴, ואין לי אלא בת שירשת את אמה, בן מנין - שיש לומר שהקפידה התורה בכך, שהבן יירש את האב והבת תירש את האם²⁴⁵ - קל וחומר, ומה בת שהורע כוחה בנכסי האב, שהבן קודם לה²⁴⁶, יפה כוחה בנכסי האם - שירשת בהם²⁴⁷ - בן שיפה כוחו בנכסי האב, אינו דין שיפה כוחו בנכסי האם²⁴⁸. רבי אומר: בכל היורשים נאמרה בהם "נתינה", ובירושת הבת את אביה נאמרה "העברה" - והעברתם את נחלתו לבתו²⁴⁹ - שאין לך שמעביר נחלה משבט לשבט אלא בת, הואיל ובנה ובעלה יורשים אותה²⁵⁰, אם היתה משבט אחד ונישאת לבעל משבט אחר, שבנה יורשה ומתייחס אחר שבט אביו²⁵¹, ופירשו ראשונים שלדעת רבי מכאן הוא שלמדים שהבן יורש את אמו²⁵². לדעת התנאים המפרשים את הלאו של הסבת-נחלה*, שנצטוו בדור של כיבוש הארץ, שלא תינשא בת יורשת נחלה לשבט אחר, כדי שלא תיסוב הנחלה משבט לשבט, שבהסבת הבן הכתוב מדבר²⁵³, שכשתמות יירשנה בנה שמתייחס

לשבט אביו²⁵⁴, כתבו ראשונים שמשם למדנו שהבן יורש את אמו²⁵⁵.
על הסוברים שבדור של כיבוש הארץ לא היה הבן יורש את אמו אם היתה משבט אחר, כגון שנישאה קודם האיסור, כדי שלא תיטוב נחלה משבט לשבט, ע"ע **הסבת נחלה**²⁵⁶.

ונחלקו תנאים: ר' יוסי ב"ר יהודה ור' אלעזר ב"ר יוסי אמרו משום ר' זכריה בן הקצב, שאחד הבן ואחד הבת שוים בנכסי האם²⁵⁷, וכן אמר ר' שמעון בן יהודה בשם ר' שמעון²⁵⁸, וטעמם הוא, לפי **שדיו-לבא-מן-הדין-להיות-כנדון**²⁵⁹, שהבן שיורש את אמו לא למדנוהו אלא בקל וחומר מבת²⁶⁰, ודין הוא שיהא שוה לה²⁶¹, שאם יש לאם בן ובת שניהם חולקים בשוה²⁶², ויש מהראשונים מצדדים לומר שלדעה זו הבת יורשת הכל וקודמת לבן, שהואיל וירשתו של הבן נלמדת מירשת הבת, אין לו לגרע מכוחה כלום, ואין הבן שוה לבת אלא לענין שיורש במקום שאין בת²⁶³. וחכמים חולקים וסוברים שהבן קודם לבת אף בנכסי האם²⁶⁴, שנאמר: וכל בת ירשת נחלה ממטות בני ישראל²⁶⁵, מקיש מטה האם למטה האב, מה מטה האב בן קודם לבת, אף מטה האם בן קודם לבת²⁶⁶, וכתבו ראשונים שהוצרכו ללימוד זה, אף על פי שכבר למדנו מהפסוק "וירש אותה" שבכל הירושות בן קודם לבת²⁶⁷, לפי שלא הוקשו זו לזו אלא הירושות הנזכרות באותה פרשה של סדר נחלות, אבל ירשת האם, שאינה נזכרת בפרשה זו, לא הוקשה²⁶⁸. מהאמוראים יש אומרים שהלכה כר' זכריה בן הקצב²⁶⁹, ויש אומרים שהלכה כחכמים²⁷⁰. להלכה פסקו הפוסקים כחכמים, שהבן קודם לבת אף בנכסי האם²⁷¹.

לר' זכריה בן הקצב שבן ובת שוים בנכסי האם, שוים הם אף בירשת אחי האם²⁷². יש מהראשונים שנראה מדבריהם שלדעתו שוים הם גם בירשת אבי האם²⁷³, הואיל ואינם יורשים אותו אלא מכח משמוש נחלה מן האם²⁷⁴, ויש ראשונים שנראה מדבריהם שמודה ר' זכריה בזה שבן קודם לבת²⁷⁵, לפי שבן הבת, לדעתם, יורש "מכא אבי אמו", ואינו צריך לבא מכא אמו²⁷⁶, שבני בנים הרי הם כבנים, וירושה זו היא כשאר ירושות שבן קודם לבת, ואין זה דומה לירשת אחי האם, שאין בן אחותו יורשו אלא מכח משמוש נחלה מאמו, לדעתם²⁷⁷.

לר' זכריה בן הקצב, יש מחדשים **שעבד-עברי***, שאינו עובד אלא את הבן ולא את שאר היורשים²⁷⁸, אם היה עבד של אשה ומתה, אינו עובד את בנה, שהואיל והבן והבת שוים בנכסי האם, אף הבן אינו בירושה זו אלא כבת, שאינה יורשת עבד עברי²⁷⁹.

פעמים שהבן יורש את אמו, אף על פי שאינו יורש את אביו, כגון נכרית שנתגיירה כשהיא מעוברת וילדה, שבנה מתייחס אחריה ואינו מתייחס אחר אביו, לסוברים כן, אם מתה האם, יורשה²⁸⁰, אף על פי שאינו מתייחס לאביו ואינו יורשו, שלא הוקשו מטה האב ומטה האם²⁸¹ אלא באדם שיש לו אב ואם, ולא בזה שאין לו מטה האב כלל²⁸².
על הבן שאינו יורש את אמו בקבר להנחיל לאחיו מן האב, עי' להלן: משמוש נחלה²⁸³.

ירושת האב - שירש את בנו, כשאין לבן זרע, וקודם הוא לאחי המת²⁸⁴ - לא נזכרה בפירוש בתורה, ודרשו חכמים מן המקרא, וכתבו ראשונים בטעם שלא נזכרה בפירוש, מפני שדיבר הכתוב בהווה שהאב מת קודם לבניו²⁸⁵, ולא רצתה התורה להזכיר שמת הבן בחיי אביו, שדרך פורענות היא²⁸⁶, וכיון שאמר הכתוב שהבן יורש את האב, אף האב יורש את הבן, שכל המנחיל נוחל, כי הקורבה שוה²⁸⁷, ועוד, שהרי הזכיר הכתוב ירושת האחים, והאחים שירשים הרי זה - לדעתם²⁸⁸ - מטעם "משמוש נחלה", שהאב יורש בקבר ומוריש להם²⁸⁹.

כמה דרשות נאמרו בירושת האב את בנו: יש שדרשו מהכתוב, "ונתתם את נחלתו לשארו הקרב אליו"²⁹⁰, "שארו", זה האב²⁹¹, כמו שנאמר: שאר אביך הוא²⁹², ואף שנאמר במקרא זה: ואם אין אחים לאביו ונתתם את נחלתו לשארו וגו', המקרא נכתב שלא כסדרו, שהאב קודם לאחי האב²⁹³, ולא דקדק הכתוב בסדר הירושה, וסמך על הכלל שהקרב קרוב קודם²⁹⁴, ומעצמך תסדר אותם לפי קורבתם²⁹⁵, וסברא היא שהאב קודם לאחי האב, שהרי אחי האב אינם יורשים את המת אלא מכח האב שהוא אחיהם, ואי אפשר שיקדמו לו, ולא הוצרך הכתוב אלא להקדים את האב לאחי המת²⁹⁶, יכול יהא האב קודם אף לבן, תלמוד לומר: לשארו הקרב²⁹⁷, הקרב קרוב קודם²⁹⁸, והבן קרוב למת יותר מן האב, שהרי מצינו שהבן עומד תחת אביו **ליעוד**^{299*} ולגאולת **שדה-אחוזתו**^{300*}, והאב לא מצינו שהוא עומד תחת בנו³⁰¹, ואף הבת קודמת לאב, שהואיל ולענין **יבום*** בן ובת דינם שוה - לפטור את אמם מן היבום - אף לענין ירושה דינם שוה³⁰², ששוה היא לבן בקורבתה³⁰³. ור' ישמעאל ברבי יוסי דרש מהכתוב: איש כי ימות ובן אין לו והעברתם את נחלתו לבתו³⁰⁴, במקום בת אתה מעביר נחלה מן האב, ואי אתה מעביר נחלה מן האב במקום אחים³⁰⁵, שלשון: והעברתם, משמע תעבירו מן האב כדי לתת לבת³⁰⁶, שהיה ראוי מן הדין להקדים את האב אף לבת³⁰⁷, שהמת הוא יוצא ירכו ואין לך קרוב ראוי יותר ממנו, וכל שכן שראוי הוא להקדימו לאחים, שהבת קרובה מן האח, ולא העבירה תורה את הנחלה מן האב אלא במקום בת, אבל מכאן ואילך הקרוב קרוב קודם³⁰⁸. ויש למדים ירושת האב **בקל-וחומר*** מן האחים: ומה אחים שאינם באים אלא מכח האב הרי הם יורשים, האב שאין אחים באים אלא מכוחו אינו דין שיירש³⁰⁹. וכתבו ראשונים שהוצרכו לדרשות אלה שהאב קודם לאחים, אף על פי שלדעתם האחים אינם יורשים אלא מכח "משמוש נחלה" מן האב³¹⁰, לפי שבלא דרשה היינו אומרים שהאחים קודמים וקרובים יותר מן האב, שהרי האח עומד תחת אחיו **ליבום**^{311*}. ויש מן הראשונים שכתבו שירושת האב "קבלה" היא³¹², והדרשות אינן אלא **אסמכתא**^{313*}, דרך רמז³¹⁴.

האב יורש את בתו, כדרך שהוא יורש את בנו³¹⁵, וכתבו ראשונים שסברא פשוטה היא, שאין כח לאב בנכסיה הבן יותר מבנכסיה הבת, ואדרבה, הרי זכאי הוא בבתו בכסף קידושה ועוד³¹⁶. וכן בשאר ירושות יורשים את הנקבות כדרך שירשים את הזכרים, כגון אח שירש את אחותו כדרך שהוא יורש את אחיו³¹⁷, וכתבו ראשונים שדבר פשוט הוא שהזכרים והנקבות שוים בין לירש ובין להוריש, שלא יתכן שנשים אינן מורישות ונכסיהן יהיו הפקר³¹⁸.

האם, נחלקו בה אם יורשת היא את בנה ואת בתה: ר' יהודה ברבי שמעון אומר שהאשה יורשת את בנה דבר תורה, שנאמר: ממטות³¹⁹, מקיש מטה האם למטה האב, מה מטה האב אב יורש את בנו, אף מטה האם האשה יורשת את בנה³²⁰, וחכמים סוברים שאין האם יורשת את בנה³²¹, ואף על פי שהוקשו מטה האב ומטה האם לענין אחר³²², לענין זה אין מקישים, לפי שנאמר במקרא הזה: וכל בת יורשת נחלה³²³, יורשת ואינה מורשת³²⁴, שמיתור התיבה: יורשת, משמע שדוקא יורשת היא שני מטות, מטה האב ומטה האם³²⁵, אבל אינה מורשת ממונה לשני מטות אלא לאחד מהם, דהיינו לאב ולא לאם, שאין האם יורשת את הבת³²⁶, והוא הדין לבן שאינו מוריש לאמו³²⁷. ואף על פי שנאמר: ונתתם את נחלתו לשארו³²⁸, וגם האם קרויה "שארו", מכל מקום אינה יורשת, לפי שנאמר: ממשפחתו וירש אותה³²⁹, משפחת האב קרויה משפחה ואין משפחת האם קרויה משפחה, כמו שנאמר: למשפחתם לבית אבתם³³⁰. ויש מן הראשונים שכתבו שדבר זה שאין האם יורשת את בנה הוא "מפי הקבלה"³³¹.

להלכה אין האם יורשת את בנה³³², ויש מן הראשונים שנסתפק להלכה אם האם יורשת את בנה או לא³³³.

כתבו ראשונים שאף לר' יהודה ברבי שמעון אין האם יורשת את בנה אלא במקום שאין אב, אבל כשאביו קיים הוא קודם, שלגבי זה אומרים "משפחת האב קרויה משפחה" להקדימו לאם³³⁴, ומכל מקום כשאין אביו קיים, אף על פי שיש לו קרובים מצד אביו, האם יורשת³³⁵, ואף על פי שמשפחת האם אינה קרויה משפחה, דוקא קרובי האם אינם יורשים מטעם זה, אבל האם עצמה יורשת משום ההיקש "ממטות"³³⁶, או שאף אם ירשה האם את בנה, מכל מקום כשתמות יחזור ויירשנה בנה בקבר להנחיל לקרוביו מן האב, ותחזור הירושה למשפחת האב, הואיל וירושה זו באה מכח הבן³³⁷. ויש מהראשונים סוברים שמודה ר' יהודה ברבי שמעון שקרובי האב קודמים לאם, לפי שמשפחת האם אינה קרויה משפחה, ולא אמר שהאם יורשת אלא בגיורת, שיורשת את בנה שאין לו יורשים אחרים, ואין נכסיו נעשים הפקר במיתתו³³⁸, והיינו כגון שנתגיירה האם כשהיא מעוברת בו, והוא חשוב כבנה³³⁹, ואין לו קרובי האב כלל, שאינו מתייחס אחר אביו³⁴⁰, ולדעת ר' יהודה ברבי שמעון במקום שאין משפחת אב, אף משפחת האם קרויה משפחה, ולפיכך האם יורשת³⁴¹, או שאף באופן זה אין משפחת האם קרויה משפחה, ומכל מקום היא יורשת מדרשת "ממטות"³⁴².

כשאין האם קיימת, נחלקו ראשונים: יש שנראה מדבריהם שלר' יהודה ברבי שמעון יורשים אף אחים מן האם ושאר קרובי האם³⁴³, ויש סוברים שאף לדעתו לא נתרבתה לירושה אלא האם עצמה, אבל בשאר קרובים משפחת האם אינה קרויה משפחה³⁴⁴, וכן כתבו אחרונים, שאין האם יורשת את בנה בקבר להנחיל לקרוביה, כשם שאין הבן יורש את אמו בקבר להנחיל לקרוביו מן האב³⁴⁵. לחכמים, שהלכה כמותם, שאין האם יורשת את בנה, אינה יורשתו אפילו כשאין לו קרובים מצד האב, כגון בגיורת³⁴⁶, אלא הנכסים הפקר³⁴⁷, וכן אמרו בירושלמי: מי שמת סוף משפחתו - שמתו כל קרוביו

מצד אביו, והוא האחרון במשפחה, והיינו בגר, שבשאר אדם מישראל אין לך מי שאין לו יורשים³⁴⁸ - ואין לו יורש אלא אמו, ומת, והיה אדם חייב לו ממון, לא יחזיר לאמו³⁴⁹, שאינה יורשת את בנה³⁵⁰, אלא שאם החזיר, רוח חכמים נוחה הימנו³⁵¹, וכן כתבו ראשונים בנכרי הבא על בת ישראל, שאף על פי שאין הולד מתייחס אחר אביו ואין לו משפחת אב, מכל מקום אין אמו יורשתו³⁵², שמשפחת אם אינה קרויה משפחה כלל, אפילו במקום שאין משפחת אב³⁵³.

ירושת האחים - שיורשים את אחיהם כשמת בלא זרע ואין אביהם קיים³⁵⁴ - מפורשת היא בתורה: ואם אין לו בת ונתתם את נחלתו לאחיו³⁵⁵, ואף האחיות יורשות במקום שאין אחים³⁵⁶, ואף על פי שנאמר: ואם אין לו אחים ונתתם את נחלתו לאחי אביו³⁵⁷, היינו כשאין לו אף אחיות, ולא הוצרכה התורה להזכיר אחיות, מפני שכבר פירשה במקום אחר שכשאין בן נוטלת הבת את הכל³⁵⁸. אחים, שאמרו שיורשים, היינו אחים מן האב³⁵⁹, ואחד אחיו שהוא מאביו בלבד או אחיו שהוא מאביו ומאמו³⁶⁰, אבל אחים מן האם בלבד אינם יורשים³⁶¹, וכמי שאינם הם לענין ירושה, שאין אחוה אלא מאב³⁶², שמשפחת האם אינה קרויה משפחה³⁶³, ואין ירושה אלא למשפחת האב³⁶⁴. לסוברים שהאם יורשת את בנה, אם אף האחים ושאר קרובים מן האם יורשים, עי' לעיל³⁶⁵.

בגדר הירושה של האחים, נחלקו ראשונים: יש סוברים שהיא מטעם "משמוש נחלה"³⁶⁶, שאבי המת יורש את בנו בקבר, וממנו באה הנחלה לאחים, שהם בניו³⁶⁷, ומכא האב הם יורשים³⁶⁸, שהם זרע אבי המת³⁶⁹, ומהסוברים כן יש שנראה מדבריהם שאין אחים יורשים מכא עצמם, אלא רק מטעם משמוש מאביהם³⁷⁰, כי הירושה היא בשלשלת הזרע ביוצאי חלציו - מאב לבן או מבן לאב - ולא בצדדים³⁷¹. ויש שנראה מדבריהם שהאחים יורשים ירושה עצמית מכא קורבתם³⁷², וכן מצינו בדברי ראשונים לענין תנאי שהתנה אדם על "יורשים" ולא על "יורשי יורשים", שהאחים הם בכלל "יורשים"³⁷³, ופירשו אחרונים בדעתם, משום שירושת האחים היא מכא עצמם³⁷⁴, וכתבו אחרונים שאף לדעה זו יורשים האחים גם מכא משמוש נחלה מן האב³⁷⁵, שבמקום שאינם יכולים לרשת מכא עצמם, יורשים הם מכא משמוש³⁷⁶, אבל כשיכולים לבא מצד עצמם, הרי במקום שיש לחיים ירושה עצמית, אין המתים יורשים בקבר להוריש לחיים, ולכך אינם יורשים אלא מצד עצמם³⁷⁷. מתו גם האחים, שיורשים בני אחיו של המת³⁷⁸, יש שכתבו שירושתם היא מכא משמוש נחלה מאבי אביהם³⁷⁹, וביארו אחרונים שאף על פי שלדעתם האחים יורשים מכא עצמם³⁸⁰, זה דוקא כשהאחים חיים, שאז אינם צריכים לבא מכא משמוש נחלה מאביהם, אבל כשגם האב וגם האחים אינם קיימים, האב קודם לאחים לרשת בקבר ולהוריש לבניו, כדרך שקודם לאחים כששניהם בחיים³⁸¹. ויש שנראה מדבריהם שאף באופן זה הירושה באה מכא האחים שבקבר, ולא מכא משמוש מאבי האב³⁸², שהואיל וגילתה תורה שכשאין האב קיים, האחים קודמים לו לרשת מצד עצמם, אף כשהם בקבר הם קודמים לאביהם להוריש לזרעם³⁸³. על ההבדלים להלכה בגדר הירושה, אם היא מטעם משמוש נחלה או ירושה עצמית, עי' להלן: משמוש נחלה.

אבי האב שירש את נכדו כשאין האב קיים³⁸⁴, יש מהאמוראים שסברו שקודם הוא אף לאחי המת³⁸⁵, שהרי האב קודם לכל יוצאי ירכו³⁸⁶, ובני בנים הרי הם כבנים³⁸⁷, ונמצא שהנכד הוא כבנו של הזקן, והאב קודם לאחים³⁸⁸, ונדחו דבריהם, אלא האחים קודמים לאבי האב³⁸⁹, שהרי כל הקודם בנחלה יוצאי ירכו קודמים לירש, ואילו היה אבי המת קיים, היה הוא קודם לאבי האב, ועכשיו שאינו קיים, אף האחים, שהם יוצאי ירכו, קודמים³⁹⁰, שהם עומדים במקומו³⁹¹, וירשים את זכותו³⁹², והרי זה כאילו ירש אביהם את האח המת והם יורשים את אביהם³⁹³, משום "משמוש נחלה"³⁹⁴, שכל הקודם בנחלה, רואים את הנכסים כאילו היו שלו, ויוצאי ירכו יורשים ממנו³⁹⁵, ויש מבארים שהאחים קודמים מפני שהם חשובים כקרובים יותר מאבי האב³⁹⁶.

ירושת אחי אביו של המת - שירשים במקום שאין לו בנים ובנות ואחים ואחיות ולא אב ולא אחי האב³⁹⁷ - מפורשת בתורה: ואם אין לו אחים ונתתם את נחלתו לאחי אביו³⁹⁸. ודוקא כשאין אבי האב קיים, אבל אם היה אבי האב קיים הוא קודם, שהאב קודם לכל יוצאי ירכו³⁹⁹. וכתבו ראשונים שירושת אחי האב היא מכח משמוש נחלה⁴⁰⁰, מאבי אביו של המת⁴⁰¹, או מאביו של המת⁴⁰², ונראה מדבריהם שאין להם ירושה מכח עצמם, אלא מכח משמוש⁴⁰³. ויש מצדדים לומר בדעת ראשונים שאחי האב יורשים גם מכח קורבתם העצמית, שכל היורשים שירושתם מפורשת בתורה יורשים אף מכח עצמם, בלא משמוש⁴⁰⁴. על ההבדלים להלכה בין ירושה ישירה לירושת מכח משמוש עי' להלן: משמוש נחלה.

היורש שאינו זוכה בנכסי ירושתו מאיזה טעם, יש מהראשונים שנראה מדבריהם שאף היורש הבא אחריו בסדר הירושה אינו יורש במקומו⁴⁰⁵, לפי שהיורשים הבאים אחרי היורש המוקדם בסדר הירושה, חשובים כנכרים גמורים אצל ירושה זו⁴⁰⁶, ואף על פי שהיורש המוקדם אינו זוכה בנכסי הירושה, לא פקע ממנו שם יורש ולא בטל ממנו עיקר כח ירושתו, ושאר היורשים כנכרים הם חשובים⁴⁰⁷, אלא שאם היו שם כמה יורשים שוים שזוכים יחד בירושה, ואחד מהם אינו זוכה בחלקו, זוכים בו האחרים, לפי שכולם ראויים לירש, וכל שנסתלק אחד, יורשים השאר את הכל⁴⁰⁸, ולכן המדיר את בנו הנאה מנכסיו ומת, לסוברים שאין הבן יורשו, לפי שאין בעלות באסורי הנאה⁴⁰⁹, אין אחי האב או שאר היורשים זוכים בנכסים, אלא הפקר הם⁴¹⁰, שבמקום הבן חשובים הם כנכרים אצל הירושה⁴¹¹, וכן **עובר***, אף על פי שאינו יורש, לסוברים כן⁴¹², מעכב הוא על היורשים הבאים אחריו שלא יזכו בירושתו⁴¹³, שאף על פי שאינו בר זכייה בנכסים, יש לו שם יורש לרשתם לכשיולד, וממילא אין הבאים אחריו בכלל יורשים⁴¹⁴, וכן הגוזל את אביו ונשבע לו לשקר ומת האב, שהגזלן משלם קרן וחומש לשאר היורשים לקיים מצות השבת הגזילה⁴¹⁵, שיש מהראשונים סוברים שהוא דוקא כשיש לגזלן אחים אחרים, אבל אם אין לו אחים, אינו משלם לאחי אביו, כתבו אחרונים שאף על פי שאין הגזלן חשוב כיורש לגבי גזילה זו שצריך להשיבה, אחי האב אינם חשובים כיורשים במקום בן⁴¹⁶, ומכל מקום **מומר***, לסוברים שאינו יורש⁴¹⁷, זוכים הבאים אחריו בסדר הירושה⁴¹⁸, לפי שהמומר הפקיעו את ירושתו לגמרי, והרי הוא כמי שאינו, והבאים אחריו הם היורשים⁴¹⁹. ויש מהראשונים שנראה מדבריהם שכשאין היורש הראשון זוכה, זוכה הבא אחריו בסדר הירושה⁴²⁰, ולכן הגוזל את אביו

ונשבע לו ומת האב, אם אין לגזלן אחים, משלם הוא קרן וחומש לאחי אביו⁴²¹, וכן יש מהראשונים שכתבו שתקנת חכמים של **מתנת-שכיב-מרע***, שהיא בגדר ירושה⁴²², תיקונה כן לפי שכל ישראל ראויים לרשת זה את זה על ידי משמוש נחלה, ועשו את מקבל המתנה כיורש⁴²³, ויש מבארים דבריהם, שהיורשים המוקדמים אינם יכולים לזכות בנכסים משום **הפקר-בית-דין***, וממילא זוכה המקבל מדין ירושה של תורה, שיורש מאוחר יורש במקום שאין המוקדם זוכה⁴²⁴. ועי' להלן: בספק⁴²⁵, על יורש מאוחר במקום ספק מוקדם. **ג. משמוש נחלה.** כל היורשים שמתו בחיי מורישים, עומדים יורשיהם במקומם לזכות בירושת המורישי הראשון, וירושה זו של יורשי יורשים על ידי היורשים שבקבר, קרויה "משמוש נחלה"⁴²⁶. יוצאים מכלל זה בן היורש את אמו ובעל היורש את אשתו, שאין יורשיהם עומדים במקומם לזכות בירושת האם והאשה, וכפי שיבואר⁴²⁷.

זה הכלל, כל הקודם בנחלה יוצאי ירכו קודמים⁴²⁸, כגון בן שקודם לבת בנחלה⁴²⁹, כל יוצאי ירכו קודמים לבת⁴³⁰, שאם אין הבן קיים כשמת האב, בן הבן יורש את זקנו והוא קודם לבתו של המת⁴³¹, וכן בת הבן⁴³², במקום שאין בן לבן⁴³³, או בן בת הבן⁴³⁴, או בת בת הבן⁴³⁵, וכל זרעו עד סוף דור אחרון⁴³⁶, כולם קודמים לבתו של המת, שנאמר: וכן אין לו⁴³⁷, ודורשים: אין לו, עיין עליו⁴³⁸, על המת⁴³⁹, אם יש לו בן או הבא מכוחו של בן כגון יוצאי ירכו⁴⁴⁰, או: עיין עליו, על הבן, אם יש לו שום זרע⁴⁴¹, שצריך לחקור ולעייין אם אין לו יורשים מזרעו לתת להם את נחלתו⁴⁴², לפי שהאותיות "א" ו"ע" מתחלפות, ודורשים "אין" כמו "עין"⁴⁴³, ויש גורסים: איין עליו⁴⁴⁴, מלשון אין ואפס, שאין בנמצא שום זרע ממנו בעולם⁴⁴⁵. וכן בת המת שקודמת לאחי המת, אף יוצאי ירכה קודמים לאחים⁴⁴⁶, שכן הבת או בת הבת או בת בן הבת יורשים, שנאמר: ואם אין לו בת⁴⁴⁷, עיין עליו⁴⁴⁸, על מת זה אם יש לו בת כלל⁴⁴⁹, וכל שיש שם יוצאי ירכה הרי "עובר ירך אמו הוא"⁴⁵⁰, או: עיין עליה, על הבת אם יש לה בת או בת הבת⁴⁵¹. וכן האחים של המת שקודמים לאחי האב, יוצאי ירכם קודמים לאחי האב⁴⁵², ויש למדים כן מהאמור: ואם אין לו אחים⁴⁵³, מנין אף בן אח ובת אח ובת בן אח, תלמוד לומר: אין לו, עיין עליו⁴⁵⁴. והוא הדין לכל הקודם בנחלה, שבית דין מזהירים לחפש את הבאים מכוחו לתת להם את נחלתו⁴⁵⁵. בירושלמי דרשו ירושת בן הבת מהפסוק: וכן, בן מכל מקום⁴⁵⁶, וירושת בת בן ובת בת מהפסוק: בת, בת מכל מקום⁴⁵⁷, ודרשו עוד: בני אחים, בנות אחים, בני בנות אחים מנין, תלמוד לומר: לשארו הקרב⁴⁵⁸, מכל מקום⁴⁵⁹.

מי שמת בלא זרע, ואין אביו זרעו קיימים, יורשו אבי אביו⁴⁶⁰, ואם אין אבי אביו זרעו קיימים, יורשו אבי אבי אביו עד ראש כל הדורות⁴⁶¹, וכל הקודם מהם בנחלה יוצאי ירכו עומדים במקומו וקודמים ליורשים שאחריו⁴⁶², והנחלה ממשמשת⁴⁶³ והולכת עד ראובן⁴⁶⁴. לשון "ממשמשת והולכת" יש מפרשים שהמשמוש הוא למעלה, שכדרך שממשמשים למטה בכל יוצאי ירכו, כך ממשמשים למעלה⁴⁶⁵, ומחזרים על קרובי אבותיו ובודקים עד ראובן⁴⁶⁶, שאם לא נודעו לו קרובים מן האב, מפשפשים במשפחת אביו ובודקים והולכים אפילו עד תחילת השבט⁴⁶⁷. ויש מפרשים שהמשמוש הוא למטה, שצריך למשמש בכל קרוב הקודם לירושה אם יש לו זרע, לפני שניתן את הירושה לקרוב

שאחריו⁴⁶⁸, והירושה הולכת למעלה עד ראובן על ידי משמוש למטה בכל אחד מאבותיו של המוריש, שאינו בחיים, שמעיינים עליו אם אין לו זרע⁴⁶⁹. ויש מפרשים שעצם זכיית היורש בנכסי הירושה קרויה "משמוש"⁴⁷⁰. ובכמה ראשונים מצינו שהשתמשו בלשון "משמוש נחלה" במובן של ירושת יורשי יורשים, כשהיורש הראשון בקבר, בין בזרע המת למטה ובין באבותיו למעלה⁴⁷¹.

נחלה שממשמשת והולכת עד ראובן, לא אמרו: עד יעקב, לפי שמסורת בידנו ("גמירי") שאין שבט כלה מישראל⁴⁷², ולפיכך בודקים עד תחילת שבטו של מת זה, ואם לא מצאו בשבט זה אין נותנים לשאר שבטים⁴⁷³, וראובן לאו דוקא, אלא מפני שהוא שבט ראשון נקטו ראובן⁴⁷⁴. וכתבו אחרונים שאף לסוברים שקודם מתן תורה לא היה לאבותינו דין ישראל לשאר ענינים, אלא היה דינם כבני נח⁴⁷⁵, מכל מקום הנחלה מממשמשת עד ראובן, שלענין נחלה ויחוס היה דינם כישראל⁴⁷⁶.

מקור הדין של משמוש הנחלה עד ראובן, כתבו ראשונים שהוא מדרשת "עין עליו", שכשם שאנו אומרים עין עליו למטה אם לא כלה זרעו לגמרי, כך אומרים עין עליו למעלה, להעביר את הירושה ליורשי האב⁴⁷⁷. ויש סוברים שאין ללמוד ממשמוש למטה, אלא שלמדים מירשת אחי האב האמורה בתורה, שהיא על ידי משמוש מן האב⁴⁷⁸. ויש שלמדו מהכתוב: ואם אין אחים לאביו ונתתם את נחלתו לשארו הקרב אליו ממשפחתו⁴⁷⁹.

על גדרו של משמוש נחלה, אם היורש הראשון יורש הוא את מורישו בקבר ומוריש ליורשיו, או שהיורשים האחרונים יורשים ישר מכח המוריש הראשון, עי' להלן⁴⁸⁰.

בטעם הדין שכל הקודם בנחלה יוצאי ירכו קודמים, כגון בת הבן שקודמת לבתו של המת⁴⁸¹, ביארו גאונים וראשונים, לפי שהירושה של הבן היא, ואף על פי שמת, יורש הוא את אביו בקבר ומוריש לבתו⁴⁸², וכל הראוי לירש ואינו קיים, רואים אותו כאילו הוא המוריש⁴⁸³, ודנים אותו כיורש חי⁴⁸⁴, וכאילו היו הנכסים שלו מחיים, ומוריש הוא אותם ליורשיו⁴⁸⁵. ויש מהראשונים מבארים, שבת הבן עומדת במקום אביה, והרי היא כבן עצמו לענין ירושה, שהוא קודם לבת⁴⁸⁶, וכן כל הקודם בנחלה, יוצאי ירכו עומדים במקומו וקודמים כמוהו⁴⁸⁷.

חלוקת הירושה בין היורשים על ידי משמוש נחלה, אינה על פי מספר יורשים אלו, אלא היא על פי החלוקה שבין היורשים הראשונים, כגון שהיו למוריש כמה בנים ומת אחד מהם בחייו, שזרע הבן נוטל את חלק אביו בנכסי זקנו עם שאר דודיו⁴⁸⁸, שאנו רואים את הבן המת כאילו הוא קיים ליטול את חלקו⁴⁸⁹, וכן מי שהיו לו שני בנים ומתו בחייו, והניח אחד מהם שלשה בנים, והניח הבן השני בת אחת, ואחר כך מת הזקן, הרי שלשת בני בנו האחד יורשים חצי הנחלה ובת בנו השני יורשת החצי, שכל אחד מהם יורש חלק אביו, ועל דרך זו חולקים בני אחים ובני אחי האב עד ראש הדורות⁴⁹⁰, וכן לענין חלק בכורה, שדין הבכור ליטול בנכסי אביו פי שנים⁴⁹¹, אם מת הבכור בחייו אביו, נוטל בנו או בתו את חלק הבכורה של אביו בנכסי הזקן⁴⁹², שאתה רואה את הבן המת כאילו הוא קיים ליטול את

חלקו⁴⁹³, ונוטל בקבר חלק בכורה ומורישו לבניו⁴⁹⁴, או שהנכד עומד במקום אביו שהיה בכור ליטול את חלק בכורתו⁴⁹⁵, וחשוב כאילו הוא עצמו בנו הבכור של הזקן⁴⁹⁶, וכן שלשת בני הבן האחד עומדים במקום בן אחד לזקנם ליטול את חצי הנחלה⁴⁹⁷.

יש מהראשונים שסובר שאחי המת קודם לבן אח אחר לרשת את המת לבדו, לפי שהוא קרוב לו יותר, והקרוב קרוב קודם לירושה⁴⁹⁸, ואף על פי שאילו היה בא לרשת את אביו היה חולק בשוה עם בן אחיו, שכן הבן יורש עם הבן⁴⁹⁹, בירושת האח אינם שוים, שהאח קרוב יותר, וקודם⁵⁰⁰. אבל נדחו דבריו, ובן האח יורש עם האח בשוה⁵⁰¹, לפי שאביו המת יורש עם האח החי, ואין חילוק בין החיים ובין בני המתים וחולקים בשוה⁵⁰².

יש מן הראשונים שכתב שאחות האב קודמת לבני אחי האב⁵⁰³, ונדחו דבריו, שהרי כל הקודם בנחלה יוצאי ירכו קודמים, וכשם שאחי האב קודם לאחות האב, כך בניו וכל יוצאי ירכו קודמים לה⁵⁰⁴.

שתי ירושות הן שאין נוהג בהן "משמוש נחלה" לרשת את המוריש הראשון: א) הבעל אף על פי שירש הוא את אשתו, אם מת בחייה ואחר כך מתה היא, אינו יורש אותה כשהוא בקבר, להוריש לאחד מיורשיו, וכן אם מתה בחייו ומתו מורשיה אחריה, אינו יורש אותה כשהיא בקבר, לזכות בירושת מורשיה, ועל כל זה, ע"ע **ירושת הבעל**. ב) ואף הבן - או הבת⁵⁰⁵ - אינו יורש את אמו כשהוא בקבר, להנחיל לאחיו מן האב⁵⁰⁶, כיצד, מי שמת ואחר כך מתה אמו, אין אומרים הואיל ואילו היה הבן קיים היה קודם, אף יורשיו של הבן קודמים לירושיה של אשה זו, ונמצאו אחיו מאביו יורשים את אמו של זה אחר מותו, אלא תחזור ירושתה של האם למשפחת בית אביה⁵⁰⁷. יש מהאמוראים שהם למדים דין זה **בגזרה-שוה*** "סיבה סיבה" מירושת הבעל⁵⁰⁸, ששתי פעמים נאמר באיסור **הסבת-נחלה***: ולא תסב נחלה⁵⁰⁹, וכתוב אחד מדבר בהסבה על ידי ירושת הבן את אמו, וכתוב אחד בהסבה על ידי ירושת הבעל, לסוברים כן⁵¹⁰, מה סיבה האמורה בבעל אין הבעל יורש את אשתו בקבר, אף סיבה האמורה בבן אין הבן יורש את אמו כשהוא בקבר, להנחיל לאחיו מן האב⁵¹¹. מהראשונים יש שכתבו שסברא היא⁵¹², שהואיל ומת הבן לפני אמו, פקע כוחו בירושתה⁵¹³, וביארו אחרונים, שהרי משפחת אם אינה קרויה משפחה, וחידוש הוא שחידשה תורה שהבן יורש את אמו, ואין לך בו אלא חידוש, כשהבן חי ועומד במקומה, ולא כשהוא בקבר, שהמת אינו קרוי בן⁵¹⁴, והלימוד מ"סיבה סיבה" הוצרך שלא נדרוש להיפך, לרבות את הבן שיירש בקבר מיתור הפסוק "ולא תסב נחלה"⁵¹⁵. ויש מהראשונים שכתבו בטעם הדין, שהואיל ואין בין האחים מן האב ובין האם שום קורבה בעולם, אינם יורשים אותה⁵¹⁶, שאין יורשים אותה בשעת מיתתה אלא קרוביה⁵¹⁷, ואין משמוש נחלה אלא במקום שיש קורבה למוריש עכשיו⁵¹⁸. ויש מהראשונים מבארים הטעם, שלמדנו מהכתוב "ולא תסב נחלה", שהקפידה התורה על הסבת נחלה ממשפחת האם, ולפיכך ירושת הבן שהיא מסבת נחלה, דיינו אם הוא יורש בחייו, שאין זה כל כך הסבה, שלא נעקרו הנכסים לגמרי ממשפחת האם, שהרי הבן הוא ירך אמו ("כרעא דאימיה")⁵¹⁹, ואף על פי שאם מת אחר כך עוברת נחלתו למשפחת אביו, אין בכך כלום, הואיל

ובשעה שירש לא הוסבה הנחלה, אבל כשהבן בקבר אינו יורש להסב את הנחלה למשפחת אביו⁵²⁰.

הבן שמת לפני אמו, אם יש לו בן, בן הבן יורש ועומד במקום אביו⁵²¹, שהבן יורש את אמו כשהוא בקבר להנחיל לזרעו⁵²², ואף על פי שלמדו ירושת הבן מירושת הבעל, והבעל אינו יורש את אשתו כשהוא בקבר, אף להנחיל לבניו מאשה אחרת⁵²³, יפה כח הבן בזה מכח הבעל, לפי שאין משמוש נחלה אלא מצד קורבת המוריש עכשיו ליורשים, ובני הבעל שאינם קרובי אשתו אין בהם משמוש, אבל הבן אף בניו באים מכח אמו, ונחלת האם ממשמשת לזרעה אפילו עד מאה דורות⁵²⁴.

יש מהראשונים שסובר שהבן יורש את אמו בקבר להנחיל לאביו, שלא אמרו אלא שאינו יורש "להנחיל לאחיו מאביו", אבל לאביו הוא מנחיל⁵²⁵, וכן בן הבן יורש בקבר את אמו אביו להנחיל לאביו⁵²⁶, שדוקא לאחיו מאביו אינו מנחיל, משום הסבת נחלה ממשפחת האם למשפחת האב⁵²⁷, אבל לאביו הוא מנחיל, לפי שהנכסים קרויים על שם האב ומשפחתו אף אילו היה הבן בחיים ויורש, ואין בירושת האב הסבת נחלה יותר מאשר בירושת הבן עצמו⁵²⁸, ולדעתו פעמים שהבן יורש את אמו בקבר אף להנחיל לאחים מן האב, כשנפלו לאם נכסים אחר מיתת הבן וקודם מיתת האב, ומת האב ואחר כך מתה האם, שהואיל ובשעת נפילת הנכסים לאם היה האב עומד לזכות בהם במיתתה, והיו עומדים להיקרות על שם משפחתו, הרי אף עתה שמת, אם יירשום בניו אין בזה משום הסבת נחלה⁵²⁹. ונדחו דבריו, שאין הבן יורש את אמו בקבר להנחיל אף לאביו⁵³⁰, ואין חילוק בין נכסים שנפלו לאם בחיי הבן לנכסים שנפלו לה לאחר מיתתו⁵³¹.

הבן יורש את אמו כשהיא בקבר, ונפלו לה נכסים לאחר מותה מאביה או משאר מורישיה⁵³², כגון בן אחות שיורש את אחי אמו⁵³³, ובן הבת שיורש את אבי אמו⁵³⁴, שהרי למדים מ"אין לו עיין עליו" שבן הבת יורש⁵³⁵, וכן יורש את כל קרובי אמו⁵³⁶, לפי שהוא עומד במקום אמו⁵³⁷ שהיא ממשפחתם⁵³⁸, ואם מת אחר כך, מנחיל את ירושתו לאחיו מן האב⁵³⁹. האם, לסוברים שהיא יורשת את בנה⁵⁴⁰, יש מהראשונים שכתב שבמיתתה יורש בנה בקברו את הנכסים שירשה ממנו, ומנחילים לקרוביו מאביו, ואף על פי שאין הבן יורש את אמו בקבר, דוקא בירושה הבאה מכוחה, אבל כאן שירושה זו באה לה מכוחו, חוזר ויורש בקבר להנחיל לקרוביו מאביו⁵⁴¹.

כשם שאין הבן יורש את אמו בקבר להנחיל לאחיו מן האב, כך אינו יורש את אבי אמו בקבר - כשמתו הבן ואמו בחיי אבי האם - כדי להנחיל לאחיו מן האב⁵⁴². ויש מהראשונים שנראה מדבריהם שיורש את אבי אמו בקבר להנחיל לאחיו מאביו⁵⁴³.

בן הגיורת שאין לאמו יורשים, שמת בחיי אמו, יש שכתבו בדעת ראשונים שיורשה בקבר להנחיל לאחיו מן האב, שלא יהיו הנכסים הפקר⁵⁴⁴. ויש שכתבו שאינו מנחיל⁵⁴⁵.

מתה האם ואחר כך מת הבן, אפילו היה תינוק בן יום אחד, הרי זה נחל את נכסי האם להנחילם לאחיו מן האב⁵⁴⁶, ואפילו לא חי אלא שעה אחת אחר אמו⁵⁴⁷. ואפילו חוב שלא הגיע זמן פרעונו עד אחר מיתת שניהם, יורשו הבן במיתת אמו, להנחילו אחר כך במותו ליורשיו מן האב⁵⁴⁸, וכן קנס* שנתחייבו לאם, ולא עמדו עליו בדין עד לאחר מיתת שניהם - לסוברים שיש בו ירושה⁵⁴⁹ - כתבו אחרונים שיורשו, ומנחילו ליורשיו מן האב, אף על פי שלא חל חיובו עד העמדה בדין⁵⁵⁰, שאין זו ירושה בקבר, אלא מחיים, שזכה כבר מחיים בכל הזכויות של אמו במלוה ובקנס אלה, ומורישן לקרוביו⁵⁵¹. על נפל* שחי שעה אחת אחר אמו ומת, אם יורש להנחיל לאחיו מאביו או לא, עי' להלן: הראויים לירושה⁵⁵².

בגדר משמוש נחלה דנו בתלמוד לענין בן הבן שיורש את זקנו, והראשונים דנו בזה אף לענין יורשים אחרים, כפי שיבואר.

בן הבן היורש את זקנו, דנו בתלמוד אם ירושתו היא מכח זקנו, שנאמר: תחת אבתיך יהיו בניך תשיתמו לשרים בכל הארץ⁵⁵³, ולא נאמר: תחתך, אלא: תחת אבתיך, ומשמע שהבנים יהיו במקום אבי האב⁵⁵⁴, או שאינו יורש אלא מכח אביו, והפסוק "תחת אבתיך יהיו בניך" לא נאמר אלא לברכה⁵⁵⁵, ונפקא מינה בבעל חובו של אביו, כשמת האב ואחריו אבי האב, אם יכול בעל החוב לגבות מירושת אבי האב⁵⁵⁶, וכן בבן שמכר נכסי אביו בחיי אביו, לכשיירשם, ומת הבן בחיי האב, ואחר כך מת האב, אם יכול בנו של המוכר להוציא מיד הלקוחות⁵⁵⁷, את הנכסים, בלא לפרוע להם את דמי המכר⁵⁵⁸, שהרי מן הדין מכירת הנכסים לכשיירש אינה מכירה⁵⁵⁹, והיה למוכר להחזיר ללקוחות את מעותיהם, שאם בן הבן שיורש, יורש מכח אביו, גובים ממנו בעל חוב ולקוחות מנכסי אבי האב⁵⁶⁰ - שהנכסים משועבדים להם, ואף על פי שלא היו ברשותו בשעת ההלוואה והמכר, אדם משעבד דבר-שלא-בא-לעולם*⁵⁶¹, ומלוה-על-פה* גובה מן היורשים, להלכה⁵⁶², ובעל חוב גובה אף בראוי* לבא ללווה לאחר מיתה, לסוברים כן⁵⁶³, שכיון שבאו הנכסים לידי בנו של הלווה, הרי זה כאילו באו לידו⁵⁶⁴, או שאף אם אין בעל חוב גובה בשאר ראוי הבא לאחר מיתה, שלא היתה ללווה בו שום זכות מחיים, מכל מקום בראוי זה של ירושה יש לומר שגובה, לפי שהבן חשוב כרגלו של אביו ("כרעה דאבוא")⁵⁶⁵, או שאף על פי שאינו גובה בראוי, מכל מקום מצוה על היורשים לפרוע את חוב אביהם מנכסים שירשו ממנו, אף מן ה"ראוי", לסוברים כן⁵⁶⁶ - אבל אם הוא יורש מכח זקנו, אין גובים ממנו, שיכול לומר: מכח אבי אבא אני בא ("מכח אבוא דאבא קאיתינא")⁵⁶⁷, ולא מכח אבי אני יורש⁵⁶⁸, ואיני יורש כלום מאבי, שאחזיר לכם דמים שנתתם לו⁵⁶⁹.

ויש מהראשונים מפרשים אותה שאמרו בבן שמכר בחיי אביו, שהנידון הוא לא על דמי המכר אלא על גוף הנכסים, שמכרם הבן באופן המועיל שיחול המכר לכשיירשם, ובא הנכד להוציאם מיד הלקוחות בטענת "מכח אבוא דאבא"⁵⁷⁰, כגון שמכר הבן "שדה זו" לכשיירשנה, לסוברים שהואיל וייחד לו שדה אינו כדבר שלא בא לעולם⁵⁷¹, או שמכר הבן כשהיה אביו גוסס לצורך קבורתו, שמועילה המכירה מתקנת חכמים⁵⁷², שאם הנכד יורש מכח אביו, חלה מכירתו של אביו לאחר מיתתו משום תקנה זו⁵⁷³,

ואם הנכד בא מכח אבי אביו, מוציא את הנכסים מיד הלוקח, שהרי - במוכר בלשון "שדה זו" - אביו מכר דבר שלא בא עדיין לרשותו, שהנכסים ברשות הזקן, ונכד זה יורש את אבי אביו⁵⁷⁴, ואף במוכר לצורך קבורה לא תיקנו חכמים אלא כשבאה הירושה לבסוף ליד הבן המוכר⁵⁷⁵. ויש חולקים, שהבן שמכר שדה זו לכשיירשנה אין מכירתו מכירה אף להצד שהנכד יורש מכח אביו, שהרי מת הבן בחיי אביו ולא באו הנכסים לידו מעולם⁵⁷⁶, וכן יש חולקים מטעם זה במוכר לצורך קבורה, שאין המכירה מועילה אף להצד שהנכד יורש מכח אביו⁵⁷⁷. ויש מהראשונים מפרשים אף הם במכירת גוף הנכסים ובאופן אחר, שמכר הבן נכסים שנתן לו אביו גוף מחיים ופירות לאחר מיתה, שאין מכירתו מועילה עד שימות האב ויזכה הבן בפירות, לסוברים כן⁵⁷⁸, וכשמת האב בא הנכד להוציא את גוף הנכסים מיד הלקוחות בטענת "מכח אביו דאבא"⁵⁷⁹, ויש חולקים, שאין הנכד יכול לזכות בזה מכח ירושת אבי אביו, שאם כן יטלו אחי אביו חלקם עמו⁵⁸⁰, ועל כרחו אי אפשר לו לזכות אלא מכח המתנה שקיבל אביו, והוא זוכה בה מכח זכות אביו ולא מכח אבי אביו⁵⁸¹. על הסוברים בכל מכירה של הבן לכשיירש, שנעשתה באופן המועיל, שאין טענת "מכח אביו דאבא" מועילה לבטלה, עי' להלן⁵⁸².

להלכה פסקו הרבה ראשונים שהנכד יורש מכח אבי אביו⁵⁸³, ואינו משלם מנכסי זקנו את החוב של אביו⁵⁸⁴, וכן אין מכירת אביו בנכסי הזקן מועילה⁵⁸⁵, ויש פוסקים שהוא יורש מכח אביו⁵⁸⁶, ולכן בעל חוב של אביו גובה מנכסי זקנו⁵⁸⁷, ומהם סוברים שמכל מקום אינו גובה⁵⁸⁸, וכתבו שהיא כ"הלכתא בלא טעמא" (הלכה בלא טעם)⁵⁸⁹.

בגדרה של הירושה "מכח אביו דאבא", ואם אף בשאר יורשי היורשים אומרים שהם באים מכח המוריש הראשון, נחלקו ראשונים:

א) יש סוברים שטעם הדעה שאומרים שהנכד בא "מכח אביו דאבא" הוא, מפני שבני בנים הרי הם כבנים⁵⁹⁰, והרי הנכד יורש כאילו הוא בנו של זקנו⁵⁹¹, וכיון שהוא יורש מצד עצמו, יורש הוא אף במקום שאינו יכול לירש מכח אביו, כגון שאביו **מומר**^{*}, לסוברים שאין מומר יורש מן התורה⁵⁹², וכן הגזל את אביו ונשבע לו לשקר ומת אביו, שמשלם קרן וחומש לשאר יורשים⁵⁹³, אם יש לו לגזלן בנים משלם להם⁵⁹⁴, לפי שהגזלן עצמו חשוב כמת לגבי גזילה זו, ובניו יורשים את חלקו בנכסי הזקן אף על פי שאין לאביהם כלום, לפי שאינם באים מכוחו אלא מכח זקנם⁵⁹⁵, שלא על ידי משמוש נחלה כלל, שהרי אביהם חי הוא⁵⁹⁶, וכן אותה שאמרו בירושת ארץ ישראל, שהמרגלים והמתלוננים במדבר לא נטלו חלק בארץ, ובניהם נטלו בה בזכות אבי אביהם ובזכות אבי אמותיהן שהיו מיוצאי מצרים⁵⁹⁷, הרי זה מפני שבני בנים הרי הם כבנים⁵⁹⁸. ולשיטה זו יורש הנכד את זקנו "מכח אביו דאבא" אף באופן שאין הנכד הזה יורש את אביו, כגון לר' זכריה בן הקצב שכן ובת שוים בירושת נכסי האם⁵⁹⁹, שמכל מקום בנכסי אבי האם בן קודם לבת, לפי שהוא בא מכח אבי האם ולא מכח אמו⁶⁰⁰, וכן הוצרכו מטעם זה דרשה מיוחדת שכן יורש את אמו⁶⁰¹, ולא למדו ממה שכן הבת יורש את אבי אמו מדרשת "עין עליו"⁶⁰², לפי שאפילו לא היה יורש את אמו, היה יורש את אבי אמו, שהוא בא מכח זקנו אבי אמו אף

על פי שמכח אמו אינו יורש⁶⁰³.

שאר יורשי יורשים, כתבו ראשונים לשיטה זו שאין אומרים בהם שהם יורשים מכח המוריש הראשון⁶⁰⁴, שדוקא בני בנים הרי הם כבנים⁶⁰⁵, ונאמר בהם: תחת אבתיך יהיו בניך⁶⁰⁶, ולא שאר יורשים, ואף בבני בנים חידוש הוא לומר שירשים "מכח אבוא דאבא", ואין לך בו אלא חידוש⁶⁰⁷, ולפיכך בן היורש את אחי אביו, בעל חובו של אביו גובה ממנו, ואינו יכול לומר, מכח דודי אני בא, אלא מכח אביו הוא שירש⁶⁰⁸.

(ב) ויש מהראשונים סוברים בגדר הירושה של הנכד מכח אבי אביו, שהנכד עומד במקום אביו לרשת את זקנו⁶⁰⁹, כאילו הוא בנו המת של הזקן⁶¹⁰, ואף על פי שהוא יורש מכח אביו, הרי הוא כיוורש את זקנו במקום אביו⁶¹¹, וזה שלמדו מהכתוב: תחת אבתיך יהיו בניך, פירשו שכשמת האב עומד הבן במקומו לרשת את אביו⁶¹², ומטעם זה הוא שבת הבן יורשת עם אחי אביה בנכסי זקנה, לפי שהיא עומדת במקום אביה⁶¹³, וכתבו שאף שאר יורשי יורשים באים הם מכח המוריש הראשון⁶¹⁴, כגון בן האח שירש את דודו, שאין בעל חובו של אביו גובה ממנו, לפי שהוא בא מכח אחי אביו⁶¹⁵, ועומד הוא במקום אביו לרשת את דודו⁶¹⁶, או בן אחות, שאומר, מכח אחות אמי אני יורש⁶¹⁷, וכל יורש אפילו רחוק ביותר, כיון שהוא ראוי לירש, מכח בעל הנכסים עצמו הוא בא⁶¹⁸, ואף בזה אומרים "תחת אבותיך יהיו בניך", כלומר: תחת אבותיך שהיה לך לירש - או: תחת אחיך שהיה לך לירש⁶¹⁹ - יהיו בניך⁶²⁰, או שאף על פי שאין לומר בשאר יורשים "תחת אבותיך יהיו בניך", מידת הדין אחת היא, וכל היורשים הם בכלל חידוש זה, והדרשה אינה אלא **אסמכתא*** בעלמא⁶²¹. ומהאחרונים יש מבארים גדר "מכח אבוא דאבא" לשיטה זו, שהאב מוריש לבנו את זכות הירושה ואת כח היורש שיש לו בנכסי מורישו, לרשת את מורישיו במקומו⁶²².

מהראשונים העומדים בשיטה זו יש סוברים ששני הטעמים הם אמת, משום "בני בנים כבנים" ומשום שעומד במקום אביו, ומחלקים בין ירושת בני בנים לשאר יורשי יורשים, שכן הבן יורש מכח זקנו, מדרשת "תחת אבותיך יהיו בניך", ואינו צריך לבא מכח אביו, ואילו שאר יורשי יורשים עומדים במקום מורישם לרשת את המוריש הראשון, וכתבו שלפיכך נטלו בני המרגלים חלק בארץ בזכות אבי אביהם, אף על פי שהמרגלים לא היו ראויים ליטול חלק זה⁶²³, לפי שכן הבן יורש מכח זקנו, אבל בשאר יורשי יורשים אם אין מורישו ראוי לירש אינו יורש את מורישו, שהרי אינו בא לירש אלא מפני שהוא במקום מורישו⁶²⁴. ויש מהראשונים שנראה מדבריהם, שאף בבני בנים אין הטעם אלא מפני שהם עומדים במקום אביהם לרשת את זקנם⁶²⁵.

(ג) ויש מן הראשונים שנראה מדבריהם שסוברים, שמשמוש נחלה הוא על ידי ירושת המת בקבר, אף בבני בנים, שהמת יורש את המוריש הראשון ומוריש ליורשיו, ואותה שאמרו שהנכד בא "מכח אבוא דאבא" ואין בעל חובו של אביו גובה ממנו, היינו לפי שאין המת זוכה זכייה גמורה, שהרי אין קנין למת,

ולענין הנחלה דוקא זכה להנחיל ליורשיו, ולא לשאר דינים⁶²⁶. וכן מצינו מראשונים שנראה מדבריהם, שלר' זכריה בן הקצב שבן ובת שוים בנכסי האם, שוים הם אף בנכסי אבי האם, ואין הבן קודם לבת בטענת "מכח אבוא דאמי קאטינא"⁶²⁷, וכתבו בטעם הדבר, לפי שאין הנכד יורש מכח אבי אמו אלא על ידי משמוש נחלה, שהנכסים נופלים לפני האם בקבר והוא יורש את אמו⁶²⁸.

(ד) ויש מהראשונים שנראה מדבריו, שכל יורשי יורשים יורשים את הראשון מכח עצמם, ואינם באים מכח היורשים הראשונים, ואף אין המתים יורשים בקבר להנחיל ליורשיהם, אלא שהקרוב קרוב קודם לירש מצד עצמו⁶²⁹.

ומהאחרונים יש סוברים בדעת ראשונים, שאף הנכד אינו יורש אלא מכח אביו שיורש בקבר ומוריש לו, ואינו יכול לרשת מכח זקנו, לפי שאביו שבקבר קודם לו בירושה זו, כדרך שהאב קודם לבנו מחיים, ולא נאמרה טענת "מכח אבוא דאבא" אלא לענין גביית חוב של אביו, שבעל חוב אינו גובה בראוי לבא לאחר מיתה, אלא שמכל מקום מצוה על היתומים לפרוע חובת אביהם⁶³⁰, ועל זה הוא שאמרו, שהמצוה היא רק במקום שאינם באים אלא מכח אביהם החי, אבל נכסים אלו שאף בלא ירושת אביהם יכולים היו לזכות בהם מכח הזקן, אין מצוה לפרוע מהם⁶³¹. ולדעתם מטעם זה הוא שכתבו ראשונים **בעשור-נכסים*** - שתיקנו חכמים שטיטול אותו הבת מנכסי האב לאחר מיתה לצורך נישואיה, וחשובה כבעלת חובם של האחים, וגובה מהם אף מן הראוי⁶³² - שגובים אף מנכסי הזקן שנפלו לאחים לאחר מיתת אביהם⁶³³, ואין האחים יכולים לומר שמכח זקנם הם יורשים, לפי שהאב שבקבר קודם להם, ועישור נכסים נגבה אף מן הראוי⁶³⁴. ויש סוברים שאין גובים עישור נכסים מנכסי הזקן, לפי שהאחים יורשים מכח זקנם⁶³⁵, ואף מדברי ראשונים נראה שהנכד יורש "מכח אבוא דאבא", ואין האב שבקבר קודם לו⁶³⁶, וביארו אחרונים, שאין המת נוחל בקבר אלא כדי להנחיל לבנו, והואיל והנכד יורש את הזקן מצד עצמו ואינו זקוק לבא מכח אביו, אין אביו נוחל בקבר כלל⁶³⁷.

בן הבת, יש מהאחרונים שכתבו בדעת ראשונים שאינו כבן הבן, ואין אומרים בו שיורש "מכח אבוא דאימיה"⁶³⁸, לפי שלדעתם לא אמרו "מכח אבוא דאבא קאטינא" אלא בבני בנים בלבד, ולא בשאר יורשים⁶³⁹, ובן הבת הוא כשאר יורשים⁶⁴⁰, או מטעם אחר, שמשפחת האם אינה קרויה משפחה⁶⁴¹, ואין בן הבת מתייחס אחרי זקנו, אבי אמו, אלא אחרי אביו, ולכן אינו חשוב כבנו של זקנו ליורשו⁶⁴². ויש מהראשונים סוברים שאף בן הבת יורש מכח אבי אמו⁶⁴³, ואף הסוברים ששאר יורשי יורשים אינם יורשים מכח הראשון, יש מהם שכתבו שכל מי שיצא מיוצאי ירכו של אדם, מכוחו הוא בא⁶⁴⁴.

מי שמת ונפלו לו נכסים לאחר מיתה מאבי אמו, יש מהראשונים שכתבו שאין אחיו מאביו - באופן שיורשים נכסים אלה, לדעתם⁶⁴⁵ - יכולים לירש אלא מכוחו, ולפיכך בעל חובו של הנכד גובה מהם, אם בעל חוב גובה מ"ראוי"⁶⁴⁶.

אבי האב שירש את נכדו, יש מהאחרונים מצדדים שמכח בנו הוא בא, ולא מכח הנכד, לפי שבבני בנים גזירת הכתוב היא "תחת אבתיך יהיו בניך", שבאים מכח זקנם, אבל אין אומרים "תחת בניך יהיו אבותיך"⁶⁴⁷, וכן אחי האב כשירש את בן אחיו אין אומרים בו שירש מכח בן אחיו⁶⁴⁸ - ומהראשונים המבארים טעם הדין של "מכח אבוב דאבא" משום שבני בנים הם כבנים⁶⁴⁹, מצינו שכתבו אף בירושת אבי האב שירש את נכדו מטעם זה, שבני בנים הם כבנים⁶⁵⁰ - ולא נאמרו הדברים אלא לסוברים שרק בירושת בני בנים אומרים "מכח אבוב דאבא", אבל לסוברים שאומרים כן בכל יורשי יורשים⁶⁵¹, אף אבי האב מכח נכדו הוא בא, ככל שאר יורשי יורשים⁶⁵².

בן בכור שמכר בחיי אביו את חלק הבכורה שיש לו לרשת מאביו, ומת בחיי אביו, ואחר כך מת אביו, בנו של הבכור מוציא מיד הלקוחות⁶⁵³, כדרך שאמרו בחלק הפשיטות⁶⁵⁴, ואף על פי שאם הנכד בא לרשת "מכח אבוב דאבא", איך יירש חלק בכורה, הלא אינו בכור של זקנו, מכל מקום יכול הנכד לומר "מכח אבי אבא אני בא ובמקום אבי אני עומד"⁶⁵⁵. ופירשו ראשונים, שירושתו היא מכח זקנו, ומכל מקום עומד הוא במקום אביו מגזירת הכתוב, ליטול בכורה כאילו הוא עצמו בכור⁶⁵⁶. ויש מפרשים שהנכד יש לו שני מורשים, זקנו ואביו, שבעיקר הירושה יורש הוא את זקנו, ואין נחלתו באה לו מיד אביו, אלא מיד זקנו שהוא כבנו, שבני בנים הם כבנים, ואת חלק הבכורה יורש הוא מאביו, שהאב נוטל את חלק הבכורה בקבר ומוריש אותו לבניו⁶⁵⁷, וכיוצא בזה יש מפרשים שאף על פי שהוא עומד במקום אביו ונוטל את חלק הבכורה מחמת אביו, מכל מקום אין הלקוחות גובים הימנו את דמי המקח, שאין בעל חוב גובה מ"ראוי" של ירושה⁶⁵⁸.

ויש מהראשונים מפרשים, שהנכד עומד במקום אביו, וחשוב כאילו הנכד הוא בנו הבכור של הזקן⁶⁵⁹, שהתורה זיכתה לו את בכורתו של אביו במקומו⁶⁶⁰, ואינו בא מכח אביו, עד שיגבה ממנו בעל חוב של אביו⁶⁶¹. ומהאחרונים יש מבארים, שהנכד יורש מאביו את זכות הירושה בנכסי הזקן, ולפיכך הוא נוטל פי שנים כדין אביו, אבל אין בעל חוב של אביו גובה ממנו, לפי שאת הנכסים אינו יורש מאביו אלא מזקנו⁶⁶². ולפי זה כשאין האב ראוי לירש את הזקן, אף הנכד אינו יורש את חלק הבכורה מהזקן, ובני המרגלים שירשו בירושת הארץ בזכות אבי אביהם⁶⁶³, לא ירשו מהם אלא חלק פשיטות ולא חלק בכורה⁶⁶⁴, שאם הם באים ליטול חלק בכורה במקום אביהם, הרי אביהם שהוא מן המרגלים אינו ראוי ליטול חלק בארץ, אבל את חלק הפשיטות נטלו מכח זקנם⁶⁶⁵. ויש מהראשונים חולקים בבני המרגלים, שנטלו אף חלק בכורה בנכסי הזקן, כשם שנטלו חלק פשיטות, אף על פי שבא להם מכח אביהם⁶⁶⁶, שגם אביו היה יורש אילו לא היה מן המרגלים, וכיון שהוא עומד תחתיו, והוא אינו מן המרגלים, יורש את הזקן⁶⁶⁷.

בת הבן, שירשת היא את זקנה אף כשיש לו בנים אחרים⁶⁶⁸, יש מן האחרונים מצדדים לומר שירושת חלק אביה אינה "מכח אבוב דאבא" כלל, שהרי אין לבת במקום בן כלום, אלא מכח אביה היא יורשת, ולפיכך כשאין אביה ראוי לירש, אף היא אינה יורשת את הזקן⁶⁶⁹. ומדברי ראשונים נראה, שהיא

יורשת מכח אבי האב במקום בן, מפני שהיא עומדת במקום אביה לרשת את זקנה, כדרך שאמרו בבנו של הבכור שהוא עומד במקום אביו ליטול את חלק בכורתו⁶⁷⁰.

אף על פי שהנכד יורש "מכח אביו דאבא", מכל מקום יש ראשונים סוברים שיורש אף מכח אביו⁶⁷¹, ושני כוחות יש לו בירושה זו, ויכול ליטול מאיזה כח שירצה, ונוטל מהכח שטובתו היא ליטול ממנו⁶⁷². ומכל מקום כתבו ראשונים, שבמקום שנעקר בזה דין הירושה של אביו לירש ולהוריש, אין הנכד יכול לרשת "מכח אביו דאבא", ולפיכך הוצרכו לימוד מיוחד שאין הבכור נוטל פי שנים ב"ראוי" של ירושה שנופלת לו מזקנו⁶⁷³, שאילו היה הבכור נוטל בראוי לא היו האחים הפשוטים יכולים לומר שהם באים לרשת מכח אבי אביהם, והרי אין הוא בכור לזקנו⁶⁷⁴, לפי שהבן קודם לבניו בנכסי מורישו, ויורש הוא בקבר כדי להוריש לבכורו פי שנים, ורק כשבא הנכד להיפטר מבעל חובו של אביו יכול הוא לרשת מכח זקנו⁶⁷⁵. ומהאחרונים יש מבארים בשיטת גאונים - שלא נתקבלה להלכה - שאכן מטעם זה הוא שאין הבכור נוטל פי שנים בנכסי זקנו, לפי שהאחים הפשוטים אומרים שהם באים מכח אבי אביהם, ואין האב קודם אלא כשהוא בחיים, אבל כשהוא בקבר הנכד קודם לו, ולפיכך דוקא בכור בן פשוט הוא שאינו נוטל פי שנים בנכסי זקנו, אבל בכור בן בכור נוטל פי שנים מאחיו בחלק הבכורה של אביהם שיורשים הם מזקנם⁶⁷⁶, לפי שאת חלק הבכורה אינם יכולים לרשת מכח הזקן, אלא מכח אביהם שבקבר, וכיון שמכח אביהם הם יורשים, נוטל הבכור בזה פי שנים⁶⁷⁷. ויש מהאחרונים סוברים בדעת ראשונים שחולקים בעיקר הדבר וסוברים שאין הנכד יורש אלא מכח עצמו בלבד⁶⁷⁸, לפי שבמקום שיש ירושה עצמית אין המת יורש בקבר להנחיל לאחרים⁶⁷⁹.

הבן שלוח מאביו ונשתעבדו לו נכסיו, ואחר כך מכרם, ומת בחיי אביו, ואחר כך מת אביו, יש מהראשונים שנסתפקו אם יכול הנכד לטרוף את הנכסים מלקוחות אביו ולומר: מכח אבי אבא אני יורש את השעבוד הזה, והריני גובה חובו של אבי אבא מנכסי אבא שמכר לכם, או לא⁶⁸⁰, שלא אמרו כן אלא כשמכר הבן בנכסי אביו, שהיתה מכירתו שלא כדין, ולא היה ממכרו ממכר, אבל כאן אין אומרים כן⁶⁸¹, וביארו אחרונים צד זה, שהואיל ואם יורש אביו, שהוא הלווה, את החוב בקבר, פקע החוב לגמרי, ממילא אין הנכד יכול לרשת את החוב מכח זקנו, שדוקא במקום שיכול לרשת גם מכח אביו, יכול לרשת אף מצד עצמו, אבל כשירשת אביו עוקרת את הירושה, האב קודם לנכד לירש בקבר⁶⁸². ויש מהראשונים סוברים שהנכד טורף מן הלקוחות את הנכסים שמכר אביו, ואומר, מכח אבי אבא אני יורש שעבוד זה⁶⁸³, וכן הבן שמכר באופן המועיל שתחול המכירה לכשיירש, ומת, כשמת הזקן בנו מוציא מיד הלקוחות⁶⁸⁴.

אף על פי שהנכד יורש מכח זקנו, כתבו אחרונים שבלשון בני אדם פעמים שאף נכסי הזקן בכלל יורשת האב הם, כגון ב"שטר-חצי-זכר" שנהגו במקומות מסוימים שהאב נותן לבתו בשעת נישואיה, שיתנו לה האחים חלק בירושתו כחצי חלק זכר בין מן המוחזק ובין מן הראוי לבא לאחר מיתה⁶⁸⁵, שבכלל "ראוי" אף נכסי זקנם הנופלים להם בירושה לאחר מיתת אביהם, אף על פי שמכח זקנם הם

יורשים אותם ולא מכח אביהם⁶⁸⁶. ויש חולקים וסוברים שאין הבת נוטלת בנכסי זקנם, הואיל ומכח הזקן הם באים⁶⁸⁷. ד. **הראויים לירושה**. על הראויים לירושה דנים מכמה פנים: מצד עצמם, אם הם בני זכיה בנכסי הירושה (כגון **עובר* ונפל* וגוסס***); מצד יחסם למוריש, כגון שנולדו מנישואים של איסור או מנכרית ושפחה; מצד מעשיהם, כגון **במומר***, אם הפסיד את ירושתו בכך, ועוד.

תינוק בן יום אחד נוחל ומנחיל⁶⁸⁸, ולא דוקא בן יום אחד, אלא אפילו שעה אחת, שכל שלא יצא יומו קרוי בן יום אחד⁶⁸⁹, ואפילו מת מיד, הואיל וחי שעה אחת לאחר מיתת מורישו, הרי זה נוחל, וכשמת מנחיל הוא את הירושה ליורשיו⁶⁹⁰. על **נפל*** אם יורש, עי' להלן.

עובר* במעי אמו⁶⁹¹ נחלקו תנאים אם זוכה הוא בירושה או לאו, ואף על פי שלדברי הכל לכשיולד לאחר מיתת המוריש הרי הוא יורש⁶⁹², מכל מקום נחלקו אם הוא יורש מיד בעודו עובר או לא⁶⁹³: (א) ר' יוסי סובר שהוא יורש⁶⁹⁴, ולפיכך כהן שמת והניח את אשתו מעוברת, לא יאכלו עבדיה בתרומה, מפני חלקו של עובר⁶⁹⁵, שהעבדים הם של היורשים, וכיון שהעובר יורש יש לו חלק בהם⁶⁹⁶, ואין לעובר כח להאכיל בתרומה⁶⁹⁷, והעיד ר' יוסי כן מפי שמעיה ואבטליון⁶⁹⁸, וכן סובר ר' שמעון בן יוחאי⁶⁹⁹. וכן שנינו בברייתא, בגר שמת בלא יורשים וזכו ישראל בנכסיו, שאם שמעו שהיתה אשתו מעוברת, חייבים להחזיר, ואף אם הפילה אחר כך, אם רוצים הם לזכות בנכסים צריכים לחזור ולהחזיק בהם, ואין חזקתם הראשונה שהחזיקו בעוד העובר קיים מועילה⁷⁰⁰, לפי שהעובר זוכה בירושה⁷⁰¹. בטעם התנאים הללו, יש מהאמוראים סוברים לפי שעובר הוא בר זכיה בממון, שהמזכה לעובר קנה⁷⁰², ויש מהאמוראים סוברים שאף אם המזכה לעובר לא קנה⁷⁰³, מכל מקום יורש הוא, לפי שהירושה באה מאליה⁷⁰⁴, ויש לה כח לתפוס אף במקום שאין קנין⁷⁰⁵, או שבזכיה צריכים דעת המקנה כדי לזכות, ולא גמר בדעתו להקנות לעובר שאינו בעולם, אבל ירושה היא מאליה ואין צריך בה את דעת המוריש, ולכן אף העובר זוכה בירושה⁷⁰⁶. (ב) ולדעת חכמים העובר אינו יורש⁷⁰⁷, ולפיכך כהן שמת והניח את אשתו מעוברת, אם יש לו בנים אחרים, אוכלים עבדיו בתרומה משום אותם הבנים, ואם אין לו בנים, אוכלים הם משום אחיו, ואם אין לו אחים, אוכלים משום המשפחה כולה⁷⁰⁸, שאין אדם מישראל שאין לו יורשים, וכל זמן שלא נולד העובר זוכה הקרוב בירושת הכהן, ואוכלים בגינו⁷⁰⁹, והעובר אינו יורש, שהמזכה לעובר לא קנה⁷¹⁰, או שאף אם המזכה לעובר שהוא בנו קנה, לפי שדעתו של אדם קרובה אצל בנו וגומר ומקנה לו⁷¹¹, בירושה לא המוריש הוא המקנה, אלא הירושה מאליה היא באה למי שאמרה תורה, והתורה אמרה: ובן אין לו⁷¹², בן - יורש - ולא עובר, שאינו קרוי בן עד שיצא חי לאויר העולם⁷¹³. ומהראשונים יש סוברים בדעת אמוראים שחולקים, שאף לחכמים העובר יורש, ואם אין לו בנים אחרים, אין העבדים אוכלים בתרומה, ולא נחלקו חכמים על ר' יוסי אלא כשיש לו בנים אחרים, שלדעתם אוכלים העבדים משום הבנים, ואין חוששים לחלקו של העובר שאין לו כח להאכיל, לפי שמחצה מן העוברים נקבות ומיעוט מפילות, ולמיעוט של עוברים זכרים שיש להם חלק בעבדים אין חוששים⁷¹⁴, או מטעם אחר, שאף על פי שיש לעובר זכיה בירושה, מכל מקום עדיף כח האחים הנולדים מכח העובר, ואין העובר פוסל את העבדים מתרומה בשביל חלקו⁷¹⁵, ויש מבארים

שהואיל ואין העובר מאכיל בתרומה ואינו בכלל "קנין כספו" האמור בתורה, אף אינו פוסל, ואינו גורע את זכות אכילתו של העבד מצד חלקם של אחיו הנולדים⁷¹⁶. וכן נחלקו ראשונים בדעת רבא, שיש סוברים בדעתו שכשם שהמזכה לעובר לא קנה, לסוברים כן⁷¹⁷, כך אין העובר יורש, שאף בירושה הבאה מאליה אין לו זכייה⁷¹⁸, ויש סוברים שאף רבא מודה שאין ללמוד ירושה מזכייה, שבירושה, שהיא באה מאליה, אפשר שהעובר זוכה, אף על פי שאין לו זכייה אחרת⁷¹⁹. (ג) ובירושלמי יש מחלקים, שכל הקרובים אינם יורשים כשהם עוברים, אבל בנו יורשו אף בעודו עובר⁷²⁰, כדרך שאמרו במזכה לעובר, שאף אם המזכה לעובר לא זכה, המזכה לעובר שהוא בנו זוכה, לסוברים כן⁷²¹, לפי שדעתו של אדם קרובה אצל בנו, ואף ירושה של תורה תלויה בדעת המוריש, וכיון שדעתו קרובה אצל בנו יורש⁷²², או שמאחר שתיקנו חכמים במזכה לעובר שהוא בנו שזוכה, ממילא זוכה אף בירושה הבאה מאליה, שאינה גרועה מזכייה⁷²³.

ואף להלכה נחלקו הפוסקים: (א) יש פוסקים שהעובר יורש⁷²⁴, שהלכה כר' יוסי, כיון שמסתבר טעמו⁷²⁵, ור' יוסי נמוקו עמו⁷²⁶, או שאף חכמים אינם חולקים על ר' יוסי ומודים שהעובר יורש⁷²⁷, ואף על פי שלהלכה המזכה לעובר לא קנה⁷²⁸, ירושה שהיא באה מאליה יש לו⁷²⁹, ואף במתנה המזכה לעובר שהוא בנו קונה, מפני שדעתו של אדם קרובה אצל בנו, וכל שכן בירושה הבאה מאליה שירש⁷³⁰, אפילו אינו בנו⁷³¹, שהרי בר קנין הוא⁷³². (ב) ויש פוסקים שאינו יורש⁷³³, שאין לעובר קנין⁷³⁴, ואין לו חלק בירושה עד שיוולד⁷³⁵, לפי שהלכה כחכמים החולקים על ר' יוסי, שהם רבים, והלכה כרבים⁷³⁶, והמזכה לעובר לא קנה, והלכה כרבא שסובר, לדעתם, שאין לחלק בין זכייה לירושה⁷³⁷, ואף על פי שלהלכה המזכה לעובר שהוא בנו קנה, זכיית האב לבנו עדיפה מירושה⁷³⁸, לפי שבזכייה, הואיל ודעתו של אדם קרובה אצל בנו גומר ומקנה לו, אבל ירושה מאליה היא באה למי שאמרה תורה, והתורה אמרה: ובן אין לו⁷³⁹, בן ולא עובר, שאינו קרוי בן עד שיצא חי לאויר העולם⁷⁴⁰, או שאף בזכייה אין זו אלא תקנת חכמים שיזכה בנו, ודוקא **בשכיב-מרע***, לסוברים כן⁷⁴¹, ואינו זוכה אלא לכשיוולד, אבל בעודו עובר אין לו זכייה, לדעתם⁷⁴². (ג) ויש שנראה מדבריהם שעובר יורש מתקנת חכמים⁷⁴³, כשם שהמזכה לעובר שהוא בנו קנה, מפני שדעתו של אדם קרובה אצל בנו, ואף בירושה הבאה מאליה תיקנו שיזכה, שמן הסתם כך היא דעתו של מת⁷⁴⁴, ולפיכך אין העובר פוסל את העבדים מאכילת תרומה, שמדין תורה אין לו חלק בהם⁷⁴⁵.

לסוברים שאין העובר יורש, זוכים בירושה אחיו או הקרובים הבאים אחריהם בסדר הירושה, כל זמן שלא נולד⁷⁴⁶, ולכן אוכלים עבדי הירושה בתרומה משום אחיו של העובר, ואם אין לו אחים, אוכלים הם בתרומה משום המשפחה כולה⁷⁴⁷, ואף להלכה יש מהראשונים פוסקים כן⁷⁴⁸. ויש סוברים בדעת אמוראים שחולקים וסוברים שאין העבדים אוכלים אלא בשביל האחים, אבל אם אין שם אחים, אינם אוכלים בשביל המשפחה⁷⁴⁹, ופירשו כן אף דברי ראשונים שפוסקים להלכה כן⁷⁵⁰, ויש מבארים טעם הדבר, שאף על פי שאין העובר בר קנין ואין לו זכיית ממון, מכל מקום לא הופקע מעיקר הדין של ירושה, ושם יורש עליו, ויורש את הנכסים שיהיו שלו לאחר שיוולד, ואין שאר הקרובים יורשים כלל

במקום עובר, שהעובר שהוא קרוב מהם הוא היורש, ולפיכך אין עבדי הירושה אוכלים משום הקרובים, שאינם זוכים בהם, אבל כשיש אחים לעובר, אף על פי שהעובר הוא יורש, מכל מקום יש לכל אחד מהאחים זכות ירושה על כל הנכסים, אלא שכל אחד מהם מעכב על חברו שלא יזכה בכל הנכסים, וחולקים ביניהם, והעובר, שאינו בר זכייה, אינו מעכב על אחיו, וזוכים הם בכל הנכסים עד שיוולד.⁷⁵¹ ויש מבארים באופן אחר, שהואיל והעובר עומד לזכות בירושה לכשיוולד⁷⁵², הריהו מעכב על היורשים האחרים שלא יזכו בירושתו, בין בשאר קרובים ובין באחים, אלא שכשיש אחים אוכלים העבדים משום האחים, שזכו על כל פנים בחלקם, וחלק העובר שלא זכה בו עדיין, אינו מעכב עליהם⁷⁵³, ואף על פי שהעובר אינו זוכה בירושתו וגם היורשים האחרים אינם זוכים בה, אין הנכסים הפקר שיוכל אחר לזכות בהם, לפי שהתורה אמרה: עיין עליו, עד שיוולד, והרי הם מונחים בלא בעלים עד שיצא עובר זה לאויר העולם ויזכה בהם⁷⁵⁴. ויש מבארים, שאמנם כל זמן שלא נולד העובר זוכים יתר הקרובים בירושה עד שיוולד, הואיל ועכשיו אינו בר זכייה בממון, ומכל מקום כבר חל כח ירושתו לזכות בירושה לאחר שיוולד, ואז תתבטל ירושת שאר הקרובים, ולפיכך אין קניינם חשוב "קנין כספו" להאכיל את העבדים תרומה, מה שאין כן כשיש עוד אחים, שזכות הירושה שלהם לא תיפקע אף לאחר שיוולד העובר, וכל זמן שלא נולד, כל הנכסים בחזקתם, הרי זה בכלל "קנין כספו" ומאכילים הם בתרומה⁷⁵⁵.

בן שנולד לאחר מיתת אביו, יורשו⁷⁵⁶, ואף לסוברים שאין העובר יורש כשהוא במעי אמו, מכל מקום כשנולד הרי הוא יורש⁷⁵⁷. מהאחרונים יש סוברים שדווקא לדעה שהמזכה לעובר לכשיוולד קנה⁷⁵⁸, אף בירושה זוכה כשנולד, אבל לסוברים שהמזכה לעובר לכשיוולד לא קנה⁷⁵⁹, ושאינן עובר יורש, אינו יורש אף כשנולד, ואם לא היו שם יורשים אחרים, וזכו אחרים בנכסים קודם שנולד, אינם חייבים להחזיר⁷⁶⁰. אולם מדברי ראשונים נראה שאף אם המזכה לעובר לכשיוולד לא קנה, בירושה הוא זוכה כשנולד לאחר מיתת⁷⁶¹, לפי שבזכייה הרי בשעת ההקנאה העובר הוא כדבר שלא בא לעולם, וכשנולד כבר בטלה ההקנאה, אבל בירושה זוכה עכשיו כשנולד⁷⁶².

ונחלקו ראשונים: יש סוברים שכשנולד הבן לאחר מיתתו, לסוברים שאינו יורש בעודו עובר, אינו זוכה בשעת לידה בירושתו אלא מכאן ולהבא, ולא למפרע משעת מיתת אביו⁷⁶³, שאילו היה זוכה למפרע, היה פוסל את עבדי הירושה מאכילת תרומה⁷⁶⁴, ויותר מזה כתבו אחרונים, שפירות שגדלו בקרקע הירושה עד לידתו, אין לו בהם כלום⁷⁶⁵. ויש מהראשונים סוברים שהעובר זוכה במעשי ידיהם של עבדי הירושה משעת מיתת מורישו עד לידתו⁷⁶⁶, וכן זוכה הוא בשבח שהשביחו הנכסים בין מיתת המוריש ללידתו⁷⁶⁷, וכתבו אחרונים שלדעתם, כשנולד זוכה הוא למפרע בירושתו משעת מיתת המוריש⁷⁶⁸, ואין היורשים זוכים בחלקו של העובר, שהוא תלוי ועומד עד שיוולד⁷⁶⁹. ויש מבארים הטעם לשיטה זו שמכל מקום אוכלים עבדי הירושה בתרומה⁷⁷⁰, לפי שממה נפשך הם אוכלים, שעכשיו הם של היורשים האחרים, ולכשיוולד ויזכה למפרע הרי כבר אינו עובר, והוא מאכיל למפרע בתרומה⁷⁷¹, וביארו בזה שיטת ראשונים שאם היה העובר **חלל**^{*}, אין עבדי הירושה אוכלים בתרומה משום המשפחה⁷⁷², לפי שכשיוולד יזכה בהם למפרע ויפסלם⁷⁷³. ויש מהאחרונים סוברים שאינו זוכה

למפרע משעת מיתה, ומכל מקום זוכה הוא בפירות שמשעת מיתה עד לידתו, לפי שהיורשים האחרים לא זיכתה להם התורה את הירושה זכייה גמורה בשעת מיתה, שהרי העובר עומד להיוולד ולזכות בה, אלא שזכיייתם היא כעין "קנה על מנת להקנות", שזיכתה להם התורה את הירושה על מנת שיזכה בה העובר לכשיוולד עם כל הפירות שתעשה עד שעת הלידה, וכיון שעל כל פנים זוכים הם בירושה בגדר זה, מאכילים הם את העבדים בתרומה⁷⁷⁴.

מי שמת והניח את אשתו מעוברת, כתבו ראשונים שאין שאר בני המשפחה יכולים ליטול את הנכסים לעצמם עד שיצא העובר לאויר העולם, אף על פי שאין העובר יורש, ובני המשפחה הם היורשים, לדעתם⁷⁷⁵, ואפילו הניח בנים, אינם יכולים ליטול את חלק העובר, שמא זכר הוא, ואף על פי שרק מיעוט העוברים זכרים הם, שמחצה נקבות ומיעוט מפילות, ולענין תרומה סומכים על רוב זה להאכיל את עבדי הירושה בתרומה, לסוברים כן⁷⁷⁶, לענין ירושה חוששים למיעוט, שאם לא כן לקתה מדת הדין, שאפשר שיאכלו האחים את חלקו, ואם יוולד זכר נמצא מפסיד את כל חלקו, ולפיכך אם באו האחים ליטול את חלקם מעמידים אפטרופוס לעובר ליטול את חלקו, עד שיוולד ונדע אם זכר הוא או נקבה, אבל אין חוששים שמא תאומים זכרים הם ויש להם שני חלקים, שאין חוששים למיעוט דמיעוט שנולדים תאומים⁷⁷⁷. וכיוצא בזה כתבו מן הראשונים באותה ששנינו בגר שמת בלא יורשים והחזיקו ישראל בנכסיו, ושמעו שהיתה אשתו מעוברת, שהם חייבים להחזיר⁷⁷⁸, שאף לסוברים שאין העובר יורש, הם חייבים להחזיר לאלתר⁷⁷⁹, וכן אם הם יודעים שהיא מעוברת אין להם להחזיק בנכסיו, שיש להם לחוש שיוולד ויירש⁷⁸⁰. ויש מהראשונים שנראה מדבריהם שאם אין עובר יורש, אין חייבים להחזיר לאלתר⁷⁸¹, שיכולים לומר שכשיוולד יתנו לו⁷⁸², ואותה שאמרו שחייבים להחזיר⁷⁸³, היינו כששמעו שהיתה מעוברת ואפשר שכבר ילדה⁷⁸⁴.

מת העובר במעי אמו קודם שנולד, נחלקו ראשונים בדבר: (א) יש אומרים שלסוברים שהעובר יורש, אף כשמת במעי אמו הוא יורש⁷⁸⁵, אם היה עדיין חי בזמן מיתת המוריש⁷⁸⁶, לפי שאפילו **נפל** יורש לדעתם⁷⁸⁷, או שעובר עדיף מנפל, שנפל אינו יורש⁷⁸⁸, לפי שנולד קודם שכלו חדשיו, והוא חשוב כמת, ואין יורש, אבל עובר שראוי לכלות לו חדשיו, כבר ירש קודם שמת, ואף על פי שמת ולא כלו, הרי זה כשאר בן קיימא שמת אחר שנולד וכבר ירש⁷⁸⁹, ואין אומרים **שאגלאי-מלתא-למפרע*** (נתגלה הדבר למפרע) שלא היה כלום מתחילתו⁷⁹⁰, אלא אומרים שהיה ראוי מתחילה להיות ולד גמור, ומת אחר כך מאיזו סיבה⁷⁹¹, אבל אם באמת היה נפל מתחילתו, אינו יורש⁷⁹². ומהאחרונים יש שכתבו שהדברים אמורים להלכה, אבל לשיטת האמוראים שאומרים לענין הפלה "אגלאי מלתא למפרע"⁷⁹³, כיון שהפילה לבסוף נתברר שהיה נפל מתחילתו ולא ירש⁷⁹⁴. (ב) ויש אומרים שאין עובר יורש, לסוברים כן, אלא כשלבסוף בא לעולם, שנתגלה הדבר אז שזכה מתחילה בהיותו עובר, אבל אם הפילתו אמו נתגלה למפרע שלא קנה מעולם⁷⁹⁵, וכן אמרו בירושלמי, שאינו יורש עד שיצא ראשו ורובו בחיים⁷⁹⁶, ואז זוכה למפרע⁷⁹⁷, והרי נפל בן שמונה חדשים שנולד חי אינו יורש, לדעתם⁷⁹⁸, והוא הדין בבטן אמו אף על פי שהוא חי, כיון - שנתברר - שאין סופו לצאת בחיים⁷⁹⁹, ואותה שאמרו שעובר שהפילתו אמו

יורש⁸⁰⁰, הדברים אמורים כשכלו לו חדשיו ויצא רוב ראשו בחיים⁸⁰¹, או כשכלו חדשיו אף שלא הוציא פדחת חי⁸⁰², ומכל מקום יורש, שדוקא עובר שמת במעי אמו נתברר הדבר למפרע שהיה עומד להפלה, ואינו יורש, אבל זה שנעקר לצאת, אף על פי שמת בשעת לידה, שוב אינו חשוב למפרע כעובר העומד להפלה⁸⁰³, שכן הסתם מחמת קושי הלידה מת⁸⁰⁴. (ג) ויש סוברים בדעת אמוראים שמחלוקת תנאים היא, אם העובר יורש אף כשמת במעי אמו, או לא⁸⁰⁵.

ויש מהראשונים שכתב שעובר שמת במעי אמו יורש לדברי הכל, אפילו לסוברים שעובר אינו יורש עד שיוולד, שדוקא כשעומד להיוולד אינו יורש עד שיוולד, אבל כשמת במעי אמו ונתברר שלא היה עומד להיוולד ולצאת לאויר העולם, נתגלה הדבר למפרע שמשעה שנוצר ונכנסה בו נשמה נעשה אדם וקנה חלקו בירושה, שהרי אינו עומד ללידה שיתלה הדבר עד שיוולד⁸⁰⁶, ואף על פי שהמזכה לעובר זה לא קנה, בירושה הבאה מאליה הכל מודים שיורש⁸⁰⁷. ותמהו עליו⁸⁰⁸, שאדרבה, אם עובר שיבוא לכלל לידה אינו יורש, קל וחומר עובר שלא יבוא לכלל לידה כלל⁸⁰⁹.
על עובר שמתה אמו תחילה והוא מת אחריה, אם חשוב כמי שיצא לאויר העולם במיתת אמו, לענין ירושה ולשאר דינים, ע"ע **עובר וע' לידה**.

העובר שהיה לו ממון - כגון שזיכה לו אביו ממון במעי אמו, שהמזכה לעובר שהוא בנו קנה, לסוברים כן⁸¹⁰ - כתבו ראשונים שהוא מנחילו ליורשיו, אף לסוברים שאין העובר יורש אחרים⁸¹¹.

הנפל* אין לו נחלה⁸¹², וכן שנינו: בן שמונה חי - היינו שנולד בחודש השמיני לעיבורה, שאינו בן קיימא⁸¹³ - אינו נוחל ואינו מנחיל⁸¹⁴, וכן כתבו ראשונים שאינו יורש אלא כשכלו לו חדשי העיבור⁸¹⁵, אבל נפל חשוב הוא כמת⁸¹⁶, ואם מתה אמו ואחר כך מת הנפל אינו יורשה להנחיל לאחיו מאביו, שאף בחייו הוא כמת, ואין הבן שמת בחייו אמו יורש את אמו בקבר להנחיל לאחיו מאביו⁸¹⁷, ואפילו ספק נפל, כגון שאין ידוע אם כלו לו חדשיו או לא, אינו יורש⁸¹⁸, שהוא ספק ושאר האחים ודאים הם, **ואין-ספק-מוציא-מיד-ודאי**⁸¹⁹, ומעמידים את הנכסים בחזקת משפחת האם⁸²⁰. ויש מהראשונים שכתבו שאפילו לא כלו חדשיו ומת בן יומו, הרי זה נוחל את אמו ומנחיל אותה נחלה ליורשיו ממשפחת אביו, הואיל וחי הולד אחרי אמו אפילו שעה אחת⁸²¹, ונחלקו בדעתם: (א) יש מפרשים שאף הם מודים שנפל גמור אינו יורש, ואין דבריהם אמורים אלא בולד שנגמרו שער וצפרניו, שכן התורה דינו, לדעתם, כולד גמור, אלא שכיון שלא כלו חדשיו החמירו בו חכמים לדון כספק נפל, ולענין ירושה לא רצו לשנות מדין תורה, מפני שכל דבר שבממון קולו של זה הוא חומרו של זה⁸²², ויש מבארים חילוק זה באופן אחר, שבנגמרו שער וצפרניו ספק נפל הוא, ולענין איסור מחמירים בו כספק, אבל לענין ירושה הולכים אחר רוב ולדות שהם בני קיימא, ויורש⁸²³. ויש מפרשים "ולא כלו לו חדשיו", שאין ידוע אם כלו חדשיו או לא⁸²⁴, שהואיל ורוב ולדות בני קיימא הם, מסתמא אף הוא לא נולד קודם זמנו⁸²⁵. (ב) ויש סוברים בדעתם שאפילו נפל גמור יורש, כל שחי שעה אחת אחרי המוריש⁸²⁶, לפי שבירושה דורשים "עיין עליו", וכל שיצא לאויר העולם חי, בכלל "עיין עליו" הוא⁸²⁷. ויש מבארים באופן אחר, שלדעתם אפילו

עובר שמת במעי אמו יורש⁸²⁸, ונפל הוא כמי שלא נולד, אבל אינו גרוע מעובר, שיוורש אף במעי אמו⁸²⁹. ג) ויש סוברים בדעתם שאמנם אין נפל בכלל נפש, והוא כמת לכל דבריו, ואינו בר זכיית ממון, ואף על פי כן כשמתה אמו הוא מנחיל לאחיו מאביו, שמכל מקום שם יורש יש לו, ובעת חיותו עומדת הירושה ברשותו, ויש לו דין ירושה בנכסים אלו אף על פי שאין לו בהם זכיית ממון, ודי בזה להסב את הנחלה מיורשי האם ליורשיו מן האב, שכשמת אחר כך, יורשיו מן האב ממנו הם יורשים, ואין כאן הסבת נחלה⁸³⁰.

המת*, מנחיל ליורשיו מותר מעות שגבו לצורך תכריכו וקבורתו⁸³¹, כשהיה עני והוצרכו לגבות עבורו, לפי שיש לו זכייה בקברו לכך, לסוברים כן⁸³², ומנחלים ליורשיו⁸³³. וכן יורש המת בקבר את מורישו שמת אחריו, להנחיל ליורשיו, להמבארים כן ענין "משמוש נחלה"⁸³⁴. ומהאחרונים יש מבארים אף אותה שאמרו **במתנת שכיב-מרע***, שאם אמר לשלוחו הולך מנה לפלוני, ומת המקבל בחיי הנותן, יתנו ליורשי המקבל⁸³⁵, אף על פי שאין מתנת שכיב מרע נקנית עד לאחר מיתתו⁸³⁶, ואין קנין למת⁸³⁷, שמתנת שכיב מרע תיקנוה חכמים בגדר ירושה⁸³⁸, וכשם שהמת יורש בקבר להנחיל ליורשיו, כך זוכה הוא בקבר במתנת שכיב מרע שהיא כירושה, להנחילה ליורשיו⁸³⁹.

פעמים שיוורש המת, לכמה דעות, לא רק לענין הנחלה ליורשיו, אלא אף לענינים אחרים: **שכיב-מרע*** שצויה ממון לבנו, ואמר "ואחריך לפלוני" - שאם היו לבנו בנים, היו הם יורשים אותו במיתתו ולא היה אותו הפלוני זוכה כלום, לפי שהבן זוכה מאביו בתורת ירושה, וירושה אין לה הפסק⁸⁴⁰ - יש מצדדים לומר בדעת ראשונים, שאם מת הבן בלא בנים זוכה אותו פלוני, ואף על פי שירושה אין לה הפסק, שכיון שיוורשי הבן הם אחי האב או קרוביו, שמכח האב הם באים לרשת, יכול האב להתנות עליהם שלא יירשו⁸⁴¹, לפי שהמתנה חוזרת אליו במיתתו של הבן, ויכול הוא להוריש אותה למי שירצה⁸⁴². ויש חולקים, שאף בכגון זה אין לירושה הפסק⁸⁴³. כיוצא בזה יש מצדדים לומר בגר שמת בלא יורשים, והיה לו בן שמת בחייו, שבעל חובו של הבן המת נפרע מנכסיו הגר, שבנו של הגר המת יורשם בקברו כדי לפרוע את חובו⁸⁴⁴, ויש סוברים שאין בעל חוב נפרע מהם, שאין ירושה למת אלא להנחיל ליורשיו, ולא לפרוע חובו⁸⁴⁵.

הגוסס* הרי הוא כחי, ונוחל ומנחיל⁸⁴⁶, שאם מתה אמו כשהיה גוסס, ומת אחריה, מנחיל את נכסיו אמו לאחיו מן האב, שאילו מת לפניו לא היה יורש את אמו בקבר להנחיל להם⁸⁴⁷. ואף לסוברים שהגוסס אינו בר הקנאה לאחרים⁸⁴⁸, הרי זה מפני שבדברים שצריך מעשה אין המעשה שלו חשוב מעשה, אבל לענין ירושה, שבאה מאליה, חשוב הוא כחי⁸⁴⁹.

כל הקרובים בעבירה יורשים ככשרים⁸⁵⁰, כיצד, כגון שהיה לו בן **ממזר*** או אח ממזר, הרי אלו כשאר הבנים וכשאר האחים לנחלה⁸⁵¹ - וכן שאר כל היורשים⁸⁵² - שהרי אף ממזר חשוב בנו ואחיו לכל דבר⁸⁵³. ויש שלמדו מהכתוב: וכן אין לו⁸⁵⁴, "ענין עליו", לרבות זרע פסול⁸⁵⁵. וכן מוריש הממזר

לקרוביו⁸⁵⁶. על הנולד מאשת איש שזינתה, וספק אם הוא בנו של הבעל או של הבועל, עי' להלן: בספק. על בירור הספק, ע"ע יחס: בירור היחס.

בנו של אדם מן הפנויה, יורשו⁸⁵⁷, וקודם הוא לבתו מן הנשואה⁸⁵⁸, אבל בנו מן השפחה ומן הנכרית אינו יורשו⁸⁵⁹, שלהלכה אינו חשוב כבנו לשום דבר⁸⁶⁰, ואף אם נתגייר, אינו בנו, ואינו יורשו⁸⁶¹, ואפילו נתגיירה אמו כשהיא מעוברת, הולד גר הוא, ואינו חשוב כבנו ליורשו⁸⁶².

עבד-כנעני* אינו בן ירושה⁸⁶³, שאינו יורש את אביו, ולא מוריש את ממונו - אם היה לו ממון, כגון שנתנו לו על מנת שאין לרבו רשות בו⁸⁶⁴ - לבנו⁸⁶⁵, לפי שעבד אין לו יחס⁸⁶⁶. ויש שנראה מדבריהם שאם נשא שפחה וילדה, בנו יורשו⁸⁶⁷, שאף על פי שאין לו יחס, מכל מקום בנו קרוי על שמו⁸⁶⁸. אבל עבד הבא על בת ישראל וילדה - שלהלכה הולד כמותה ואינו מתייחס אחריו⁸⁶⁹ - אין הבן ממנה יורש אותו⁸⁷⁰, ואפילו חזר העבד ונשתחרר, ומת, נכסיו כנכסי עבד משוחרר שמת, שכל הקודם בהם זכה⁸⁷¹.

חציו-עבד-וחציו-בן-חורין* שבא על בת ישראל וילדה, לסוברים שאין הולד מתייחס אחרי אביו⁸⁷², אינו יורשו, ולסוברים שמתייחס אחריו⁸⁷³, יורשו⁸⁷⁴. ויש מהראשונים מצדדים לומר שאם מתייחס רק חציו אחרי אביו, משום צד חירות של אביו⁸⁷⁵, אינו יורש כלל, לפי שחצי לחוד אינו בן ירושה⁸⁷⁶. חציה שפחה וחציה בת חורין שילדה מישראל⁸⁷⁷, יש מהאחרונים שכתבו שאם הולד מתייחס אחרי אביו או אחרי אמו, יורש הוא את כל הנכסים שנפלו לו מאביו או מאמו⁸⁷⁸, ואף על פי שהוא חציו עבד, לדעתם, ואינו יורש אלא משום צד חרות שבו, מכל מקום בחלק החירות הוא יורש שלם⁸⁷⁹.

טומטום* - שמקום זכרותו או נקבותו מכוסה בעור, ואין ידוע אם יש שם זכרות או נקבות - אם אין שם יורש אלא הוא, הרי זה יורש את הכל⁸⁸⁰, שבין אם הוא זכר ובין אם נקבה יורש הוא, ואף לסוברים שבריה בפני עצמה הוא ואינו לא זכר ולא נקבה⁸⁸¹, מכל מקום יורש⁸⁸², לפי שהוא בכלל מה שדרשו: ובן אין לו⁸⁸³, עיין עליו⁸⁸⁴, ואם אין לו בת⁸⁸⁵, עיין עליה⁸⁸⁶, או לפי שאנו קוראים בו: לשארו הקרב אליו ממשפחתו וירש אותה⁸⁸⁷, או לפי שלענין ירושה לא נאמר בתורה זכר ונקבה, אלא בן או בת, והטומטום ודאי או בן או בת הוא⁸⁸⁸.

היו עם הטומטום בן או בת, לסוברים - וכן הלכה - שהטומטום הוא ספק זכר ספק נקבה, נמצא שהניח המת בן או בת ודאי, ועמו טומטום שיש בו ספק אם הוא בן או בת, ועי' על דין זה, בע' **טומטום**: בירושא⁸⁸⁹, ולהלן: בספק⁸⁹⁰. ולסוברים שטומטום בריה בפני עצמה הוא, יש מהראשונים שנראה מדבריהם שיורש כבת, וכתבו שאם הניח המת טומטום ובת, חולקים ביניהם את הירושה בשוה, ואף על פי שהטומטום בריה בפני עצמה הוא ואינו כבן, כיון שכשאין שם אלא הוא יורש הוא את הכל, וקודם לאחי המת, אם כן חשוב הוא כזרע המת, ואינו גרוע מבת⁸⁹¹. ויש מהראשונים שנראה מדבריהם שהטומטום דינו כספק בן ספק בת, ואף על פי שאינו לא זכר ולא נקבה אלא בריה בפני עצמה, מכל

מקום הוא בכלל שם בן או בת⁸⁹², ולצד שהוא בן, דינו לירש עם הזכרים⁸⁹³.

אנדרוגינוס* - שיש לו זכרות וגם נקבות - נוחל כל הנחלות⁸⁹⁴, אף לסוברים שאינו לא זכר ולא נקבה אלא בריה בפני עצמה⁸⁹⁵, שאף הוא בכלל "עיין עליו"⁸⁹⁶. הניח המת בן או בת ואנדרוגינוס, לדעת רוב הפוסקים, שלהלכה אנדרוגינוס הוא ספק זכר ספק נקבה⁸⁹⁷, נמצא שיש ספק בדינו אם הוא בן או בת, ועי' על דינו בע' **אנדרוגינוס**: בממונות, ולהלן: בספק⁸⁹⁸. לסוברים שהוא בריה בפני עצמה, אם הוא עם בן אין לו כלום, ואם הוא עם בת יורש עמה⁸⁹⁹, בשוה⁹⁰⁰, שמאחר שהוא בריה בפני עצמו אינו יורש עם הבן, אבל עם הבת יורש הוא, שאינו גרוע מבת⁹⁰¹, שהרי הוא מזרעו של המת⁹⁰². ויש סוברים שאם בריה בפני עצמה הוא, אינו יורש כלום אף במקום בת⁹⁰³. לסוברים שאנדרוגינוס הוא מחצה זכר מחצה נקבה⁹⁰⁴, יש מהאחרונים מצדדים שנוטל עם בן בשוה, ובמקום בת נוטל הכל, כיון שהוא בן ודאי, ואף על פי שאינו אלא מחצה זכר, מכל מקום מה לי כולו מה לי מקצתו⁹⁰⁵.

מומר* נחלקו בדינו לענין ירושה: יש מהגאונים והראשונים שכתבו שאין מומר יורש⁹⁰⁶ את אביו ישראל⁹⁰⁷, וכל שכן את שאר קרוביו⁹⁰⁸, שכיון שנשתמד יצא מקדושת ישראל ומקדושתו של אביו, ומצינו שאין ירושה לבן ישראל, אלא לזה שמתייחס אחר אביו, שנאמר בירושת הארץ: ונתתי לך ולזרעך אחריו⁹⁰⁹, זרע כשר המתייחס אחר ישראל, כמו שנאמר: להיות לך לאלהים ולזרעך אחריו⁹¹⁰, מי שזרעו מיוחס אחריו⁹¹¹, יצא משומד שאין מתייחס אחר אביו ישראל - שהרי אין ה' לו לאלהים⁹¹² - ומצינו שלא ירשו ישמעאל ועשו את אברהם ויצחק בארץ ישראל⁹¹³, ואין יורש אלא זרע המתייחס אחריו ונקראת משפחת אביו על שמו, אבל מומר מעביר נחלה מאומה לאומה, ואין עושים כן⁹¹⁴, שהמומר הוא כבן עם אחר ואינו קרוי בנו⁹¹⁵. ונחלקו ראשונים בדעתם: יש סוברים שמן התורה הוא שאינו יורש⁹¹⁶, ואף על פי שלשאר דינים חשוב המומר כישראל⁹¹⁷, מכל מקום גזירת הכתוב היא שאין המומר יורש, מהאמור: לזרעך אחריו⁹¹⁸. ויש סוברים בדעתם שאין הדרשה אלא **אסמכתא*** בעלמא, וקנס הוא שקנסוהו חכמים שלא יירש⁹¹⁹.

אף המומר שמת, יש מהגאונים שכתבו שאינו מוריש את נכסיו ליורשיו מישראל⁹²⁰, וכל הקודם בהם זכה⁹²¹, שכשם שאינו יורש, מדרשת: לזרעך אחריו, כך אינו מוריש⁹²², ומכל מקום יש מצדדים בדעתם שאם היורש והמוריש שניהם מומרים, יורש, שאף אם נחשב המומר לענין ירושה כגוי, הרי אף גוי יורש את אביו הגוי⁹²³. ויש מהראשונים סוברים שאף אם אין המומר יורש, מכל מקום מוריש הוא ליורשיו מישראל⁹²⁴, שאין טעם לקנסם⁹²⁵, ופירשו דבריהם, שהרי לכמה דברים דין המומר כישראל, אלא שהוא קנס שקנסתו תורה שלא יירש, אבל יורשיו שהם כשרים לא קנסתם⁹²⁶, או שלדעתם מן התורה המומר יורש, אלא שקנסוהו חכמים שלא יירש, ולפיכך מוריש לאחרים, שלא קנסו את יורשיו⁹²⁷.

ורבים מהגאונים ומהראשונים חולקים וסוברים שמומר יורש מן התורה⁹²⁸, והוא מוריש לאחרים⁹²⁹, בין

לישראל ובין למומר⁹³⁰, שכל שהוא בנו יורשו, ואין לחלק בין כשר למומר, ולא מצינו שדוקא ישראל כשר מתייחס אחר אביו ויורש, ודרשת "ולזרעך אחריו - המיוחס אחריו" אין למדים הימנה לירוש⁹³¹, ולא בטלה תורת ירושה מן הרשעים⁹³², ואף על פי שחטא ישראל הוא, ובנו הוא⁹³³, והרי אמרו, לדעתם, בעשו שירש את הר שעיר מיצחק, לפי שהיה ישראל מומר, ומומר יורש את אביו⁹³⁴.

אף על פי שמן הדין יורש המומר, לסוברים כן, כתבו גאונים שאם היה חוק המלכות באותו מקום שאין המומר יורש נכסי ישראל, דנים אותו כך, כדרך שאמרו בישראל וגוי שבאו לדין: אם אתה יכול לזכותו בדיני גויים זכהו בדיניהם ואמור לו לגוי "כך דינכם"⁹³⁵, ואף על פי שמעיקר הדין הירוש⁹³⁶ הוא שקונסים אותו בממונו⁹³⁷. וכיוצא בזה כתבו ראשונים, שאם ראו⁹³⁸ בית דין לאבד את ממונו ולקונסו שלא יירש, כדי שלא לחזק ידי רשעים, הרשות בידם⁹³⁹, **שהפקר-בית-דין*** הפקר הוא⁹⁴⁰, ויש כח ביד חכמים להפקיר את ממונו⁹⁴¹, ואם אפשר אין נותנים לו את ירושתו, שלא יאכלנה בגויותו⁹⁴², וראוי לקונסו כדרך שקונסו את **הכותים*** - לסוברים שגרי אמת היו וחזרו לסורם, ודינם כישראל מומר⁹⁴³ - בממונם⁹⁴⁴. וכן נהגו בכמה מקומות לקונסו שלא יירש⁹⁴⁵, ויש שכתבו ששט מנהג זה בישראל וחזר להיות דין קבוע, שאין המומר יורש⁹⁴⁶. ויש שנראה מדבריהם שתקנת חכמים גמורה היתה שקנסוהו שלא יירש, ואין הדבר תלוי בראות עיני בית דין⁹⁴⁷. ויש מהראשונים שכתבו סתם שירש, ולא הזכירו קנס⁹⁴⁸. על ממונו של מומר בכלל, אם עשאוהו כהפקר משום קנס, ע"ע **מומר**.

היה אף המוריש מומר, יש מהאחרונים מצדדים לומר שהמומר יורשו, שלא היה הקנס אלא במומר הבא לרשת את ישראל⁹⁴⁹.

המומר שחזר בתשובה אחרי מיתת המוריש, כתבו אחרונים שלשיטת הסוברים שאין מומר יורש מן התורה, אף עכשיו שחזר אינו יורש, כיון שבשעת מיתת המוריש לא היה בר ירושה⁹⁵⁰. אבל לרוב הראשונים, שמן התורה אף המומר יורש, אלא שקנסוהו שלא יירש, כשחזר בתשובה נותנים לו את ירושתו⁹⁵¹, שהואיל והיה בר ירושה מתחילה, אלא שקנסוהו, אם חזר בתשובה זכה⁹⁵². ויש סוברים בדעת ראשונים שהואיל והיה ברשעתו בזמן המיתה, כבר קנסוהו, ואינו חוזר וזוכה בירושה⁹⁵³. ויש סוברים שאם לא היה שם בשעת מיתה יורש אחר שזכה בנכסים, יורש המומר עכשיו כשחזר בתשובה, אבל אם כבר הפקיעו בית דין את ירושת המומר ונתנו את הנכסים ליורש אחר, זכה זה בנכסים, ושוב אפילו יחזור המומר בתשובה לא יירש⁹⁵⁴.

המומר שאינו יורש את קרוביו הישראלים, כתבו ראשונים שאם יש לו בנים בישראל, תינתן להם ירושת אביהם המומר⁹⁵⁵, ואף לסוברים שממון המומר עצמו מחיים חשוב כהפקר וכל הקודם בו זכה⁹⁵⁶, את ממון מורישי המומר שהם כשרים לא הפקירו, אלא שסילקו את המומר מירשתו, וממילא יורשים בניו⁹⁵⁷. וכן כתבו ראשונים שבנו הכשר של המומר יורש את זקנו אבי המומר⁹⁵⁸, לפי שמן הדין המומר עצמו יורש, לדעתם, אלא שקנסוהו חכמים שלא יירש, וכיון שאינו יורש, זכה בנו בנכסי הזקן, לפי שהוא בא "מכח אביו דאבא" (מכח אבי אביו) אף במה שאין אביו יורש⁹⁵⁹, והרי מצינו שאפילו בחלק

בכורה של אביו בנכסי הזקן, שאינו נוטלו אלא מחמת אביו שהיה בכור, הוא אומר "מכח אבוא דאבא" אני בא ובמקומו אני עומד ליטול את הבכורה⁹⁵⁹, ואף על פי שאין לבני בנים בחיי אביהם כלום בירושת הזקן, מכיון שהפקיעו חכמים את דין הירושה מן המומר שלא יירש, ממילא עומדים בניו במקומו לירושה⁹⁶⁰. ויש מצדדים לומר שאפילו לדברי הגאונים שמן התורה אין המומר יורש, מכל מקום בנו הכשר יורש מטעם זה ש"מכח אבוא דאבא" הוא בא⁹⁶¹. ומהאחרונים יש מצדדים לומר, שאם אין המומר מופקע מן הירושה אלא מטעם קנס, אין צריך לסברת "מכח אבוא דאבא", אלא שלא קנסו חכמים אלא את המומר עצמו, ולא את בניו ושאר יורשיו הכשרים⁹⁶².

לא היו למומר בנים בישראל, כתבו ראשונים שנותנים ירושה שנפלה לו ליורש אחר הראוי לירש, כאילו אין מומר זה בעולם⁹⁶³, שכשם שאומרים בבניו הכשרים שיורשים את הזקן "מכח אבוא דאבא", אף שאר יורשים ממשפחת אביו קמים תחתיו לירושה⁹⁶⁴. ואם היו שם כמה יורשים והנחיל המוריש את נכסיו לאחד מהם⁹⁶⁵, זכה, שכיון שקנסוהו שלא יירש הרי הוא כמי שאינו, והם היורשים, ויכול המוריש להנחיל לאחד מהם⁹⁶⁶.

המומר שמתה אמו, אין קרובי המומר מאביו יורשים אותה, אלא יורשי האם ממשפחת אביה⁹⁶⁷, לפי שרואים את המומר כאילו מת, ואין אדם יורש את אמו בקבר להנחיל לאחיו מאביו⁹⁶⁸, או שרואים אותו כאילו אינו בעולם כלל⁹⁶⁹. ומכל מקום אשה מומרת, יש מהראשונים שכתבו שבעלה יורש את מורישה שמתה אחרי שהמירה⁹⁷⁰, ואף על פי שהבעל אינו בא בירושה זו אלא מכח אשתו, ואם רואים אותה כמי שאינה, איך יירש, יש מבארים שהואיל ויש לו זכות בנכסי אשתו אפילו מחיים, ויד הבעל עדיפה מידה, להלכה⁹⁷¹, עומד הוא במקום אשתו, ומיד כשמת המוריש נופלת הירושה אף לפניו, ואותו לא קנסו, ואינו דומה לשאר יורשים של המומר שאין להם זכות מחיים בנכסיו⁹⁷².

ויש מהראשונים שכתבו ביורש מומר, שאם אפשר, טוב ליתן את הירושה ביד בית דין, ואם יחזור בתשובה יתנוה לו⁹⁷³. ובמקום אחר כתבו שהפקיעו חכמים את ירושת המומר, ומיד כשמת אבי המומר זכו יורשי המומר בנכסים⁹⁷⁴, ונחלקו בדעתם: יש מחלקים, שאם אפשר שיחזור המומר בתשובה, אין קונסים אותו לתת את הירושה לאחרים, אלא מניחים אותה ביד בית דין עד שישוב, ואם ראו בית דין בשעת מיתת המוריש שהמומר אדוק הוא בעבודה זרה ולא ישוב, מפקיעים מיד את ירושתו וזכו היורשים הכשרים⁹⁷⁵, ואף כשנותנים את הירושה ביד בית דין, אם מת המומר ברשעו אינו מורישה ליורשיו, אלא יורשי המוריש נוטלים אותה, לפי שלא תיקנו אלא לפתוח פתח לתשובה למומר עצמו, אבל על ירושת יורשיו אינו מקפיד, ועוד, שכיון שמת המומר ברשעו **הוכיח-סופו-על-תחילתו*** שמתחילה לא היה בו צד הרהור תשובה, ואם כן מתחילה היה המומר מסולק מירושה זו ולא יירש כלל⁹⁷⁶. ויש סוברים בדעתם שמן הדין היה לתת את הירושה ביד בית דין, אלא שתיקנו חכמים שלא יירש כלל, ולפיכך נותנים את הירושה לכשרים⁹⁷⁷. ויש סוברים בדעתם שמן הדין נותנים את הירושה ליורשים, ואין זו אלא עצה טובה להניחה ביד בית דין, שמא יחזור בתשובה⁹⁷⁸. ויש סוברים בדעתם

שחזרו בהם ממה שכתבו שמניחים ביד בית דין, ופסקו להלכה שהפקיעו חכמים את הירושה מן המומר מיד בשעת מיתת המוריש, ונתנוה לשאר יורשים, ואף אם יחזור בתשובה אינו חוזר וזוכה בה⁹⁷⁹. וכן יש סוברים בדעת שאר ראשונים שאין מניחים את הירושה ביד בית דין, אלא נותנים אותה מיד ליורשים אחרים⁹⁸⁰.

אף כשעל ידי ירושת המומר יזכה ישראל בנכסים, כגון שלוח המומר מישראל, ועכשיו מת אבי המומר, ואם יירש המומר יוכל הישראל לגבות מירושה זו את חובו, מכל מקום כתבו גאונים שאינו גובה, לפי שמן הדין הוא זה שאין המומר יורש, לדעתם⁹⁸¹. אבל הסוברים שמעיקר הדין יורש, אלא שקנסוהו, יש מהם שכתבו שאם קשה לגבות את החוב מן המומר עצמו, גובים מנכסי הירושה, שבמקום שיוצא מזה הפסד לישראל לא קנסוהו⁹⁸², אבל כשאפשר לגבות את החוב בקלות מהמומר עצמו, גובים ממנו, ומפקיעים ממנו את הירושה⁹⁸³. וכיוצא בזה יש מהראשונים סוברים שמומר שהקנה את ירושתו לאחרים באופן המועיל, זכה המקבל, הואיל והמומר יורש מן הדין, אלא שאין נותנים לו את הירושה, כדי שלא יאכלנה בגויותו, אבל כאן שנתן אותה לישראל אין להפקיע מהמקבל את מה שזה ראוי לירש⁹⁸⁴. ויש מהראשונים חולקים על זה וסוברים שהמתנה בטלה⁹⁸⁵, שכיון שקנסוהו לומר שלא יירש, מיד בשעת מיתת נפלו הנכסים לפני שאר היורשים, ואין לו כח בהם, ומתנתו אינה מתנה⁹⁸⁶.

מי שהמיר את דתו באונס, כגון קטן שאנסוהו הגויים בכך, כתבו ראשונים שיורש, שלא קנסו את האונס⁹⁸⁷, ומכל מקום אין נותנים לו את הירושה, שלא יאכל אותה בגויותו⁹⁸⁸, ואם הגדיל ולא שב ליהדות דינו כמומר, ומפקיעים ירושתו⁹⁸⁹. על גדול שהמיר באונס, שמן הדין היה לו למסור את נפשו כדין **יהרג-ואל-יעבור***, אם קנסוהו בירושה, ע"ע **אנוסים**: בדיני ממונות, וע' **מומר**. על גדרי מומר לענין ירושה, ע"ע **מומר**.

על מי שנתחייב מיתה למלך, אם ממונו למלך או ליורשיו, ע"ע **הרוגי מלכות**⁹⁹⁰. על חייבי מיתות בית דין, שממונם ליורשיהם, כשאר כל אדם, ע"ע **הרוגי בית דין**⁹⁹¹.

בן-סורר-ומורה* שנהרג בבית דין, דינו ככל **הרוגי-בית-דין*** שממונם ליורשיהם⁹⁹², ואביו יורש את כל נכסיו, אף על פי שגרם לו סקילה⁹⁹³, שיכול היה למחול לבנו ולא היה נהרג⁹⁹⁴, ואין אומרים שיש לחוש שנתן עיניו בממונו, והיה לחכמים לתקן שלא יירשנו משום: והייתם נקיים⁹⁹⁵, אלא אין חוששים לזה⁹⁹⁶. וכתבו אחרונים שהוא הדין ביורש שהרג את המוריש, ואפילו בידיים, שיורשו⁹⁹⁷, אף אם הרגו במזיד כדי לרשתו⁹⁹⁸. ויש סוברים שאם גרם היורש למות המוריש, אפילו בשוגג, אינו יורשו, ודוקא בן סורר יורשו אביו, כיון שהבן חייב מיתה על פי דין⁹⁹⁹. **ה. הנכסים**. עיקר הירושה מפורשת היא בתורה בקרקעות¹⁰⁰⁰, וכן מפורשת ירושה בתורה **בעבד-כנעני***, שנאמר בו: והתנחלתם אתם לבניכם אחרים לרשת אחזה¹⁰⁰¹, ומכל מקום נוהגת ירושה בכל ממון שיש לו לאדם, אף מטלטלים¹⁰⁰².

היורש זוכה אף בנכסים שלא היו ברשות המוריש בשעת מיתה, כגון שהיה לו פקדון ביד אחרים¹⁰⁰³, או חוב שהיו אחרים חייבים לו¹⁰⁰⁴, או גזילה שהיתה ביד הגזלן¹⁰⁰⁵. ואף על פי **שדבר-שאינו-ברשותו*** אין אדם יכול להקנותו לאחרים¹⁰⁰⁶, מכל מקום ישנו בירושה, לפי שהירושה באה היא מאליה¹⁰⁰⁷. וכן זוכה הוא בין בממון ה"מוחזק" למוריש בשעת מיתתו, ובין בממון ה"ראוי" לבא לו לאחר מיתה, כגון שנפל למוריש ממון בירושה לאחר מותו¹⁰⁰⁸, ואף על פי שאינו בהקנאה, שאין אדם מקנה **דבר-שלא-בא-לעולם***, מכל מקום היורש יורשו, לפי שהירושה באה מאליה, ועדיפה משאר קנינים¹⁰⁰⁹.

על חיוב ממון שנתחדש על ידי מיתת המוריש, כגון חיוב **כופר*** בשור מועד שהרג את האדם, שזוכים בו היורשים, ועל מחלוקת האחרונים אם תחילת החיוב היא לנהרג עם מיתתו, ומטעם ירושה הוא שזוכים בו יורשיו, או שתחילת החיוב היא ליורשים, ע"ע **יורש (א)**¹⁰¹⁰ וע' **כופר**. ועל שור שהרג אדם באופן שאינו חייב בכופר, שיש סוברים שמכל מקום חייב בעליו בדמי הנהרג ליורשיו, ועל רוצח, שיש סוברים שבאופנים ידועים חייב לשלם דמי הנהרג ליורשים, אם זכותם בדמים היא מטעם ירושה, או שתחילת החיוב היא ליורשים, ע"ע **כופר** וע' **נזק** וע' **רוצח**¹⁰¹¹.

בכמה מיני נכסים דנים לענין ירושה: נכסים שלא היתה למוריש בעלות גמורה עליהם, אלא זכות ממון; זכויות שונות שדנים בהן אם הן ממון להורישן, כגון זכות של **טובת-הנאה***, וזכות אכילה וכפרה בקדשים **ובמעשר-שני***, ועוד; נכסים שאין בהם ממש, כגון אויר הבית ועוד; חיובי ממון שחייבים למוריש, וחיוב שאינו גמור, כגון חיוב **קנס*** קודם העמדה בדיון; נכסים של **אסורי-הנאה***; דברים שנתמעטו מן הכתוב, כגון **עבד-עברי*** שאינו עובד את היורשים, ועוד.

אף כשלא היתה למוריש בעלות גמורה, אלא זכות ממון, יורשים יורשיו את זכותו, כגון הקונה דקל לפירותיו, ומת, שירשיו יורשים את הדקל לפירותיו¹⁰¹²; השואל בהמה ומת, שבניו משתמשים בה כל ימי שאלתה¹⁰¹³, לפי שירשיו את זכות האב בבהמה זו¹⁰¹⁴; השוכר בית ומת, שיש מהראשונים סוברים שהבית מושכר ליורשיו עד סוף הזמן¹⁰¹⁵; המלוה את חברו וקבע לו זמן לפרעון, ומת הלווה, שאין המלוה יכול לתבוע את ההלוואה מן היורשים עד סוף הזמן¹⁰¹⁶, שירשיו את זכות הלווה¹⁰¹⁷; מי שיש לו זכות שימוש בנכסי חברו, כגון שמכר לו חברו את הזכות לבנות דיוטה על גבי ביתו, שירשיו אף יורשיו זכות זו¹⁰¹⁸; מי שיש לו **חזקת-תשמישים***, כגון שהוחזק להניח קורותיו על כותל של חברו¹⁰¹⁹, שזוכים יורשיו בזכות זו¹⁰²⁰; הגזלן שמת, שאם נשתנה החפץ הנגזל ברשות היורשים קנאוהו בשינוי, כדרך שהיה הגזלן עצמו קונה אותו אילו נשתנה בידו¹⁰²¹, וביארו אחרונים, שירשו את הזכות לקנות את הגזילה בשינוי¹⁰²², ועוד.

זכויות מסויימות מצינו מהראשונים שכתבו שאין ממון להורישן: **אריס*** שמת, יש מהראשונים סוברים שאין האריסות ממון להורישה לבניו, ולכן יכול בעל השדה לסלק את היורשים¹⁰²³, וכיוצא בזה המקבל מחברו **עיסקא*** - ממון להתעסק בו ולהרויח למחצית שכר - ומת, או שותפים שמת אחד מהם, יש

סוברים שאין העיסקא או השותפות ממון להורישן, ובטלו במיתת המקבל והשותף¹⁰²⁴, שאין זכות העסק או שעבוד השותפות ממון בעין שתחול עליו ירושה, לפי שאין כאן אלא זכותו בריוח שיבוא, ועדיין אינו ממון, ואפשר שלא יבוא כלל, ואין זה דומה לזכות שאלה ושכירות, שהיא קנין בחפץ בעין לענין השימוש בו, והיא חשובה כממון בעין להורשה לבניו¹⁰²⁵. ויש מבארים בדעת ראשונים שהזכות בקיום השותפות והעסק אינם בגוף הממון עד שירישנה לבניו, אלא הוא חיוב הגוף שנשתעבדו זה לזה עד סוף הזמן שקבעו, וכיון שמת, פקע חיובו¹⁰²⁶. ורבים חולקים וסוברים שהאריסות והעיסקא והשותפות ממון הן להורישן לבניו¹⁰²⁷, אלא שמכל מקום יש שדנו בביטולן אצל היורשים מטעם אחר, מפני שאפשר שאין היורשים נאמנים או זריזים כאביהם, ולפיכך יכול לסלקם¹⁰²⁸, או לפי שלא קנה את זכותו אלא תמורת עבודתו וטרחתו, וכשמת, כיון שאין יורשיו חייבים בעבודה, ממילא בטלה זכותם¹⁰²⁹. ועי' על השיטות ופרטי הדינים בזה בע' אריס¹⁰³⁰, ובע' חלוקת שותפות¹⁰³¹, ובע' עיסקא, ובע' יורש (ב)¹⁰³².

על שאר זכויות ממון שהיה בהן תורת ירושה מצד עצמן, אלא שאומדים את דעתו של זה שהקנה אותן למוריש, שלא הקנה ליורשיו, ע"ע יורש (ב)¹⁰³³.

טובת-הנאה* שיש לאדם במתנות כהונה או במעשרות לתתם למי שירצה, כתבו ראשונים שאם מת, אין יורשיו זוכים בה¹⁰³⁴, לפי שלהלכה טובת הנאה אינה ממון להורשה, לדעתם¹⁰³⁵, וכן טובת הנאה שיש לאדם בממון של צדקה לחלקו למי שירצה, כגון שהקדיש ממון לצדקה ושייר לעצמו טובת הנאה, אינו מורשה לבניו¹⁰³⁶, אף כשהממון עומד ברשותם¹⁰³⁷. ומהאחרונים יש סוברים שטובת הנאה ישנה בירושה, והיורשים נותנים את המתנות למי שירצה¹⁰³⁸, ואף לסוברים שטובת הנאה אינה ממון להקנות אותה לאחרים, ישנה בירושה, שהיורש הוא "כרעיה דאבואה" (רגלו של אביו), וכל מה שהוא שלו ויכול לשיירו לעצמו במכירה לאחרים, אף היורש יורשו¹⁰³⁹, או שלא אמרו שטובת הנאה אינה ממון אלא לענין גוף המתנות והמעשרות שאינם חשובים כשלו, אבל הזכות עצמה של טובת הנאה זכות ממון היא, והוא יכול להקנותה לאחרים ולהוריש אותה¹⁰⁴⁰, והפוסקים שכתבו שאין ירושה בטובת הנאה, היינו דוקא באופן שהיו המתנות והמעשרות ברשות אחרים, שאף המוריש עצמו בחייו לא היה יכול להוציאם מידם, לדעתם¹⁰⁴¹, לפי שטובת הנאה אינה ממון, ולכן אף יורשיו אינם יכולים להוציא מהם¹⁰⁴². על הסוברים שאין טובת הנאה עוברת בירושה מפני שאין טובת הנאה אלא למי שחייב במצות נתינה, והיורשים אינם מצווים בנתינת המתנות, ע"ע טובת הנאה¹⁰⁴³.

קרבנות המוריש, אף על פי שירשיו עומדים במקומו להביאם¹⁰⁴⁴, אין היורש קונה אותם¹⁰⁴⁵, שיהיה חשוב בעלים ממש¹⁰⁴⁶, ויתכפר בהם כפרה קבועה ("מקיבעא"), אלא שהוא מתכפר בהם מקצת כפרה ("מקופיא")¹⁰⁴⁷, וע"ע יורש (א): בקרבנות המוריש, על דינים שהיורש חשוב לגביהם כבעל הקרבן. אבל קדשים-קלים*, למי שסובר שהם ממון בעלים¹⁰⁴⁸, יש בהם ירושה¹⁰⁴⁹, לענין זכות אכילת בשרם¹⁰⁵⁰, ויש שנסתפקו שמא יש בהם ירושה אף לענין כפרה¹⁰⁵¹. ויש שכתבו שאף בקרבנות שאינם ממון בעלים, רק זכות הכפרה הקבועה הוא שאינה ממון להורשה, אבל טובת ההנאה שיש לבעלים

להקריבם באיזה משמר שירצה דינה כשאר טובת הנאה, שחשובה ממון להורישה לבניו, לסוברים כן.¹⁰⁵²

על נזיר שיכול להביא קרבנותיו ממעות שהקדיש אביו שהיה נזיר לקרבנותיו ומת, ואם דין זה הוא מטעם ירושה, ע"ע נזיר¹⁰⁵³. על הקדש* בדק-הבית*, שהיורש עומד במקום אביו לענין תוספת חומש* בפדיונו, אף על פי שהוא ממון גבוה ואינו בירושה, ע"ע חומש¹⁰⁵⁴ וע' יורש (א)¹⁰⁵⁵. על בכורים* של המוריש שמת, שמביאם היורש, כדרך שמביא את קרבנותיו של המוריש, אף על פי שהביכורים הם ממון גבוה ואין בהם ירושה, ע"ע יורש (א)¹⁰⁵⁶.

מעשר-שני*, לסוברים שהוא ממון גבוה ואינו במכירה¹⁰⁵⁷, יש מהראשונים סוברים שכשם שאינו במכירה כך אינו בירושה, ולפיכך מי שהיה לו מעשר שני ומת, אין יורשיו צריכים להוסיף חומש* בפדיונו, שאינם בעליו¹⁰⁵⁸. ויש מהראשונים סוברים שהיורשים חשובים כבעליו להוסיף חומש¹⁰⁵⁹, ואף על פי שאינו בירושה כשם שאינו במכירה, לענין חומש ריבתה התורה שהיורש עומד במקום אביו להוסיף חומש¹⁰⁶⁰, ויש מבארים דבריהם, שסוברים שמעשר שני אף ישנו בירושה¹⁰⁶¹, ואין אדם אחר יכול לאכלו בלא רשות היורשים או לפדות אותו שלא מדעתם¹⁰⁶², לפי שזכות האכילה שיש לבעלים במעשר לאכלו בירושלים, אף על פי שאינה קנין בגוף הפירות ואינה במכירה, מכל מקום ישנה בירושה, שירושה באה מאליה¹⁰⁶³, ויש מבארים שגוף המעשר שלו הוא, וזה שאמרו שממון גבוה הוא ואינו יכול למוכרו, אין זה משום חסרון בעלות, אלא מדיני קדושת מעשר שני הוא שאינו במכירה, אבל שלו הוא, וישנו בירושה¹⁰⁶⁴. ויש מצדדים לומר בדעת ראשונים שאם ירש עוד נכסים, חלה הירושה גם על המעשר שני, אבל אם אין שם אלא מעשר שני אינו יורשו ואינו מוסיף חומש בפדיונו¹⁰⁶⁵.

דבר-שאין-בו-ממש* יש מן הראשונים סוברים שאינו בירושה¹⁰⁶⁶, כגון אויר הבית או דירת הבית בלא גוף, ואכילת פירות בלא גוף¹⁰⁶⁷, והיינו כשמכר המוריש את ביתו ושייר לעצמו את האויר שעל הבית להוציא לשם גזוזטרא, שהשייר מועיל¹⁰⁶⁸, ונמצא שהאויר שלו בלא הגוף, מכל מקום אינו בירושה, כשם שאינו במכירה¹⁰⁶⁹. ויש מהראשונים סוברים שמי ששייר אויר לעצמו מוריש אותו ליורשיו¹⁰⁷⁰, ואף על פי שהוא דבר שאין בו ממש ואינו בר הקנאה, אי אפשר שכשמת יהא האויר הפקר כנכסי הגר, אלא היורש עומד במקומו של המוריש, ומה שהוא שלו, היורש יורשו¹⁰⁷¹, אבל את דירת הבית ואכילת הפירות אי אפשר, לדעתם, לשייר אותן במכירה בלא לשייר את הגוף, וממילא אי אפשר שיירשם אדם¹⁰⁷².

מי שהחזיק בעסק של מסחר באופן שאסור לאחרים להשיג את גבולו ולהתעסק בזה¹⁰⁷³, יש מהאחרונים שכתבו שאינו מוריש זכותו ליורשיו, שאין זה אלא איסור להשיג את גבולו, וזכותו היא כדבר שאין בו ממש, שאין בו ירושה¹⁰⁷⁴. אבל במקומות שתיקנו תקנות בחזקות של מסחר, כגון בחזקה של שכירות בית וחנות, שלא ישכור אחר במקומו, כתבו אחרונים שהמחזיק מוריש חזקה זו

לירושין¹⁰⁷⁵, שלא תיקנו למחזיק בלבד אלא אף לירושין¹⁰⁷⁶, וכן במקומות שתיקנו חזקת "אורנדא" - שהחזיק זכות מאת השלטון לאיזה עסק, אין אחר רשאי להשיג את גבולו¹⁰⁷⁷ - כתבו אחרונים שמורישה לירושין¹⁰⁷⁸, ואף על פי שהיא דבר שאין בו ממש, כך היתה התקנה שתהא כממון גמור להורישה לאחרים¹⁰⁷⁹. על התקנה שתיקנו במקומות מסויימים שבני ישוב יכולים למנוע אחרים להתיישב שם, שתיקנו כן אף לירושיהם, ע"ע **חזקת ישוב**¹⁰⁸⁰.

אפוטרופוס* של יתומים שמת, כתבו ראשונים שאין יורשיו עומדים במקומו¹⁰⁸¹, שאין לו אלא את טובת ההנאה של קיום מצוה, ואינה ממון להורישה¹⁰⁸². על המלכות שעוברת בירושה אף על פי שאינה ממון, ועל ירושה ברבנות ובשאר מינויים של כבוד, ע"ע **חזקת שררה**¹⁰⁸³, ועל ירושה בחזקה שהחזיק אדם בעשיית מצוה של ציבור, כגון שהיה שליח ציבור, ע"ע **חזקת מצוות**¹⁰⁸⁴.

המפקיר **עבד-כנעני*** שלו, שצריך העבד גט שחרור להתירו בבת חורין, לסוברים כן¹⁰⁸⁵, נחלקו אמוראים: לדעת אמימר אם מת האדון, אותו עבד אין לו תקנה, ואין היורשים יכולים לשחררו, לפי שגוף העבד לאחר ההפקר אינו קנוי לבעליו, אלא שיש לו בו קנין איסור, שאסור בבת חורין, **ואסורא-לבריה-לא-מורית*** (אינו מוריש איסור לבנו)¹⁰⁸⁶, שאין ירושה אלא בדבר שיש בו ממון¹⁰⁸⁷, וקנין האיסור אינו ממון להורישו לבניו¹⁰⁸⁸. ולדעת רבינא היורשים יכולים לשחררו¹⁰⁸⁹, שלדעתו אדם מוריש איסור לבניו¹⁰⁹⁰, שכל זכות שיש לו בעבדו מוריש הוא לבנו¹⁰⁹¹, והיורשים במקום הבעלים הם עומדים, והרי זה כאילו עדיין המוריש קיים¹⁰⁹², ואף על פי שקנין האיסור של העבד אינו במכירה, מכל מקום ישנו בירושה, לפי שירושה מאליה היא באה¹⁰⁹³. ויש סוברים בדעת ראשונים שאף לרבינא אין אדם מוריש איסור לבניו, אלא שמן התורה כבר נשתחרר העבד במיתת האדון, לדעתו, ועכשיו אינו צריך גט שחרור אלא מדרבנן, ולפיכך הוא שיכולים היורשים לשחררו¹⁰⁹⁴. הלכה כרבינא¹⁰⁹⁵.

חוב של מלוה, ושאר חובות של ממון שיש לאדם על אחרים, מורשים לירושין כשאר נכסים¹⁰⁹⁶. אבל ממון שהיו חייבים למוריש בתורת מצוה, ולא בתורת חוב גמור של ממון - כגון **הענקה***, שמצוה על האדון להעניק **לעבד-עברי*** בשעה שיוצא לחרות, **ורבית***, שמצוה על המלוה שנטלה להשיבה ללווה, וכיוצא בזה - פעמים שמצוה לתת אף ליורשים, ופעמים שאין המצוה אלא לו ולא ליורשין, ועי' על כך בערכים המיוחדים לכל מצוה, ובע' **יורש (א)**: בחיובים למוריש¹⁰⁹⁷. על חיובים שאינם ממון להורשים, כגון הבטחה או שבועה ונדר לתת ממון למוריש, שמכל מקום פעמים שהוא חייב לתת אף ליורשים, לסוברים כן, מפני שאומדים את דעתו שהיתה כוונתו אף עליהם, ע"ע **יורש (ב)**¹⁰⁹⁸. על **מתנות-כהונה*** שהישראל רגיל לתת לכהן מסוים, ומת הכהן, אם צריך לתת ליורשין, ע"ע **מכרי כהונה**. על ממון שהיה דינו שנשבע התובע ונוטלו מן הנתבע, אם יורשיו זוכים בו בשבועת היורשים או לא, ע"ע **שבועת הנוטלים**.

המוכר שטר חוב לחברו, כשם שהמלוה עצמו אם חזר ומחל על החוב לאחר המכירה מחילתו

מחילה¹⁰⁹⁹, כך אם מת ומחל יורשו, מחילתו מחילה¹¹⁰⁰. לסוברים בטעם הדין שהמוכר יכול למחול, שהוא מפני שהמכירה חלה רק על שעבוד הנכסים של הלווה ולא על שעבוד הגוף, וכיון שמחל המלווה על שעבוד הגוף בטל אף שעבוד הנכסים¹¹⁰¹, אף היורש מוחל מטעם זה, שהיורש זוכה בשעבוד הגוף¹¹⁰², וקוראים אנו בלווה: עבד לוה ליוורש המלווה¹¹⁰³, ועדיף היורש מלוקח שאינו זוכה בשעבוד הגוף, לפי שהיורש הוא "כרעיה דאבוא" (רגלו של אביו)¹¹⁰⁴, ובמקום אביו הוא עומד, וכשם שאביו יכול היה למחול אותה זכות מלווה שאין המקח חל עליה, כך הבן יכול למחול ולעקור את המקח¹¹⁰⁵. ויש מהראשונים חולקים על טעם זה, שאם אינו יכול למכור את שעבוד הגוף, אינו יכול גם להורישו, שלא נשתעבד הלווה אלא למלווה, ולא ליורשיו¹¹⁰⁶. לסוברים בטעם שהמוכר יכול למחול, שהוא לפי שמכירת שטרות אינה מועילה מן התורה, אלא מדרבנן¹¹⁰⁷, אף היורש שמוחל הוא מטעם זה, שמן התורה עדיין שטר זה שלו הוא¹¹⁰⁸, שהיורש זוכה בשטר מן התורה, והלוקח אינו זוכה בו מן התורה¹¹⁰⁹.

קנס* שנתחייבו למוריש ועדיין לא עמד עליו בדין, נחלקו אמוראים בירושלמי אם הוא מורישו ליורשיו: ר' יונה ור' חגי סוברים שמורישו¹¹¹⁰, לפי שמתחייב בו משעה ראשונה¹¹¹¹, משעת המעשה המחייב אותו בקנס¹¹¹², והוא ממון גמור להורישו לבניו¹¹¹³, ור' יוסי סובר שאינו מורישו, לפי שחייב קנס אינו אלא לבסוף, כשעמד בדין¹¹¹⁴. יש מהראשונים סוברים שמחלוקת אמוראים היא אף בבבלי בדין זה, שלרבא ורב נחמן¹¹¹⁵ מוריש, ולרבה¹¹¹⁶ אינו מוריש¹¹¹⁷, ויש אומרים שאף לרבא ורב נחמן אינו מוריש, ולא אמרו שמוריש אלא כשעמד בדין¹¹¹⁸, ויש אומרים להיפך, שאף לרבה מוריש¹¹¹⁹. ובטעם הסוברים שהוא מוריש כתבו ראשונים, שכל זכות שיש לו לאדם, יורשו עומד במקומו בכל דבר¹¹²⁰, שהיורש "כרעיה דאבוא" (רגלו של אביו) הוא¹¹²¹, שאף על פי שאינו זוכה בקנס עד העמדה בדין, מכל מקום יכול להורישו לענין זה שיעמוד היורש במקומו לזכות בהעמדה בדין¹¹²². ובטעם הסוברים שאינו מוריש קנס, כתבו ראשונים לפי שאינו ממון עד העמדה בדין¹¹²³, כיון שאם יודה הנתבע ייפטר, כדין **מודה-בקנס*** שהוא פטור¹¹²⁴, אף אם יבואו עדים אחר כך¹¹²⁵, ויש שכתבו שאף לסוברים בכל הקנסות, או בקנסות מסוימים בלבד, שכשעומד בדין חל חיוב הקנס למפרע משעה ראשונה¹¹²⁶, מכל מקום אינו מורישו ליורשיו לדעה זו¹¹²⁷, לפי שאין החיוב חל למפרע אלא כשעמד בדין לבסוף, וכל זמן שלא ירשו אין היורשים יכולים להעמיד את הנתבע בדין, ולא חל החיוב¹¹²⁸, אבל מדברי ראשונים נראה שאותם קנסות שזוכה בהם למפרע אף מוריש ליורשיו¹¹²⁹.

אף להלכה נחלקו ראשונים, שיש סוברים שאדם מוריש קנס¹¹³⁰ לבניו ולשאר יורשיו¹¹³¹, ויש סוברים שאינו מוריש קנס לבניו¹¹³². ויש מחלקים בדעת ראשונים בין בנים לשאר יורשים, שאדם מוריש קנס לבניו, ולא לשאר יורשים, לפי שקנס קודם העמדה בדין אינו בתורת ממון להורישו ליורשיו, אבל הבן שיורש את אביו, מלבד כוחו לזכות בנכסים כשאר יורשים יש בו דין מיוחד שהוא עומד תחת אביו לענין ממון, ויכול הוא לתבוע את הקנס כשם שהאב עצמו יכול היה לתבועו¹¹³³. על קנס של **אונס*** ו**מפתה*** שיש אומרים שאין אדם מורישו לבניו לדברי הכל, ועל שאר הפרטים בדין ירושה בקנס, ע"ע **קנס***¹¹³⁴.

על **אסורי-הנאה***, שיש מהראשונים סוברים שאין בהם בעלות ואינם שלו, וממילא לא שייכת בהם ירושה, ע"ע **אסורי הנאה**: בעלות באיסורי הנאה¹¹³⁵. לסוברים שיש בהם בעלות, אבל אין בהם זכייה וקנין מאחרים¹¹³⁶, כתבו אחרונים שמכל מקום יש בהם ירושה¹¹³⁷, לפי שירושא היא מאליה ואינה צריכה קנין, שהיורש מאליו הוא נכנס במקום המוריש ונעשה בעלים¹¹³⁸.

מי שמת בפסח והניח ליורשיו חמץ, יש מהאחרונים סוברים שחייבים היורשים לבערו, ואם אינם מבערים עוברים **בבל-יראה***, שהחמץ ישנו בירושה, כשאר איסורי הנאה, שיש בהם ירושה לדעתם¹¹³⁹, ויש סוברים כן מטעם אחר, שלדעתם חמץ כיון שהוא אסור בהנאה אינו ממון להורישו לבניו¹¹⁴⁰, אלא שהואיל ומן הדין כל חמץ בפסח אינו ברשותו של אדם, ומכל מקום עשאו הכתוב כאילו הוא ברשותו לעבור עליו בבל יראה¹¹⁴¹, הרי לענין בל יראה החשיבה התורה חמץ זה כממון גמור, וישנו בירושה לעבור עליו¹¹⁴². ויש סוברים שאין היורשים עוברים בבל יראה, לפי שאין החמץ ממון להורישו לבניו¹¹⁴³, ואף על פי שעשאו הכתוב כאילו הוא ברשותו, כיון שהיה שלו עשאו הכתוב כאילו לא יצא מרשותו, אבל אינו שלו להורישו ליורשיו¹¹⁴⁴, ואין לך בו אלא חידושו¹¹⁴⁵, לחייב אותו, ולא את יורשיו¹¹⁴⁶, ואין ירושה אלא בדבר שבממון¹¹⁴⁷.

עבד-עברי* עובד את ה' ¹¹⁴⁸, אם הניח האדון בן זכר¹¹⁴⁹, ואינו עובד את ה' ¹¹⁵⁰, שאם לא הניח האדון בן זכר, יצא לחירות, ואינו עובד לא את ה' ¹¹⁵¹, ולא את האח¹¹⁵², ואין צריך לומר שאינו עובד את שאר היורשים¹¹⁵³, שנאמר: ועבדך שש שנים¹¹⁵⁴, לך ולא ליורש¹¹⁵⁵, אבל עובד את ה' ¹¹⁵⁶, שנאמר: שש שנים יעבד¹¹⁵⁶, ולא נאמר שם: יעבדך¹¹⁵⁷. עבד עברי **נרצע*** אינו עובד לא את ה' ולא את ה' ¹¹⁵⁸, שנאמר: ועבדו לעלם¹¹⁵⁹, אותו הוא עובד ולא את ה' ¹¹⁶⁰, וכן **אמה-העבריה*** אינה עובדת לא את ה' ולא את ה' ¹¹⁶¹, שהוקשה לנרצע¹¹⁶², ואף עבד עברי הנמכר לגוי אינו עובד לא את ה' ולא את ה' ¹¹⁶³, שנאמר: וחשב עם קנהו¹¹⁶⁴, ולא עם יורשי קונהו¹¹⁶⁵. ואף עבד עברי שנמכר לגר צדק אינו עובד את בנו של הגר¹¹⁶⁶, שהואיל ואין הגר נמכר כעבד עברי¹¹⁶⁷, אף אינו קונה עבד עברי כדין ישראל, שעבוד את בנו, אלא כדין גוי, שכך מסורת בידיו ("גמירי")¹¹⁶⁸, שכל שאינו נקנה כישראל אינו קונה כישראל¹¹⁶⁹. בירושלמי נחלקו תנאים, שיש סוברים שבין עבד עברי ובין אמה העבריה אינם עובדים לא את ה' ולא את ה' ¹¹⁷⁰, ויש סוברים שעבד עברי עובד את ה' ולא את ה' ¹¹⁷¹. ומהראשונים יש סוברים שעבד עברי עובד אף את ה' ¹¹⁷², וע"ע **עבד עברי** על שאר הפרטים בדיון זה.

בגדר הדין שעבד עברי עובד את ה' ולא את שאר היורשים, נחלקו: יש מהראשונים שלמדו מכאן שאין עבד עברי נמכר וניתן במתנה, כשם שאינו בירושה לשאר יורשים¹¹⁷³, ופירשו בדעתם, שאף זה שעובד את ה' אינו בתורת ירושה של ממון, שעבד עברי אין בו ירושה כשם שאין בו מכירה ומתנה, אלא גזירת הכתוב היא ודין מיוחד שהבן עומד במקום אביו לענין זה¹¹⁷⁴, וכן כתבו אחרונים שעבד עברי אין הבכור נוטל בו פי שנים, לפי שאין זכייתו של בן בעבד עברי בתורת נחלה, אלא גזירת הכתוב

היא שעובד את הבן¹¹⁷⁵, וכן אין האב יכול להנחילו כולו לאחד מבניו, כדרך שמנחיל ירושה של ממון לאחד מבין יורשיו¹¹⁷⁶, לפי שאינו עובד את הבן בתורת נחלה כלל¹¹⁷⁷. ויש חולקים וסוברים שבתורת ירושה הוא שעובד את הבן, ואף על פי שאינו במכירה, בירושה כיון שהיא מאליה זוכה בו¹¹⁷⁸, או שזה שאינו במכירה ובירושה לשאר יורשים אינו משום חסרון בקנינו, אלא שהיא מזכויות העבד, שאינו עובד אלא למי שקנאו או לבנו, ולא לאחר, ומשתחרר במיתת האדון, אבל הבן יורשו בתורת ירושה, והאדון יכול להנחילו לאחד מבניו כשאר ממון¹¹⁷⁹.

כתבו אחרונים שאין עבד עברי עובד אלא את הבן, ולא את בן הבן¹¹⁸⁰, ודוקא כשמת הבן בחיי אביו, בעליו של העבד, אין בנו עומד במקומו לרשת את העבד, אבל אם מת האדון וירש הבן את העבד, ושוב מת הבן, יורשו בנו¹¹⁸¹.

פועל*, אף על פי שלמדו כמה מהלכותיו מעבד עברי¹¹⁸², עובד אף את היורשים¹¹⁸³.

אין אדם מוריש זכות שיש לו בביתו לבניו¹¹⁸⁴, כגון זכותו במעשי ידיה של בתו קטנה ונערה¹¹⁸⁵, וזכותו **בהענקה*** שנוטלת מן האדון אם היתה אמה העבריה והיא יוצאת לחירות¹¹⁸⁶, וזכותו בקנס הבת **מאונס*** ו**מפתה*** ובדמי בושטה ופגמה¹¹⁸⁷, ובדמי חבלתה¹¹⁸⁸, שנאמר **בעבד-כנעני***: והתנחלתם אתם לבניכם אחריכם¹¹⁸⁹, אותם לבניכם ולא בנותיכם לבניכם¹¹⁹⁰. והדברים אמורים כשלא זכה האב מחיים, כגון מעשי ידים שעושה אחר מיתתו, והענקה וקנסות שחל חיובם לאחר מיתתו. על הענקה שנתחייבו לבת בחיי אביה, אם זוכה בה, ע"ע **הענקה**¹¹⁹¹, ועל קנס ובושת ופגם שנתחייבו לבת בחיי האב, אם הוא מורישם לבניו, ע"ע **אונס** (ב)¹¹⁹², וע' **קנס**.

על מחלוקת הראשונים בזכותו של הבעל **בדמי-ולדות*** של אשתו, אם יש בה ירושה או לא, ע"ע **דמי ולדות**¹¹⁹³. **ו. החלוקה**. מי שמת והניח כמה בנים - שאין אף אחד מהם בכור לאביו - או כמה בנות, חולקים ביניהם את הירושה בשוה¹¹⁹⁴. על הבכור שנוטל פי שנים בירושה, ע"ע **ירושת הבכור**.

אף יורשים שעל ידי "משמוש נחלה" חולקים ביניהם את הירושה בשוה, וחלוקתם היא על פי החלוקה שבין היורשים הראשונים, כגון שהיו לאב כמה בנים ומת אחד מהם בחייו, הרי בן הבן או בת הבן נוטלים את חלק אביהם המת בנכסי זקנם עם שאר דודיהם¹¹⁹⁵, שאנו רואים את הבן המת כאילו הוא קיים ליטול את חלקו¹¹⁹⁶, וכן מי שהיו לו שני בנים ומתו בחייו, והניח אחד מהם שלשה בנים, והניח הבן השני בת אחת, ואחר כך מת הזקן, הרי שלשת בני בנו האחד יורשים חצי הנחלה, ובת בנו השני יורשת החצי, שכל אחד מהם יורש חלק אביו, ועל דרך זו חולקים בני אחים ובני אחי האב עד ראש הדורות¹¹⁹⁷.

התנה המוריש לרבות לאחד מהיורשים ולמעט לאחר, אם מועילים דבריו או לא, עיין להלן: הנחלה לאחד היורשים¹¹⁹⁸.

יש הנוטלים חלק בנכסי המת שלא מתורת ירושה, אלא מכח תקנות חכמים שונות, ועי' עליהם בערכים המיוחדים לכל תקנה ותקנה: על חלקה של הבת שנוטלת מהנכסים לצורך נישואיה, ע"ע **עישור נכסים**; ועל מי שהיה נשוי כמה נשים ומתו בחייו, שהבנים הזכרים של כל אחת מהן נוטלים בירושת אביהם את כתובת אמן, מלבד חלקם בירושה עם אחיהם, ע"ע **כתובת בנין דכרין**; ועל זכויות האלמנה בנכסי בעלה המת, ע"ע **אלמנה וע' כתובה וע' תנאי כתובה**, ועוד.

חלוקת הנחלה בין היורשים יש מהראשונים סוברים שהיא קרויה דין וצריכה שלשה דיינים, ודנים אותה ביום ולא בלילה, כשאר דיני ממונות¹¹⁹⁹, ופירשו כן אותה שאמרו: והיה ביום הנחילו את בניו¹²⁰⁰, ביום אתה מפיל נחלות, ואי אתה מפיל נחלות בלילה¹²⁰¹, ולשון "מפיל נחלות" היינו הפלת גורלות לחלוקת הנחלה¹²⁰², וכן אותה שאמרו: והיתה לבני ישראל לחקת משפט¹²⁰³, אורעה - נסתיימה¹²⁰⁴ - כל הפרשה כולה להיות דין¹²⁰⁵, ואין חלוקת נחלה כדין שאר חלוקת שותפות¹²⁰⁶, שהשותף חולק לעצמו בדבר שאין צריך שומא¹²⁰⁷, ובדבר שצריך שומא שמים לו אף בלילה¹²⁰⁸, ואין צריך בית דין של שלשה אלא די בשנים, לסוברים כן¹²⁰⁹, אבל היורשים, כל שלא נתרצו בחלוקת הירושה ובאו עליה לבית דין, נוהגים בה כדיני ממונות שאין דנים אותם אלא שלשה וביום¹²¹⁰, או שאפילו אין ביניהם שום תביעה, אלא שרוצים שיחלקו ביניהם, אין נזקקים להם אלא בית דין של שלשה וביום¹²¹¹, ויש מוסיפים שאף אם חילק האב את כל הנכסים בין היורשים¹²¹², אין לחלוק את הנחלה ולהוריד את היורשים בנחלתם אלא בשלשה¹²¹³. ויש מהראשונים חולקים וסוברים שאין הבדל בין חלוקת הירושה לשאר חלוקת שותפים, שאם אין מחלוקת בין היורשים יכולים לחלוק בלא בית דין¹²¹⁴, ואם יש מחלוקת ביניהם צריכים בית דין כשאר דיני ממונות¹²¹⁵.

על דין הנכסים קודם החלוקה, ואם יכול אחד היורשים למכור את חלקו לפני החלוקה, ע"ע תפוסת הבית. על אופן החלוקה בין היורשים, ע"ע **חלוקת שותפות**. על היורשים שחלקו, אם הוברר הדבר למפרע שכל אחד נטל את חלקו המגיע בירושתו משעה ראשונה, או שלא הוברר הדבר, ואפשר שהחלק שנטל היה מגיע ליורש אחר והחליפו ביניהם את החלקים, ודינו בו כמו לוקח ולא כמו יורש, ע"ע **ברירה**: בחלוקת שותפות¹²¹⁶, וע' **חלוקת שותפות**¹²¹⁷, וע"ע **יובל**¹²¹⁸ אם כשמגיעה שנת היובל מחזירים היורשים **בשדה-אחוזת*** את החלקים זה לזה או לא. **ז. הבירורים**. שני מיני בירורים דנים בהם לענין ירושה: בירור מיתתו של המוריש, ובירור היורשים הבאים לירש, שאכן הם היורשים הזכאים ליטול ירושה זו.

בירור מיתתו של המוריש כיצד: מי שהלך למלחמה ואין ידוע אם מת אם לאו, אין בית דין מניחים את יורשיו לירד לנכסיו, וכן אמרו חכמים על הכתוב: וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב, והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתמים¹²¹⁹, ר' אליעזר אומר, ממשמע שנאמר: וחרה אפי והרגתי אתכם, יודע אני שנשותיהם אלמנות ובניהם יתומים, אלא מה תלמוד לומר: והיו נשיכם וגו', מלמד שנשותיהם מבקשות לינשא ואין מניחים אותן, ובניהם רוצים לירד לנכסי אביהם - שילכו בשבי ולא ידעו אם הם חיים או מתים¹²²⁰ - ואין

מניחים אותם¹²²¹, מפני שהם בחזקת קיימים¹²²². וכתבו ראשונים שאין היורשים נוחלים עד שיביאו ראייה ברורה שמת מורישם¹²²³, ואפילו כששמעו בו שמת¹²²⁴, שאין מוציאים את הממון מחזקתו ליתנו ליורשיו בלא ראייה¹²²⁵, ואף על פי שאין המוריש מוחזק עכשיו בנכסים, מכל מקום מתחילה היה הממון שלו, ואין היורשים מוציאים מחזקת-מרא-קמא* בלא ראייה¹²²⁶. במה דברים אמורים, להוריד את היורשים בנחלה בתורת בעלים גמורים, אבל פעמים שמורידים אותם בתורת אפוטרופסים לטפל בנכסים, ופעמים שהם רשאים אף לאכול את פירותיהם, ועל כך, ע"ע נכסים נטושים ורטושים וע' שבוי¹²²⁷.

שבוי ששמעו בו שמת, וירדו יורשיו לנחלה וחלקו אותה ביניהם, יש מהראשונים שכתבו שאין מוציאים מידם¹²²⁸, ויש סוברים בדעתם שהדברים אמורים אף כשירדו היורשים בתורת נחלה על דעת למכור את הנכסים¹²²⁹, שאין מוציאים אותה מידם מתורת נחלה לתורת פקדון, אלא מחזיקים בנחלה כשלהם אפילו למכרה¹²³⁰, ואין בית דין מוחים בידם¹²³¹, ואף על פי שאין בית דין מורידים אותם לכתחילה בתורת ירושה אלא בעדות ברורה, כיון שירדו ירדו¹²³², ויש מבארים, שהואיל וירדו לנכסים ברשות, הרי זה כתפיסה* ברשות ואין מוציאים מידם מספק¹²³³, או שהואיל והשבוי יש אומדנא שאכן מת, אף על פי שאין בית דין יכולים לפסוק על פי זה להורידם בנחלה, מכל מקום כשירדו מעצמם, אין בית דין צריכים לעשות מעשה להוציא מידם, הואיל ואין לפנינו תובע, ואין זה כהוצאת ממון מהבעלים¹²³⁴. ויש חולקים, שאין מניחים את היורשים למכור בלא ראייה ברורה¹²³⁵.

האשה שאמרה מת בעלי, אין היורשים נכנסים לנחלה על פיה¹²³⁶, מפני שהתורה אמרה: על פי שני עדים וגו'¹²³⁷, ואף על פי שהאשה נאמנת בעדות זו להינשא¹²³⁸, לגבי נישואין הקילו חכמים משום עיגון¹²³⁹. וכן גוי שהיה מסיח-לפי-תומו* שמת המוריש, אף על פי שהוא נאמן בעדות זו להשיא את אשתו¹²⁴⁰, כתבו ראשונים שאין היורשים יורדים לנחלה על פיו של הגוי¹²⁴¹, וכן על פי עדות עבד ושפחה¹²⁴², ואפילו עד אחד כשר אין מורידים את היורשים לנחלה על פיו¹²⁴³, ואף על פי שחזקה שאין אדם משקר במלתא-דעבידא-לאגלויי* (בדבר העשוי להיגלות), ואף מוציאים ממון על פי עד אחד בדבר העשוי להיגלות, לסוברים כן¹²⁴⁴, דוקא בדבר המפורסם לכל ועתיד להיגלות בודאי, או שיודעים בו רבים ואפשר לחקור את הדבר מיד, אבל עדות מיתה אינה דבר העשוי להיגלות, שאפשר שירחיק נדוד לקצה הארץ ולא יודע שהוא חי, ואף לעדות אשה אין עד אחד נאמן מן התורה מטעם זה, אלא שהקילו חכמים להאמינו משום עיגון, אבל לענין ממון אינו נאמן¹²⁴⁵. ומהאחרונים יש שכתבו שאף לסוברים בנאמנות עד אחד בעדות אשה שהיא מן התורה¹²⁴⁶, לענין ירושה אינו נאמן, שאין עד אחד נאמן להוציא מחזקת ממון אף בדבר העשוי להיגלות¹²⁴⁷, ואף על פי שחזקה שאינו משקר בדבר זה, מה בכך, הרי אינו אלא עד אחד, והתורה אמרה שאין עד אחד נאמן לענין ממון¹²⁴⁸, ויש מבארים הטעם, שהחזקה שאינו משקר אינה עדיפה מרוב, ואין-הולכין-בממון-אחר-הרוב*¹²⁴⁹, להוציא את הירושה מחזקת המוריש ולתת אותה ליורשיו¹²⁵⁰. ויש מבארים, שבעדות אשה נאמן, מפני שחזקה שאשה הנישאת מדייקת לברר את מיתת בעלה, שלא לקלקל את עצמה¹²⁵¹, מה שאין כן בממון,

שצריך עדות.¹²⁵².

ויש חולקים וסוברים שמורידים את היורשים לנחלה על פי עד אחד¹²⁵³, שלדעתם עד מיתה נאמן להשיאה ולנחלה מן התורה, לפי שמן הדין היה עד אחד נאמן אף בממון, כמו באיסורים, אלא שלענין ממון חוששים שמא הוא משקר, ובעדות מיתה שהיא דבר העשוי להיגלות אין חוששים לשקר, וממילא נאמן¹²⁵⁴, והרי אם המוריש חי אפשר שיבוא לפנינו, וחזקה שאין אדם משקר בדבר העשוי להיגלות¹²⁵⁵, ואף על פי שאין אומרים **מגו*** להוציא ממון, לסוברים כן¹²⁵⁶, חזקה זו עדיפה ממיגו, ומוציאים ממון על פיה¹²⁵⁷, ועוד, שהמוריש אין הנכסים בידו, ואין מוציאים ממנו כלום, אלא מכניסים את יורשיו לנחלה¹²⁵⁸, ואפילו עד פסול, כגון עבד או אשה או קרוב, נאמן מטעם זה¹²⁵⁹, ואף גוי המסיח לפי תומו, שהוא נאמן בעדות אשה, יש סוברים שהוא נאמן אף לירושה, כשם שלענין עדות אשה אין חוששים שהוא משקר¹²⁶⁰, אלא שבזה יש סוברים שאינו נאמן¹²⁶¹, שחוששים שהוא משקר, ולא האמינוהו אלא לעדות אשה משום החזקה שהיא מדייקת ונישאת, ולא לממון¹²⁶². אבל עד מפי עד, שאין בו החזקה שאין אדם משקר בדבר העשוי להיגלות, שהרי אם יתגלה שהמוריש חי יכול הוא להשתמט, וכן האשה עצמה שמעידה על מות בעלה, אף לדעה זו אינם נאמנים לענין ירושה, שאף לענין נישואין לא האמינום אלא מדרבנן משום עיגון¹²⁶³. ויש סוברים שלמדים נאמנות עד אחד במיתה מהכתוב: לא יקום עד אחד באיש¹²⁶⁴, אבל קם הוא באשה להשיאה¹²⁶⁵, והוא הדין להורדת היורשים לנחלה, שבכל דבר העשוי להיגלות נאמן¹²⁶⁶, ואין למדים מכאן אלא לעד כשר, אבל עד פסול אין מורידים את היורשים לנחלה על פיו, שלדעתם אף לעדות אשה אינו נאמן אלא מדרבנן, משום עיגון¹²⁶⁷.

כשנראים הדברים שמת המוריש, יש מהגאונים שכתבו שנותנים את הנכסים ליורשיו, אף על פי שאין ראה ברורה במיתתו¹²⁶⁸. וכיוצא בזה כתבו גאונים וראשונים במי שנפל ל"מים שאין להם סוף" (שאין רואים את כל סביבותיהם ואפשר שניצל ויצא מצד אחר), ובאו שני עדים שנפל בפניהם - ויש מוסיפים: ואבד זכרו¹²⁶⁹ - שודאי מת ויורדים היורשים לנכסיו¹²⁷⁰, אף על פי שאין משיאים את אשתו לכתחילה בעדות זו¹²⁷¹, שלגבי אשה החמירו חכמים¹²⁷², וכן אם באו עדים שראוהו שנפל לגוב אריות ונמרים, או שראוהו צלוב והעוף אוכל מבשרו, או שראו שנדקר במלחמה ומת - היינו שמשערים הם שמת, ולא שראוהו מת¹²⁷³ - או שנהרג ולא הכירו את פניו, אבל היו לו סימנים מובהקים בגופו והכירו אותם, וכל כיוצא בדברים אלו, כתבו ראשונים שאם אבד זכרו אחר כך יורדים לנחלה בעדות זו¹²⁷⁴, ואף על פי שאין משיאים את אשתו¹²⁷⁵, לא החמירו בדברים אלו אלא מפני חומר איסור כרת באשת איש, אבל לענין ממון אם העידו שראו דברים שחזקתם למיתה, ושאבד זכרו אחר כך ונשמע שמת, הרי אלו נוחלים על פיהם¹²⁷⁶, וכך עושים מעשים בכל יום בכל בתי דינים, ולא שמענו מי שחולק בדבר זה¹²⁷⁷, ואף על פי **שאיין-הולכים-בממון-אחר-הרוב***, מים שאין להם סוף מיעוט שאינו מצוי הוא שיעלה מהם, ורוב גמור כזה, שהמיעוט אינו מצוי, מועיל אף להוציא ממון¹²⁷⁸, ויש שכתבו שאין העדות בדברים שחזקתם למיתה עדיפה משאר רוב, אלא שבצירוף מה שאבד זכרו יש כאן **אומדנא*** ברורה שודאי

מת, והולכים אחרי האומדנא גם להוציא ממון¹²⁷⁹. ואף על פי שבעד אחד החמירו לענין ירושה יותר מבהיתר אשה, לסוברים כן¹²⁸⁰, לענין העדות גזירת הכתוב היא בממון שצריך דוקא שני עדים, אבל לגבי בירור המיתה עצמה לא החמירו בממון, וכל שיש שני עדים שנעשה בו דבר שחזקתו למיתה, מורידים לנחלה¹²⁸¹. ויש מהראשונים סוברים שאין מורידים את היורשים לנחלה על פי עדות של טביעה במים שאין להם סוף, שכל זמן שאין מתירים את האשה להינשא, אין הבנים יורדים לנחלה¹²⁸².

העידו בדברים שחזקתם למיתה, ולא אבד זכרו של המוריש, יש סוברים בדעת ראשונים שאין מורידים את היורשים לנחלה¹²⁸³, שאין הולכים בממון אחר הרוב, ורק כשאבד זכרו הרי זו אומדנא ברורה, שמוציאים ממון על פיה¹²⁸⁴. ויש מוסיפים שמלבד "אבד זכרו" צריך גם שנשמע בו שמת¹²⁸⁵, שיצא קול על כך¹²⁸⁶, ובזה יש חולקים, שאין צריך¹²⁸⁷, ו"נשמע שמת" היינו עצם הדבר שהעידו עליו בדברים שחזקתם היא למיתה¹²⁸⁸. ויש סוברים שאף אם לא אבד זכרו מורידים את היורשים לנחלה¹²⁸⁹, ולא אמרו "אבד זכרו" אלא מפני שצריכים בית דין לחקור בדבר, ולהיות מתונים בדיו, ואין ממהרים להוריד לנחלה עד שיאבד זכרו¹²⁹⁰. ויש מחלקים, שבסתם אדם אין צריך אבד זכרו להוריד לנחלה, אבל אם היה נשוי צריך דוקא אבד זכרו, שהואיל ואין מתירים את אשתו להינשא, אין מורידים את היורשים לנחלה, לפי שנראה הדבר בעיני הבריות כסתירה, אבל כשאבד זכרו הוא מוחזק בעיני הבריות כמת, והכל יודעים שאינה אסורה להינשא אלא מחמת חומר איסור כרת, ומורידים את יורשיו לנחלה¹²⁹¹.

"סימנים מובהקים" שאמרו שמורידים על פיהם לנחלה, אף על פי שאין משיאים על ידם¹²⁹², יש שכתבו שאינם סימנים מובהקים ביותר, שהרי בזה אף משיאים על פיהם, לדעתם¹²⁹³, אלא מובהקים במקצת, היינו שהיו סימנים "אמצעיים"¹²⁹⁴, שאין משיאים על פיהם, ומכל מקום מורידים על פיהם לנחלה¹²⁹⁵. ואף על פי שלענין השבת-אבדה* על פי סימנים, נסתפקו בגמרא אם סימנים "אמצעיים" מועילים מן התורה או מדרבנן¹²⁹⁶, לדעתם להלכה סימנים הם מן התורה¹²⁹⁷, או שדוקא בהשבת אבידה הרי זה ספק, לפי שחוששים שמא במקרה כיוון את סימניה או שראה את האבידה קודם לכן, אבל לענין הכרת המת סימנים מן התורה הם, שאין חוששים שיש עוד אדם בסימנים אלה¹²⁹⁸, ורק מדרבנן הוא שהחמירו בזה שלא להשיא את אשתו¹²⁹⁹, ולענין הורדה לנחלה סומכים על הסימנים לחוד, שהם מן התורה, ואין צריך "אבד זכרו"¹³⁰⁰. ויש סוברים שאף לענין הכרת המת ספק הדבר אם סימנים מן התורה או מדרבנן, ואין סומכים עליהם לחוד להורדת נחלה, אלא בצירוף "אבד זכרו", שעל ידי צירוף זה יש אומדנא ברורה שמת¹³⁰¹.

בירור היורשים כיצד: כל היורשים יורשים בחזקה, כיצד, עדים שהעידו על אדם שהוא מוחזק להם שהוא בנו של פלוני או אחיו, אף על פי שאינם עדי יחוס, ואינם יודעים אמיתת יחוסו, הרי זה יורש בעדות זו¹³⁰², אף על פי שאין עדות גמורה שאדם זה הוא היורש¹³⁰³, שהרי מלקים וסוקלים על החזקות¹³⁰⁴, וכל שכן לענין ירושה¹³⁰⁵, וכן אמרו: שנים שבאו ממדינת הים והיו נוהגים זה עם זה

משום אחוה, ומת אחד מהם, הרי זה יורשו¹³⁰⁶, ואפילו כשאחי המוריש האחרים מערערים עליו שאינו אחיהם, ואין בידו לברר, יורש בחזקה זו¹³⁰⁷. וכן פירשו ראשונים אותה שאמרו: מנין לכל המוחזק אחריו בנו שהוא בנו, תלמוד לומר: והתנחלתם אתם לבניכם אחרים¹³⁰⁸, שהואיל והוא מוחזק שהוא בנו, הולכים אחרי חזקה זו, ואין צריך להביא עדים, כשם שסוקלים על החזקות¹³⁰⁹. ואף לענין **ירושת-הבכור*** שנוטל פי שנים¹³¹⁰, אם הוחזק אצל בני אדם שהוא בכור, נוטל פי שנים¹³¹¹. על פרטי הדין של חזקה זו, ע"ע **חזקה (ד)**.

אחד מן האחים שאמר על פלוני "זה אחי", אינו נאמן להורידו לירושת אביו עם אחיו שאינם מכירים אותו, אבל נוטל אותו פלוני עמו בחלקו¹³¹², כגון שהיו שני אחים מלבד הספק, נוטל האח המעיד שלישי, שהרי הודה שהם שלשה אחים, והאח השני נוטל חצי הממון, והספק נוטל את הששית הנותרת מחלקו של המעיד שהודה לו שהוא אחיו¹³¹³, ואין המעיד נאמן להוציא מהאח השני, שאין מוציאים ממון אלא על פי שני עדים כשרים¹³¹⁴, וכן שאר עד אחד המעיד על אדם שהוא היורש, כתבו ראשונים שאינו נאמן לירש על פיו¹³¹⁵, ואף אם אין לפנינו יורש אחר, אין מורידים את זה לנחלה על פי עד אחד¹³¹⁶, וכן **בירושת-הבכור***, אין עד אחד נאמן להעיד מי הבכור¹³¹⁷, שאין מוציאים ממון על פי עד אחד¹³¹⁸, ואף על פי שלענין **חליצה*** נאמן עד אחד, אפילו פסול, שפלוני אחיו הוא, מפני שהוא **גלוי-מלתא-בעלמא***¹³¹⁹, דוקא לענין איסור נאמן, אבל בממון צריך שני עדים¹³²⁰, או שאינו נאמן אלא כשמעיד קודם המעשה להחזיקו כאחיו, אבל כשבא להעיד בשעת מעשה, אינו נאמן אף לענין איסור¹³²¹, או שאינו נאמן אלא כשמעיד על **מלתא-דעבידא-לאגלויי*** (דבר העשוי להיגלות), אבל באופן שאין זה ברור שהדבר עשוי להיגלות בודאי, אין עד אחד נאמן¹³²². ויש מהראשונים חולקים וסוברים שעד אחד, ואפילו עד מפי עד, נאמן להעיד על הבן שהוא בכור לירושה¹³²³.

מי שבא ממדינת הים ואין קרוביו ידועים, ומת, ובא אחד ואמר, אחי הוא ואני הוא הראוי ליורשו, יש מהראשונים שנראה מדבריהם שיורשו¹³²⁴, הואיל ואין לפנינו קרובים אחרים¹³²⁵, וכן כתבו אחרונים, שאין צריך עדים להוריד לנחלה אלא כשיש לפנינו יורש אחר ובא זה לערער שהוא היורש, אבל כשאין כאן יורש אחר, נאמן כל אדם לומר שהוא קרובו של המת, ויורשו¹³²⁶, שהרי זה כמוצא מציאה וטוען שהיא שלו ואין אדם מכחישו שנאמן¹³²⁷, ואף אם תפס אחר את הנכסים, הואיל ואין התופס טוען כלום, וזה טוען שהוא היורש, מוציאים ממנו ונותנים לזה שטוען שהוא היורש¹³²⁸, אבל אם מתחילה היו הנכסים ביד נפקד, אין בית דין מוציאים ממנו לתת לזה שטוען שהם שלו בלא ראיה¹³²⁹. ונסתפקו ראשונים כשבא אחר והביא ראיה שהוא קרובו של המת, אפילו אינו אחיו, אם מוציאים מידי הראשון שנטל כבר, הואיל ועכשיו יש לפנינו קרוב ודאי, ואין זה נאמן לומר "אחי הוא" במקום שיש יורש ודאי¹³³⁰. ויש שנראה מדבריהם שאף כשאין שם יורש אחר, אין האומר "אחי הוא" נאמן ליטול את הירושה בלא ראיה¹³³¹. ואפילו עד אחד מעיד שהוא היורש, יש סוברים שאינו נאמן בירושה, אף כשאין יורש אחר לפנינו¹³³², אלא שכתבו אחרונים שלהסוברים שעד אחד נאמן בממון במקום שאינו מוציא מחזקת ממון¹³³³, אף בירושה נאמן עד אחד כשאין לפנינו יורש אחר שמוציא מחזקתו¹³³⁴.

האומר על פלוני "זה בני" נאמן, ויורשו אותו פלוני כשימות¹³³⁵, אף על פי שלא היה מוחזק כבנו¹³³⁶, וכן האומר "זה אחי" או "זה אחי אבי" או שאר היורשים אותו, כתבו ראשונים שאף על פי שהודה באנשים שאינם מוחזקים שהם קרוביו, הרי זה נאמן, ויירשנו, בין שאמר כן כשהוא בריא ובין שאמר כן והוא שכיב מרע¹³³⁷, ואפילו נשתתק וכתב בכתב ידו שזהו היורש, בודקים אותו כדרך שבדקים חרש לנתינת גט¹³³⁸, ונאמן¹³³⁹.

בטעם הנאמנות נחלקו: יש אומרים שהיא משום **מגו***, שאילו היה רוצה היה יכול לתת את כל נכסיו לזה במתנה¹³⁴⁰, ומהם סוברים שלפיכך אינו נאמן להוריש לו אלא נכסים שיש לו עכשיו, שבידו לתתם במתנה, ולא נכסים שנפלו לו אחר כך, שהם **דבר-שלא-בא-לעולם*** ולא היה בידו להקנותם לזה בשעת אמירתו¹³⁴¹. ויש אומרים שהאומר "זה בני" נאמן אף בנכסים הבאים לאחר מכן¹³⁴², ומהם שכתבו הטעם, שכשם שנאמן לומר על בן בין הבנים שהוא הבכור, לתת לו פי שנים בירושתו, שנאמר: כי את הבכר בן השנואה יכיר¹³⁴³, כך נאמן לומר זה בני לענין ירושה¹³⁴⁴, ולטעם זה דוקא באומר "זה בני", אבל האומר "זה אחי", שלא האמינתו תורה לומר כן, אינו נאמן אלא מטעם מיגו, ואינו נאמן אלא בנכסים שיש בידו ולא בנכסים שנפלו לו אחר כך¹³⁴⁵. אבל יש מהראשונים סוברים גם בשאר יורשים שנאמן אף בנכסים שנפלו לו אחר כך¹³⁴⁶, ומהאחרונים יש מבארים דעתם, שנאמן בתורת "יכיר" אף בשאר קרובים¹³⁴⁷, ויש מבארים שלדעתם נאמן במיגו אף בנכסים שנפלו אחר כך, שיכול היה להתחייב לו סכום גדול, ולשעבד לחוב זה גם נכסים שיקנה אחר כך¹³⁴⁸, ולפי זה אינו נאמן אלא בנכסים הנופלים לו מחיים, אבל בנכסים הנופלים לו לאחר מיתה, שאינו יכול לשעבדם, אינו נאמן¹³⁴⁹. ומצינו בראשונים טעמים אחרים בנאמנותו: יש שכתבו שהאומר זה בני, אף על פי שיש לו בנים אחרים וממעט ירושתם בזה, הואיל ואין שום אדם מכחישו, נאמן¹³⁵⁰, ואם לא תאמר כן, וכי מי שבא ממדינת הים ויש לו קרובים כאן, ואמר "זה בני", לא יהא נאמן להורישו אלא בנכסים שיש לו עכשיו¹³⁵¹, וסברא היא, כיון שאינו ידוע לנו אם בנו הוא, למה לא נאמינו כשאומר שהוא בנו¹³⁵², ויש מבארים, שכל שאמר עליו המוריש שהוא יורשו, הוחזק בזה כיורשו¹³⁵³, שאם כשאחרים קוראים אותו שהוא בנו או קרובו הוחזק בזה כיורש, כל שכן כשקורא אותו כן המוריש עצמו¹³⁵⁴. ויש אחרונים שכתבו בטעם נאמנותו, **שהודאת-בעל-דין***, שהודה שזה יורשו, כמאה עדים היא¹³⁵⁵, ואף על פי שחב בהודאתו ליורשים אחרים הידועים לנו, אין בכך כלום, שאדם נאמן בהודאת בעל דין אף לחייב את יורשיו¹³⁵⁶.

האומר זה אחי, בזמן שיש לו בנים, ומתו אחר כך, וכיוצא בזה בשאר קרובים, ואחר כך מת, יש מהראשונים מצדדים לומר שאין זה שאמר עליו "אחי הוא" יורש אותו, שאפשר שלא היתה כוונת המוריש על דעת שיירשנו, שלא עלה על דעתו שימותו בניו ויבוא זה לירש¹³⁵⁷, שאין הנאמנות לומר זה אחי אלא מטעם מיגו, שבידו לתת לו כל נכסיו, וכאן אין מיגו, שהרי לא היתה כוונתו שיירש, אלא אמר כן בדרך שיחה בעלמא¹³⁵⁸. ויש סוברים שיורש¹³⁵⁹, שלדעתם אין הנאמנות מטעם מיגו, אלא שבדיבורו הוחזק כיורשו, ואף בדרך שיחה בעלמא כבר הוחזק¹³⁶⁰, או שגם בזה נאמן מטעם מיגו, שודאי היתה כוונתו אף לענין ירושה¹³⁶¹.

היו מוחזקים באדם שאינו אחיו או שאינו קרובו של המוריש, ואמר עליו "זה אחי" או קרובי, נראה מדברי ראשונים שאינו נאמן¹³⁶², ויש סוברים שהוא נאמן¹³⁶³. ויש סוברים שהדבר תלוי הוא במחלוקת הראשונים אם מועילה נאמנות של "בידו"¹³⁶⁴ נגד חזקה¹³⁶⁴, שהרי בידו לתת לו נכסיו במתנה¹³⁶⁵. על האומר "זה בני", להסוברים שנאמנותו מטעם "יכיר", אם נאמן אף נגד חזקה, ע"ע יכיר¹³⁶⁶.

היו מוחזקים באדם שהוא אחיו או בן דודו של המוריש, ואמר: אינו אחי ואינו בן דודי, כתבו ראשונים שאינו נאמן¹³⁶⁷, ואף על פי שבידו לתת לאחרים את הנכסים, אינו נאמן ב"מיגו", לפי שלא נתנה לו תורה נאמנות להכיר אלא בבנו, והרי זה כאומר "אחי הוא, ולא יירשני" שלא אמר כלום¹³⁶⁸, או לפי שאין מיגו מועיל נגד חזקה¹³⁶⁹, או שאין זה מיגו, שאין רצונו לתת עכשיו לאחרים, כי אינו יודע מי ימצא חן בעיניו בעתיד¹³⁷⁰. היינו מוחזקים באחד שהוא בנו, אם נאמן לומר עליו שאינו בנו, ע"ע יכיר¹³⁷¹.

מי שהוחזק כאחיו של המת, ואין לפנינו קרוב ממנו, יורשו¹³⁷², ואין חוששים שמא יש למת בן או אב במדינת הים שקודמים לו¹³⁷³, וכן כתבו ראשונים במי שהוחזק כבן דודו של המת, ואין ידוע לנו קרוב ממנו, שיורשו¹³⁷⁴, וכן כל שמת אדם לפנינו וידוע אחד שהוא קרובו, ואין אנו יודעים על אחר שהוא קרובו, יורשו, ואין חוששים שמא יש קרוב יותר ממנו¹³⁷⁵, ודוקא שידוע שהוא קרובו ממשפחת אביו, אבל אם היה מוחזק כקרובו סתם ואין ידוע אם ממשפחת אביו או ממשפחת אמו, שהקרובים מן האם אינם יורשים, אינו יורש¹³⁷⁶. ויש מהראשונים שכתב שאין בית דין מורידים אדם לנחלה עד שידעו בבירור שהוא הקודם לירושה, אם בעדות ברורה או כשוהחזק כן, אבל המוחזק סתם כקרובו ממשפחת אביו, אינו יורש, שהרי אפשר שיש קרוב ממנו הראוי לירש¹³⁷⁷, ואפילו אמר עליו המת שהוא קרובו, אפשר שיש קרובים ממנו, ולא היתה כוונתו שיירשנו¹³⁷⁸, ואפילו נאמר שהיתה כוונתו שיירשנו כל שלא יהיו שם יורשים אחרים קודמים לו, מכל מקום צריך הוא להביא עדים שהוא הקודם בירושה ואין אחר קודם לו¹³⁷⁹, ואף על פי שהבן יורש את אביו, ואינו צריך להביא ראיה שאין שם בן אחר, מכיון שהוא בנו הרי הוא יורש ודאי, ואין כאן אלא ספק שמא יש שם עוד בן, ואין-ספק-מוציא-מדי-ודאי*, אבל קרוב רחוק - כגון שהוא "שלישי בשלישי" של המת¹³⁸⁰ - אינו חשוב ודאי יורש, עד שיביא ראיה שהוא הקרוב ביותר¹³⁸¹, וכתבו אחרונים שאף לדעתם, כל שהוא קרוב יותר מ"שלישי בשלישי" חשוב כודאי, ויורש¹³⁸², ויש שכתבו בדעתם שאפילו אחיו הודאי אינו יורש, כל שאפשר שיש בן שקודם לו¹³⁸³. ועי' להלן: בספק, על שני יורשים שאחד מהם קרבתו ידועה, והשני ספק שמא הוא קרוב יותר.

מי שיש לו נכסים כאן ולא היה לו זרע, והלך למדינת הים הוא ואשתו, ומת שם, ויש לו כאן אח, כתבו ראשונים שיורשו, ואין חוששים שמא ניתן למת בן במדינת הים¹³⁸⁴, ואף על פי שרוב נשים מתעברות ויולדות, מכיון שהאח שלפנינו הוא יורש ודאי, ואין ידוע שום קרוב יותר ממנו, הרי הנכסים בחזקת האח, ואין-הולכים-בממון-אחר-הרוב* להוציא ממנו¹³⁸⁵. ומהאחרונים יש מערערים על טעם זה, שאין הנכסים בחזקתו אלא מפני שהוא ודאי יורש, וכיון שרוב נשים מתעברות ויולדות הרי זה כאילו יש כאן ודאי יורש אחר¹³⁸⁶, ועוד, שחזקתו בנכסי המת אינה עדיפה מחזקת-מרא-קמא*, שמועיל רוב להוציא ממנה, לדעתם¹³⁸⁷, אלא טעם אחר בדבר, שרוב מתעברות ויולדות אינו רוב גמור מן התורה, לפי

שאף מתוך הרוב שמתעברות יש מיעוט שמפילות, ומיעוט זה מרע ומחליש את כוחו של הרוב, ולכן אין לחוש לבן¹³⁸⁸. ומכל מקום כתבו אחרונים שבמקום שאפשר לברר את הדבר, אין מורידים את האח לנכסים עד שיבררו¹³⁸⁹. **ח. בספק**. על כמה מיני ספקות דנים בירושא: יש שהירושא עצמה אין בה ספק, אלא שדנים בין היורש ובין בעל חוב של המוריש, או בינו לבין מקבל **מתנת-שכיב-מרע*** וכיוצא; ויש שהספק הוא בירושא עצמה, כגון שאין ידוע כלל מי הוא היורש, או שספק הדבר בין שנים מי מהם היורש, או כשמתו המוריש והיורש נפל ספק בסדר מיתתם, ומתוך כך נולד ספק מי יורש.

בעל חוב של המוריש, שהיה ספק אם נשתעבדו לו נכסי הירושא, עליו להביא ראיה¹³⁹⁰, שהרי היורשים מוחזקים בנכסים, שאפילו אם הנכסים משועבדים כבר נפלו לפניהם, ואילו החוב מחוסר גבייה¹³⁹¹, וכל הנכסים שמניח אדם בעת מיתתו, בין קרקע ובין מטלטלים, הכל בחזקת היורשים, והתובע מהם, בין בשטר חוב ובין בצוואה, חשוב כמוציא מידם, ועליו הראיה¹³⁹². ואפילו ממון שספק שמא לא היה של המוריש בשעת מיתתו ולא ירשוהו כלל, כגון קרקע שהיתה של המוריש והחזיק בה אדם בחיי המוריש - פחות משלש שנים¹³⁹³ - וטוען שלקחה ממנו, מכל מקום היורשים שמערערים עליו, ומביאים עדים שהיתה של אבותיהם, מוציאים מידו¹³⁹⁴, וכן **במתנת-שכיב-מרע***, שאם קנה המקבל אינם יורשים כלל, אם יש ספק במתנה, כגון שאין הדבר ידוע אם מת המוריש מתוך חולי זה שצוה בו, ומתנתו מתנה היא, או שהבריא ומת אחר כך, ומתנתו בטלה¹³⁹⁵, הנכסים בחזקת היורשים, ואין מקבל המתנה זוכה עד שיביא ראיה לדבר¹³⁹⁶, לפי שהממון עומד בחזקת בעליו, והיורשים הם כבעלים, שממילא הם יורשים¹³⁹⁷, והם מוחזקים בירושא אביהם בכל מקום שהם¹³⁹⁸, ואף על פי שאין המטלטלין של הירושא ברשותם, כיון שהם עומדים במקום המוריש יש להם **חזקת-מרא-קמא***, והמוציא מהם עליו הראיה¹³⁹⁹, וכן כשהנחיל המוריש את כל הירושא לאחד היורשים¹⁴⁰⁰, והיה ספק אם חלה הנחלתו, הירושא בחזקת שאר היורשים¹⁴⁰¹.

על אופנים שונים של ספיקות בתביעה מן היורשים, עי' בערכים הדנים בספק ממון בכלל, ובע' **נכסי יתומים**, ובערכים המיוחדים לכל אחד ממיני התביעות, כגון ע' **מתנת שכיב מרע**, וע' **כתובה**, וכיוצא בהם¹⁴⁰².

המוריש שהודה לפני מותו לאחרים, בחוב או בממון בעין שיש להם בידו, נאמן כדין **הודאת-בעל-דין*** לחוב ליורשיו¹⁴⁰³, ואף על פי שאין הודאת בעל דין מועילה לחוב לאחרים¹⁴⁰⁴, הרי המודה ואחר כך מכר לאחרים, נאמן לחוב להם, הואיל ובשעת הודאתו לא חב אלא לעצמו, ואף כאן הרי הודה בחייו, ולא זכו היורשים אלא אחרי הודאתו¹⁴⁰⁵, ועוד, שכשם שהוא נאמן בהודאתו לגבי עצמו, כך נאמן על יורשיו, שהיורש הוא "כרעיה דאבוה" (רגלו של אביו)¹⁴⁰⁶. על הדינים המיוחדים לאופן הודאתו של שכיב מרע, שתיחשב כהודאה גמורה לחייב את יורשיו, ע"ע **אין אדם משטה בשעת מיתה**¹⁴⁰⁷, וע' **אדם עשוי שלא להשביע את עצמו**¹⁴⁰⁸.

על דיני הטענות והתביעות בין היורשים לאחרים, ע"י בערכים הדנים בטענות בדיני ממון בכלל. ועל טענות שבית דין טוענים ליורשים מפני שאינם יודעים בעסקי מורישם, ע"ע **טוענים ליורש וללוקח**. ועל שבועה שצריך הבא להיפרע מן היורשים להשבע שלא נפרע מן המוריש, ע"ע **נכסי יתומים וע' שבועת המשנה** וע' **שבועת הנוטלים**. ועל מחלוקת הראשונים **בנאמנות*** שנתן המוריש למלוה להיפרע ממנו ומיורשיו בלא שבועה, אם מועילה לחייב את היורשים, ע"ע **נאמנות וע' נכסי יתומים**.

מי שמת ולא נמצא לו יורש, כתבו ראשונים שבית דין מפקידים את נכסיו אצל נאמן, לפי שאין אדם מישראל שאין לו יורשים¹⁴⁰⁹, וזה שמת ודאי יש לו יורשים ואפילו בסוף העולם¹⁴¹⁰, וחייבים בית דין לשקוד על תקנת היורשים, משום מצות **השבת-אבדה***¹⁴¹¹, ולכן **יהא-מונח-עד-שיבא-אליהו*** ויודיע מי היורש¹⁴¹², או עד שיבוא יורשו ויביא ראיה ברורה¹⁴¹³. היה ממון המת פקדון או מלוה ביד אחרים, יש מהאחרונים סוברים שאם אינם נאמנים לבית דין, או שאין הממון בטוח בידם, מוציאים אותו מידיהם ונותנים בידי נאמן¹⁴¹⁴, ויש סוברים שאין מוציאים מידם, שאפשר שאף זה בכלל "יהא מונח עד שיבא אליהו"¹⁴¹⁵, ויש סוברים שרשאי הנפקד אף ליטול את הפקדון לעצמו ולהשתמש בו¹⁴¹⁶, ואין בית דין נזקקים להוציאו מידו, הואיל והוא מוחזק בו בהיתר ואין לפנינו תובע¹⁴¹⁷, ואין זה ודאי שיש תובע בעולם, כי אפשר שהוא של הנפקד, אם המת הוא גר שאין לו יורשים ונכסיו הפקר, ואף אם ברור שהמת הוא ישראל, יתכן שהנפקד עצמו הוא היורש¹⁴¹⁸, ואף על פי שאפשר שיאכל את הנכסים, אין בכך כלום, והוא כזוכה מן ההפקר, ואם יבוא תובע ויתברר שהוא היורש ישלם לו¹⁴¹⁹, ובפרט כשאין המת ידוע לנו ורחוק הדבר שיתברר לנו מי יורשו, ומן השמים זכו לנפקד זה ושלו הוא, ואם ירצה לנהוג מידת חסידות יתן ממון זה לעילוי נשמתו של הנפטר¹⁴²⁰. על מקומות שתיקנו שהקהל נוטל את עזבונו של מי שאין יורשיו ידועים, ע"ע **תקנות הקהל**¹⁴²¹.

אף הבא ממדינת הים ואין משפחתו ידועה לנו, ומת, יהא ממונו מונח עד שיבא אליהו¹⁴²², ואינו הפקר, שאין לך אדם מישראל שאין לו יורשים¹⁴²³, אבל **שתוקי*** - מי שנולד מזנות, ואמו ידועה ולא אביו - יש סוברים שאם מת ולא הניח זרע, נכסיו הפקר, כנכסי הגר שמת ואין לו יורשים¹⁴²⁴, שהרי אין לו יורשים ידועים מן האב, ומשפחת האם אינה יורשת אותו¹⁴²⁵, ואינו דומה לבא ממדינת הים, שאפשר שיתברר מי יורשו, אבל שתוקי אי אפשר בשום אופן שיתבררו יורשיו, שאפילו יבואו עדים שזינתה אמו עם פלוני, אין אותו פלוני יורשו, שכשם שזינתה עמו כך אפשר שזינתה עם אחרים¹⁴²⁶, ולפיכך הרי זה **כיאוש*** והפקר גמור¹⁴²⁷.

מי שמת והניח בן במדינת הים, ואין ידוע אם הוא חי או מת, אין אחי המת יורד לנחלה, שמעמידים את הבן על חזקתו שהוא חי¹⁴²⁸.

היו שנים שספק מי מהם הוא היורש, זה הכלל: כל שני יורשים שאחד מהם ודאי והשני ספק, אין לספק כלום¹⁴²⁹, **שאיין-ספק-מוציא-מיד-ודאי***¹⁴³⁰, ומעמידים את הנכסים בחזקת הודאי ואומרים לחברו הבא

ראיה וטול¹⁴³¹, ואפילו תפס מוציאים ממנו, שלא ירד לדין ירושה כלל¹⁴³², אבל אם היו שניהם ספק, שמא זה היורש או שמא זה הוא, שניהם חולקים בשוה¹⁴³³, שממון המוטל בספק חולקים¹⁴³⁴, שהרי אין אחד מהם מוחזק יותר מחברו, ואין כאן מוציא מחברו להטיל עליו ראייה¹⁴³⁵, ולכן אף להלכה שממון המוטל בספק המוציא מחברו עליו הראיה¹⁴³⁶, כאן שאין זה מוחזק יותר מזה, יחלוקו¹⁴³⁷. וכתבו ראשונים שאפילו כשהיה אחד מהם מוחזק בנכסים, חולקים¹⁴³⁸, ואין זו חזקה, מפני שהנכסים הם בחזקת המת¹⁴³⁹, ושניהם באים בטענת ספק, ואם הוא כדברי אחד מהם אין לשני זכייה בהם, ולפיכך חולקים¹⁴⁴⁰.

"אין ספק מוציא מידי ודאי" כיצד, מי שלא שהתה שלשה חדשים אחר מיתת בעלה ונישאה וילדה בן, ואין ידוע אם הוא בן תשעה לראשון או בן שבעה לאחרון, אין בן זה יורש אף אחד מהם¹⁴⁴¹, שבני הראשון דוחים אותו אצל השני ובני השני דוחים אותו אצל הראשון¹⁴⁴², והמוציא מחברו עליו הראיה¹⁴⁴³, לפי שהבנים הם יורשים ודאים¹⁴⁴⁴, ואילו בן זה אינו אלא ספק¹⁴⁴⁵. וכן מי שנתייבמה בתוך שלשה חדשים וילדה בן, ספק בן תשעה לאח המת ספק בן שבעה ליבם, ומת הסבא אבי היבם, היבם נוטל את הכל¹⁴⁴⁶, שהוא ודאי, והבן ספק, ואינו מוציא מידי ודאי¹⁴⁴⁷, ש"הספק" אם הוא בן המת יש לו חצי הממון וליבם חצי הממון, ואם הוא בן היבם אין לו כלום, ולפיכך יירש היבם את הכל וידחה את הספק¹⁴⁴⁸. וכן מי שהניח בן **וטומטום*** או **אנדרוגינוס*** - ספק זכר, שיוורש חצי הנכסים, וספק נקבה, שאין לה כלום במקום בן - הרי הבן יורש את הכל¹⁴⁴⁹, שהטומטום או האנדרוגינוס ספק הם¹⁴⁵⁰, ואין ספק מוציא מידי ודאי¹⁴⁵¹. וכן אשה שמתה, והניחה וילד שהוא ספק **נפל*** ומת אחר כך, לסוברים שנפל אינו יורש¹⁴⁵², אף בספק אינו מנחיל את ירושת אמו לאחיו מן האב, מפני ששאר אחיו מאמו הם יורשים ודאים, והוא ספק, ואין ספק מוציא מידי ודאי¹⁴⁵³.

"ודאי" שאמרו, יש מהראשונים מפרשים שהוא ודאי במקצת הנכסים¹⁴⁵⁴, שכל מקום שהאחד יורש מקצת, והשני ספק אם יש לו חלק בנכסים כלל, הודאי יורש את הכל¹⁴⁵⁵, כגון ספק ויבם בנכסי הזקן¹⁴⁵⁶, שהיבם יש לו ודאי חצי הממון, והספק אפשר שאינו יורש כלום¹⁴⁵⁷, ולכן נפל הבית עליו ועל אמו ואין ידוע מי מת ראשון, והיו לבן שני אחים, אחד מאמו ואחד מאביו, האח מהאם חשוב כ"ודאי", ויורש את כל נכסי האם, שהרי הוא יורש מחצית נכסי אמו אף אם מתה היא ראשונה, ואילו האח מן האב הוא ספק, שאם הבן מת ראשון אין לו כלום, ואין ספק מוציא מידי ודאי¹⁴⁵⁸, ואף על פי שבשאר ספיקות ממון כשהאחד ודאי במחצה אינו חשוב מחמת כן "ודאי" בכל הממון, כגון שנים אוחזים בטלית, זה אומר כולה שלי וזה אומר חציה שלי, שאין הטוען כולה שלי חשוב ודאי בכולה אף על פי שהוא ודאי בחציה¹⁴⁵⁹, בירושה מכיון שיוורש את מקצת הנכסים חשוב ודאי יורש בכולם, מה שאין כן בשאר ספיקות שאינם מחמת ירושה¹⁴⁶⁰, שבשאר זכויות של ממון כשאין לו אלא מקצת הנכסים, אין לו זכות בכולם, אלא באותו מקצת שהוא שלו, ולפיכך אף שהוא ודאי במקצתם, אינו ודאי על הכל, אבל בירושה אף כשיש שם כמה יורשים, כל אחד מהם יש לו זכות בכל הנכסים, אלא שהואיל ויש שם יורשים אחרים אינו יכול ליטול את כולם וחולקים ביניהם¹⁴⁶¹, ולפיכך מי שהוא ודאי יורש במקצת

הנכסים הרי הוא ודאי בכולם¹⁴⁶². ודוקא כשהודאי טענתו ברורה וידועה מכח מה הוא בא לירש, ומתוך אותה טענה עצמה שזוכה בה בחצי הנכסים הרי הוא בא ליטול את כל הנכסים, כגון בנפל הבית עליו ועל אמו, שאחיו מאמו יורש בודאי חצי מכח האם, ובא ליטול את כל הנכסים מאותו כח, אבל כשאין ידוע מכח מה הוא יורש אותו מחצה, אלא שנוטלו ב"ממה נפשך" מכח אחד משני מורישיו, אינו חשוב מחמת כן כ"ודאי" בכל הנכסים, ולכן ספק ובני יבם שבאים לחלוק בנכסי האח המת, דינו עמם כספק וספק וחולקים¹⁴⁶³, אף על פי שהספק יש לו ודאי חלק בנכסי המת, שממה נפשך הוא יורש, או הכל בתורת בן או חלק בתורת אחד מבני היבם, הואיל ואין ידוע מכח מה הוא בא לרשת חלק זה¹⁴⁶⁴.

ויש מהראשונים חולקים וסוברים ש"ודאי" שאמרו, אינו ודאי במקצת הנכסים, שאין זו סברא שמפני שהוא ודאי במקצת הנכסים ייחשב ודאי בכולם¹⁴⁶⁵, אלא "ודאי" היינו שהוא ודאי יורשו, והספק ספק אם הוא יורשו, כגון ספק ויבם בנכסי הזקן¹⁴⁶⁶, שהיבם הוא ודאי יורשו של הזקן, והספק ספק אם הוא יורשו כלל¹⁴⁶⁷, שהיבם יודע מכח מי הוא בא לירש, והספק אינו יודע מכח מי הוא בא לירש¹⁴⁶⁸, ואין טענתו ודאית¹⁴⁶⁹, ולפי זה בנפל הבית עליו ועל אמו, אין אחיו מאמו חשוב "ודאי" בכל הנכסים, אף על פי שהוא ודאי במקצתם¹⁴⁷⁰, לפי שבחלק המגיע לבן המת אף הוא ספק¹⁴⁷¹, שאף אחיו מאביו בא בטענה ודאית כמותו¹⁴⁷², שהרי שניהם יורשים ודאים, זה של הבן וזה של האם, ואין הספק אלא על הנכסים אם הם של הבן או של האם¹⁴⁷³, ויש מהראשונים מבארים, שהבן המת אילו ירש אי אפשר שלא יירש לאחיו מאביו, ולפיכך רואים אותו כאילו הוא חי ודן עם אחיו מאמו על ירושתו, והרי אף הוא ודאי כאחיו¹⁴⁷⁴.

היו לפנינו אחד שהוא קרוב ודאי, כגון אחי המת, ושני שהוא ספק שמא הוא קודם לו, כגון שהוא ספק בנו של המת, ושמו אינו יורש, יש מהראשונים סוברים שהראשון יורש הכל¹⁴⁷⁵, שהרי זה ספק וודאי¹⁴⁷⁶, ואף כשהספק אף הוא ודאי בנו, אלא שספק אם יורש, כגון שהוא ספק מומר*, לסוברים שאין מומר יורש¹⁴⁷⁷, אותו שהוא קרוב ודאי יורש הכל, שאין ספק מוציא מידי ודאי, ואף על פי שאם הספק הוא היורש אין לזה כלום, מכל מקום הראשון ודאי יורש, והשני אינו אלא ספק יורש, ואינו מוציא מידו¹⁴⁷⁸, וכן אמרו בירושלמי בספק ויבם, שאם מתה אמו של הספק ובאו שניהם לרשתה, הרי "ספק" זה הוא בן בודאי, והיבם אינו אלא ספק בעלה¹⁴⁷⁹, שהרי אם הספק הוא בנו של האח המת אין כאן דין יבום, ואינו בעלה, ולפיכך הנכסים של הבן¹⁴⁸⁰. ומהאחרונים יש שביארו, שאף על פי שאם השני קודם לירושא אין לראשון כלום, מכל מקום הוא חשוב יורש ודאי, לפי שאם לא היה השני בעולם, היה הוא היורש, ואילו השני גם אם לא היה הראשון בעולם היה עומד בספיקו אם יורש הוא או לא¹⁴⁸¹, ויש שביארו, שיורש אפילו מאוחר במקום מוקדם, אף על פי שאינו נוטל כלום, מכל מקום יש לו שם יורש¹⁴⁸², ונמצא שהראשון הוא ודאי "יורש" אף אם יש מי שקודם לו, ואילו השני שקורבתו מסופקת אפשר שאינו יורש כלל, ואינו אלא ספק יורש¹⁴⁸³. ויש מהראשונים שכתבו בטעם שהקרוב הודאי נוטל הכל, לפי שכבר הוחזקו נכסים לבני משפחה, וזה ספק שמא הוא רחוק לגמרי¹⁴⁸⁴, והוחזקה נחלה לאותו שבט, ואין הספק יכול להוציא את הנחלה מחזקתה מספק¹⁴⁸⁵. ויש מן הראשונים חולקים בעיקר

הדבר, וסוברים שודאי אח וספק בן הרי הם כספק וספק, וחולקים¹⁴⁸⁶, וכיצא בזה בת ודאית וספק בן, חולקים¹⁴⁸⁷, שאינו נקרא ודאי אלא כשהוא ודאי בירושא וגם יש לו חלק בנכסים ממה נפשו, אבל כאן אם זה בנו אין לאח ולבת כלום¹⁴⁸⁸, ומהאחרונים יש שביארו, שאף הוא "ספק", שכל יורש מאוחר במקום מוקדם אין לו שם "יורש" כלל¹⁴⁸⁹.

במה דברים אמורים, שהראשון יורש הכל, לסוברים כן, כשהספק אפשר שהוא רחוק לגמרי, אבל כשאף הספק ידוע שהוא קרובו, יש מהראשונים סוברים שהוא ספק וספק ויחלוק¹⁴⁹⁰, שהרי אמרו בסבא וספק בנכסי יבם - שהסבא הוא אבי המת, והספק ספק אם הוא בן המת או בן אחיו - שחולקים¹⁴⁹¹, והוא הדין כשהודאי הוא אחי המת, והספק הוא ספק בנו של הודאי, ספק בן המת¹⁴⁹², ואף על פי שכשהספק אפשר שהוא רחוק לגמרי אין הוא מוציא מידי ודאי קרוב, לדעתם¹⁴⁹³, שם הטעם שהוחזקו נכסים לבני המשפחה, ואילו זה ספק רחוק לגמרי, אבל כשאף הספק הוא מהראויים לירש במשפחה זו, שהוא לכל הפחות בן אחיו של המת, ואין מעכב עליו מלירש אלא סבא זה, הרי זה כספק וספק¹⁴⁹⁴, שכל שהספק הוא קרוב, יש לו שם יורש אף אם יש יורש המוקדם לו, אבל אם הוא רחוק לגמרי אין לו שם יורש¹⁴⁹⁵. ויש מהראשונים שכתבו באחי המת, שאין הספק - שהוא ספק בנו ספק בן המת - מוציא את הנחלה מחזקתו¹⁴⁹⁶, כשם שספק בן ספק רחוק אינו מוציא מידי ודאי אח¹⁴⁹⁷, ואף על פי שאמרו בסבא וספק בנכסי יבם שחולקים¹⁴⁹⁸, יש מהאחרונים מבארים, שאף על פי שכשידוע שהספק הוא קרוב חולקים, הרי זה לפי שאף הספק חשוב באופן זה כיורש, אבל בן אחיו של המת אינו יורש אלא מכח אביו, וכל זמן שאביו חי אינו חשוב כיורש כלל, ונמצא שספק זה, אם אינו אלא בן אחיו, אינו חשוב כיורש, והרי הוא ספק יורש ואינו מוציא מידי ודאי¹⁴⁹⁹.

היו לפנינו אחד שידוע שהוא קרובו של המת, ושני שאין ידוע אם הוא קרובו, אלא שטוען שהוא קרוב וקודם לראשון, הראשון יורש¹⁵⁰⁰, שהוא ודאי קרובו של המת, והשני ספק¹⁵⁰¹, ואין ספק מוציא מידי ודאי¹⁵⁰², והוא בחזקת יורש והשני בחזקת רחוק¹⁵⁰³, ואף לסוברים בודאי אח וספק בן שהם כספק וספק וחולקים¹⁵⁰⁴, שם ידוע לנו שהוא ספק בנו, אבל כאן אין ידוע לנו כלל אם השני קרובו הוא, ואינו כלום במקום ודאי¹⁵⁰⁵. ומהאחרונים יש מצדדים בדעת ראשונים שהרי זה כספק וספק, ורק אם הראשון ודאי במקצת הנכסים, כגון שהשני מודה לו שהוא קרוב, אלא שטוען שאף הוא קרוב כמותו ויורש עמו, בזה אין ספק מוציא מידי ודאי¹⁵⁰⁶.

מי שמת והניח בת וטומטום* - ספק זכר ספק נקבה, וכן אנדרוגינוס*, לסוברים שהוא ספק זכר ספק נקבה¹⁵⁰⁷ - חולקים שניהם ביניהם את הירושא¹⁵⁰⁸, ואין אומרים שהטומטום ודאי יורש, והבת ספק היא, שמא הטומטום זכר ואין לה כלום, ויירש הטומטום הכל, לפי שאינו יודע בתורת מה הוא בא לירש, בתורת בן או בתורת בת, ולכן אינו חשוב כודאי¹⁵⁰⁹. וכתבו ראשונים שהטומטום נוטל שלשה חלקים והבת רביע, לפי שחצי הנכסים הוא נוטל ממה נפשו, אף להצד שהוא נקבה, והשאר הוא ממון המוטל בספק וחולקים בו¹⁵¹⁰. ויש מהראשונים סוברים שהטומטום והאנדרוגינוס יורש כאחת מן

הבנות¹⁵¹¹, ויש מבארים טעמים, שלגבי המחצית השניה שבא הטומטום ליטול בתורת בן, חשובה הבת כודאי, שהיא ודאי בת והוא אינו אלא ספק בן, ואין ספק מוציא מידי ודאי, ואינו נוטל כלום, ואינו זוכה אלא במחצה שנוטל בתורת בת¹⁵¹². על פרטי הדינים של ירושת טומטום עם בנים ובנות, ועל דינו לענין מזונות כבת, ע"ע **טומטום**: בירושה¹⁵¹³.

ספק וספק שחולקים¹⁵¹⁴, כיצד, כגון ספק בן תשעה לראשון ספק בן שבעה לאחרון, שאם מת הספק שניהם יורשים אותו¹⁵¹⁵, וחולקים את נכסיו ביניהם בשוה, מפני שכל אחד מהם הוא ספק אביו¹⁵¹⁶, וכן יבמה שנתייבמה בתוך שלשה חדשים וילדה, וספק אם הוא בנו של המת או של היבם, ומת הספק, והיבם והסבא אביו של המת קיימים, הרי הסבא והיבם חולקים נכסיו בשוה¹⁵¹⁷, וכן כשמת היבם הרי הסבא והספק חולקים בנכסיו בשוה¹⁵¹⁸.

פעמים שאין ספק וספק חולקים את כל הנכסים בשוה, אלא נוטל אחד מהם המקצת שאף השני מודה לו בו, וחולקים בשאר הנכסים בשוה, כגון שמתו היבם והסבא, ויש ליבם שני בנים, ובאים בני היבם לחלוק בנכסי הסבא עם הספק, שהספק טוען שמא בן האח המת אני וחצי הנכסים שלי, והם טוענים שמא אחינו אתה ואין לך אלא שליש הנכסים, שהוא נוטל אותו שליש שהם מודים לו בו, והם נוטלים חצי הנכסים שהספק מודה להם, ובששית הנותרת חולקים, שהספק נוטל חציה והם חציה¹⁵¹⁹, ואף על פי שאילו היה הספק בא לדון עם היבם עצמו בחייו על ירושת הסבא לא היה נוטל ממנה כלום, שאין ספק מוציא מידי ודאי¹⁵²⁰, כתבו ראשונים שאין אומרים שבני עומדים במקומו ולא יטול אלא שליש, שבחיי היבם הרי אפשר שהספק אינו יורש של הסבא כלל, ואינו מוציא מידי ודאי, אבל כשהוא דן עם בני היבם, גם לדבריהם הוא יורש של הסבא, שהוא בן בנו, אלא שאין ידוע אם מכח המת הוא יורשו או מכח היבם, ולפיכך הדבר שקול, ויחלוקו¹⁵²¹. וכן ספק ובני יבם שבאים לחלוק בנכסי המת, שלא הספיק היבם ליטול חלקו עד שמת גם הוא, נוטל הספק שליש הירושה שהם מודים לו, שאף לדבריהם שאינו בן המת נוטל הוא על כל פנים כאחד מהם, והשאר חולקים, ונוטל הוא חצי והם חצי¹⁵²², ויש מהראשונים חולקים וסוברים שבזה נוטל הספק מחצה מנכסי המת, ובני היבם מחצה¹⁵²³, ויש מהם שכתבו בטעם הדבר, שאף על פי שבשליש הירושה מודים אף בני היבם לספק, אינו נוטל כלום מכח אותה הודאה, לפי שטענתו אף באותו שליש היא ספק מאיזה כח בא הוא לרשת, אם מכח בן שירש את אביו המת, או שהוא בן היבם ובא מכח ירושת אביו היבם שירש נכסי המת, ואף על פי שממה נפשך יש לו זכות בנכסים אלה, הואיל ואין ידוע מאיזה כח נוטלם, טענתו ספק, וחולקים, ואינו דומה לספק ובני יבם בנכסי סבא, שהשליש שמודים לו ידוע שהוא יורשו בתורת בן בנו של הסבא, ויש לו בו טענת ודאי, ולכן נוטלו, וחולקים רק את שאר הנכסים¹⁵²⁴. ויש נותנים טעם אחר, שאילו היה הספק דן עם היבם עצמו בחייו על נכסי המת, הרי היו חולקים בשוה¹⁵²⁵, ולפיכך גם עכשיו שדן עם בני היבם אינו נוטל כלום מן המחצה שהיה לאביהם ליטול, שבני היבם הודאים במקומו הם עומדים ליטול כל חלקו¹⁵²⁶.

מתו היורש ומורישו, וספק מי מהם מת אחרון¹⁵²⁷, ויורשיו של מי יורשים את הנכסים, כגון נפל הבית עליו ועל אמו ומתו, שאם האם מתה ראשונה ירש הבן את נכסיה, ויורשים אותו אחיו מאביו או שאר קרוביו, ואם הבן מת ראשון לא באו נכסי אמו לידו, וכשמתה אמו יורשים אותה אחיה מאביה או שאר קרוביה - שאין הבן יורש את אמו בקבר כדי להנחיל ליורשיו מאביו¹⁵²⁸ - נחלקו בזה תנאים: לחכמים ולבן עזאי יחלוקו יורשי האם עם יורשי הבן¹⁵²⁹, הואיל והללו באים לירש והללו באים לירש¹⁵³⁰, ואין לאלה חזקה בנכסים ולא לאלה¹⁵³¹. ור' עקיבא אומר שהנכסים בחזקתם¹⁵³², ונחלקו אמוראים בפירוש דבריו: ר' זירא אמר שהנכסים בחזקת יורשי הבן¹⁵³³, וכן סובר רבה¹⁵³⁴, והטעם, שמשמת בעלה היה הבן ראוי לירש את אמו קודם לכל קרוביה מצד אביה¹⁵³⁵, והיתה חזקת הדבר שתמות אמו בחייו, כדרך העולם, ויירש אותה¹⁵³⁶, או שכשם שהבן קודם לכל היורשים, כך יורשיו קודמים לאחרים, והנכסים בחזקתם¹⁵³⁷, ור' אילא אמר: בחזקת יורשי האם¹⁵³⁸, ואף ר' זירא חזר בו והודה לר' אילא, ובטעם הדבר אמר אביי, הואיל והוחזקה נחלה באותו שבט¹⁵³⁹, שכל ימי חיי האשה היו נכסיה בחזקתה, והרי היא מתייחסת לשבט של אביה¹⁵⁴⁰, והואיל והוחזקה הנחלה הזו מתחילתה בשבט האם, מעמידים אותה על חזקתה¹⁵⁴¹, וכשם שמעמידים ממון המוטל בספק **בחזקת-מרא-קמא***, שהיה הממון שלו בודאי קודם שנולד הספק, כך כאן קודם שנולד הספק היו הנכסים בחזקת שבט האם, ואינם יכולים לבא לידי שבט הבן אם לא שתמות האם תחילה, והעמד את הנכסים באותה חזקה שהיו קודם שנולד הספק¹⁵⁴², וכתבו ראשונים שאין זו חזקה ברורה, שאף הבן מאותו שבט הוא זוכה¹⁵⁴³, אלא שהואיל ושקולים הם, מועילה חזקה זו לסייע ליורשי האם ולהכריע את הספק¹⁵⁴⁴. ויש מהראשונים שכתבו בטעם הדין, שיורשי האם הם יורשים ודאים - הואיל והוחזקה נחלה לאותו שבט, ונכסים אלו מעיקרם היו לאם והיתה מוחזקת להורישם לשבטה¹⁵⁴⁵ - ויורשי הבן הם ספק, שאם מת הבן תחילה אין להם בנכסי אמו כלום¹⁵⁴⁶, ואין ספק מוציא מידי ודאי¹⁵⁴⁷, ויש מבארים, שהבן אם מת תחילה אינו יורש כלל את אמו בקבר, וכשם שספק בן אינו מוציא מידי ודאי אח, לסוברים כן¹⁵⁴⁸, כך ספק בן שאינו יורש, אינו מוציא מידי יורש ודאי¹⁵⁴⁹. ויש מהראשונים מבארים, ששבט האם הוא ודאי בירושה זו, ושבט הבן ספק¹⁵⁵⁰, שיורשי האם הם יורשים ודאים, שאפילו בחיי הבן, שהיה קודם להם, היו ממשפחתה והיה להם שם יורש, ואילו יורשי הבן הם ספק, שלא היו יורשיה של האם מעולם¹⁵⁵¹.

יש מהראשונים שגרס בגמרא להיפך, שר' אילא הוא שאמר שהנכסים בחזקת יורשי הבן, ור' זירא הוא שאמר שהם בחזקת יורשי האם, וחזר והודה לר' אילא שהם בחזקת יורשי הבן¹⁵⁵², ואביי בא לבאר את טעמו של ר' אילא שיורשי הבן זוכים, מפני שהוחזקה נחלה לאותו שבט, כלומר, שהואיל והוחזקה הנחלה לבן, יצאה מחזקת השבט של האם לחזקת שבט הבן, וכאילו הנכסים בחזקת הבן לגמרי, והוא ודאי¹⁵⁵³.

להלכה נחלקו ראשונים, שרבים פוסקים כר' עקיבא, כיון שדנו האמוראים בדבריו, וכפירוש של ר' אילא, שאף ר' זירא חזר והודה לו, שהנכסים בחזקת יורשי האם¹⁵⁵⁴, ויש פוסקים כחכמים וכן עזאי, שיחלוקו¹⁵⁵⁵, שהלכה כרבים¹⁵⁵⁶. ויש פוסקים שהנכסים בחזקת יורשי הבן¹⁵⁵⁷. ויש מהראשונים

מחלקים, שאם יורשי האם הם בניה האחרים, הרי הם ודאי יורשים, שהרי ממה נפשך יש להם חלק בנכסים, אף אם מתה האם תחילה, ויורשי הבן הם ספק, ואין ספק מוציא מידי ודאי, אבל כשאין לאם בנים אחרים יחלוקו יורשי האם עם יורשי הבן, והרי זה ספק וספק¹⁵⁵⁸, שלדעתם הלכה כחכמים שיחלוקו, ואף חכמים מודים כשיורשי האם הם בניה האחרים¹⁵⁵⁹, או להיפך, שהלכה כר' עקיבא ור' אילא שהנכסים בחזקת יורשי האם, ואף הוא לא אמר אלא כשהם בניה האחרים, אבל בשאר יורשים מודה ר' עקיבא שיחלוקו¹⁵⁶⁰. על דעת הסוברים שאין יורשי האם חשובים "ודאי" אפילו כשהם בניה האחרים, עי' לעיל¹⁵⁶¹.

זה שאמרו שמעמידים את הנכסים בחזקת יורשי האם, לסוברים כן, יש מהראשונים שכתבו, שלא אמרו כן אלא בשמא ושמא, אבל אם טענו יורשי הבן ברי שמתה האם ראשונה, **ברי-ושמא*** ברי עדיף¹⁵⁶², שאין זה כמוציא מחבירו שעליו הראיה, שהרי לא נתברר שזכו יורשי האם בממון זה, ואין כאן אלא חזקת השבט, שאינה חזקה ברורה¹⁵⁶³, וברי עדיף¹⁵⁶⁴. ויש מהראשונים שנראה מדבריהם שאין ברי עדיף להוציא מחזקת השבט¹⁵⁶⁵, ומהאחרונים יש תולים דין זה במחלוקת הראשונים אם ברי ושמא מוציא **מחזקת-מרא-קמא***¹⁵⁶⁶, שחזקת השבט אינה עדיפה מחזקת מרא קמא¹⁵⁶⁷.

נפל הבית עליו ועל בתו הנשואה ואין ידוע מי מהם מת ראשון, כתבו ראשונים שנכסי האב בחזקת יורשיו, ואין הבעל יורש בהם כלום¹⁵⁶⁸, שמעמידים את הנכסים בחזקת השבט¹⁵⁶⁹, וכיוצא בזה פסקו ראשונים באב ובן בתו שנשבה אחד מהם, ומתו שניהם, ואין ידוע מי מהם מת ראשון, שנכסי הזקן בחזקת יורשיו, לפי שכבר הוחזקה נחלה באותו שבט, ואין יורשי הנכד נוטלים בהם כלום¹⁵⁷⁰, ואותה ששנינו שיחלוקו יורשי האב עם יורשי הנכד¹⁵⁷¹, אינה אלא לדעת התנאים הסוברים שאין מעמידים בחזקת השבט¹⁵⁷², ולא להלכה¹⁵⁷³. ויש מהראשונים שפסקו שיחלוקו יורשי האב ויורשי הנכד¹⁵⁷⁴, וביארו טעמם, שכאן אין מעמידים את הירושה בחזקת השבט, לפי שממה נפשך כשמת הזקן ממשמשת נחלתו לבתו בקבר, ואין הספק אלא אם הזקן מת תחילה והנחלה ממשמשת מן הבת למטה לבנה וליורשיו, או שהנכד מת תחילה וחוזרת הנחלה וממשמשת מן הבת למעלה ליורשיה מצד אביה, ואף על פי שהנחלה עדיין בחזקת אותו השבט, כיון שיצאה מיד מי שהיתה בידו עד היום, ואין הספק אלא אם ירדה למטה או עלתה למעלה, יחלוקו¹⁵⁷⁵. ולפי זה אף בנפל הבית עליו ועל בתו הנשואה, שהנחלה ממשמשת ממה נפשך לבת בקבר, יחלוק הבעל עם יורשי האב¹⁵⁷⁶, או שבזה אף לדעה השניה נכסי האב בחזקת יורשיו, מכיון שירושת הבעל אינה אלא מדרבנן, לסוברים כן¹⁵⁷⁷, ויורשי האב חשובים מוחזקים יותר לגבי הבעל¹⁵⁷⁸. ויש אומרים בטעם הראשונים הסוברים שיחלוקו יורשי האב עם יורשי הנכד, שלדעתם לעולם יחלוקו, ואין מעמידים בחזקת השבט אלא במקום שאחד היורשים הוא ודאי בחצי הנכסים, שבזה אין ספק מוציא מידי ודאי¹⁵⁷⁹. **ט. הפקעתה בצוואה ובסילוק.** אין אדם יכול להפקיע דין ירושה של תורה בצוואה, להוריש למי שאינו ראוי ליורשו, או לעקור את הירושה מן היורש¹⁵⁸⁰, ודוקא בלשון ירושה, אבל יכול אדם לתת את כל נכסיו במתנה לאחרים ולהניח את בניו שלא יירשו כלום, ומה שעשה עשו¹⁵⁸¹, שיש כח לאדם לתת את ממנו במתנה לכל מי

שירצה, ואינו חשוב **מתנה-על-מה-שכתוב-בתורה*** שתנאו בטל, שהרי לא נשאר לו נכסים אחר מותו להורישם לבניו בתורת ירושה¹⁵⁸². מתנה זו אפשר לעשותה מחיים, באופנים ידועים, על ידי קנין המועיל¹⁵⁸³. ותקנת חכמים היא שיכול אדם בשעת חליו האחרון קודם מיתה לצוות את נכסיו לכל מי שירצה, אפילו בדיבור בעלמא בלא קנין, ועל כך ע"ע **מתנת שכיב מרע**, וע' **דברי שכיב מרע ככתובים וכמסורים**¹⁵⁸⁴. ואף המצווה את יורשיו לתת נכסיו לאחרים באופן שאין בזה לא משום מתנת שכיב מרע ולא משום מתנת בריא, ולא זכו המקבלים, מכל מקום לעתים מוטלת מצוה על היורשים לקיים דבריו, ועל דין זה ופרטיו, ע"ע **מצוה לקיים דברי המת**. על הנותן את נכסיו לאחרים במתנה, ומניח את יורשיו, שאין רוח חכמים נוחה הימנו, ועל אופני ההיתר לעשות כן לכתחילה, עי' להלן: העברת נחלה.

אין אדם יכול להוריש את נכסיו למי שאינו ראוי ליורשו על פי דין¹⁵⁸⁵, ולא לעקור את הירושה מן היורש¹⁵⁸⁶, בין שציוה והוא בריא ובין שציוה והוא **שכיב-מרע***¹⁵⁸⁷, בין בעל פה ובין בכתב¹⁵⁸⁸, שהירושה חלה מאליה על הנכסים, בעל כרחו של המוריש¹⁵⁸⁹. ולפיכך האומר "איש פלוני יירשני", במקום שיש לו בת, לא אמר כלום¹⁵⁹⁰, וכן כשאין לו בן ובת אלא יורש אחר, ואמר "איש פלוני יירשני" במקום היורש, לא אמר כלום¹⁵⁹¹, לפי שהתנה על מה שכתוב בתורה¹⁵⁹², וכן האומר "איש פלוני בני לא יירש עם אחיו", לא אמר כלום, שהתנה על מה שכתוב בתורה¹⁵⁹³.

בטעם שהוצרכו לומר שהאומר שלא יירש דבריו בטלים מפני שהוא כמתנה על מה שכתוב בתורה, אף על פי שאין כאן מעשה שעושה שיכול להתנות עליו שיתבטל אם לא יקיים תנאו¹⁵⁹⁴, ועוד, שהרי לאחר מיתתו פוקעת בעלותו בנכסיו אף בלא דין ירושה, שאף הגר שמת בלא יורשים נכסיו הפקר ואינו יכול להורישם לאחרים¹⁵⁹⁵, יש שביארו, שלענין ירושה קיים כח המת בנכסיו, שכן מצינו במשמוש נחלה, שהמת יורש בקבר כדי להוריש ליורשיו¹⁵⁹⁶, ורואים אותו לענין זה כאילו הוא קיים, הרי שאף למת יש בעלות לענין הורשה לאחרים, ולפיכך היה צריך להיות בכוחו של המוריש להוריש למי שירצה, שלענין ירושה אין כוחו פוקע מנכסיו, והוצרכו לומר שמתנה על מה שכתוב בתורה הוא ואין דבריו קיימים¹⁵⁹⁷, ואף על פי שאינו בא לעקור את הירושה בדרך תנאי המבטל את המעשה, כל האומר נגד דין תורה, אף שלא בדרך תנאי, הוא בכלל המתנה על מה שכתוב בתורה, ואין דבריו קיימים¹⁵⁹⁸.

אפילו לר' יהודה הסובר **שהמתנה-על-מה-שכתוב-בתורה*** בדבר שבממון תנאו קיים¹⁵⁹⁹, מכל מקום אין תנאו של המוריש שלא יירש פלוני עם אחיו מועיל, שלא אמר ר' יהודה אלא בתנאי שאדם עושה עם חברו, וחברו יודע ומוחל על זכותו, אבל כאן אין היורש מוחל¹⁶⁰⁰. יש מהראשונים מפרשים מפני שלא מחל היורש¹⁶⁰¹, לפי שלא ידע שהתנה המוריש¹⁶⁰², או לפי שודאי אין רצונו למחול¹⁶⁰³, ואפילו ידע ושתק, מן הסתם אינו מוחל, ולא שתק אלא כדי שלא להכעיס את אביו¹⁶⁰⁴, אבל אם מחל היורש בפירוש, מועיל תנאו של המוריש, כשאר דבר שבממון¹⁶⁰⁵, ואף על פי שאין מחילת היורש בפני עצמה מועילה לו להסתלק מן הירושה¹⁶⁰⁶, מכל מקום כשמוחל הבן, מועיל תנאו של האב, כמו בשאר דבר שבממון¹⁶⁰⁷. ורבים סוברים שאין התנאי מועיל אפילו כשמחל היורש בפירוש¹⁶⁰⁸, שהרי אין היורש יכול

להסתלק מירושת המוריש¹⁶⁰⁹, ואין מחילתו מחילה, ולא הוצרכו לומר בגמרא שאין היורש מוחל, שאפילו מחל אינו כלום, אלא שאמרו כן לתוספת חיזוק, שאפילו היתה מחילתו מועילה, הרי לא מחל¹⁶¹⁰, או שמה שאמרו שאינו מוחל פירושו שאינו יכול למחול¹⁶¹¹, שהמחילה בדבר שבממון צריך שתהא בשעת חלות הדין, והיורש חל עליו הדין שהוא ראוי לירושא משעת לידתו, והרי אז אי אפשר שימחול, וכיון שחל דין יורש שוב אין התנאי מועיל להפקיעו¹⁶¹². ויש מוסיפים טעם שאינו כתנאי בדבר שבממון, שדוקא כשמתנה עם חברו שימחל לו תנאו קיים, כגון במתנה עם חברו במכר "על מנת שאין לך עלי אונאה", אבל המתנה "על מנת שלא יהא בו אונאה" אינו מועיל¹⁶¹³ - לפי שהוא מתנה על עצם הדין של אונאה, ודין אונאה אינו בידו להתנות עליו, שעל כרחו הוא חל עליו¹⁶¹⁴ - והוא הדין באומר לא יירש, שהתנאי הוא על עצם הדין של ירושה שאינו בידו להתנות עליו, ואינו מועיל¹⁶¹⁵, ואף טעם זה הוא בכלל הסברה שאמרו שאין היורש מוחל, היינו שהתנאי אינו עם היורש שימחל, אלא על עצם הדין של ירושה¹⁶¹⁶. ויש מהראשונים שכתבו, שעיקר הטעם הוא לפי שאינו יכול לומר פלוני יירשני כשאין אותו פלוני יורש אותו בדין תורה, או לומר שלא יירשנו והוא יורש אותו בדין תורה, ולא אמרו הטעם שאין היורש מוחל אלא כתוספת לחיזוק ("לרווחא דמילתא")¹⁶¹⁷. ויש מהראשונים שכתבו בטעם הדבר, לפי שנאמר בפרשת נחלות: והיתה לבני ישראל לחקת משפט¹⁶¹⁸, לומר שחוקה זו לא תשתנה¹⁶¹⁹, ואין התנאי מועיל בה¹⁶²⁰, אף על פי שהיא דבר שבממון¹⁶²¹, לפי שהתורה הקפידה על ירושה שתהיה כסדר האמור בה¹⁶²².

יש מהראשונים שכתבו שלא הוצרכו לטעם של "מתנה על מה שכתוב בתורה" אלא באומר: איש פלוני בני לא יירש עם אחיו, שאילו היה תנאו מועיל היה בנו מסולק מן הירושה והיו שאר הבנים יורשים, הואיל וכולם ראויים לירש, וכל שנסתלק האחד, יורשים ממילא שאר הבנים את הכל, אבל מי שאין לו אלא יורש אחד, ואין אחר ראוי לירש עמו, אפילו היה למוריש כח לסלקו מנכסיו, כל שלא נתן את הנכסים לאחר, היה אותו יורש חוזר וזוכה בירושתו, שלדעתם כל שאר היורשים הם כנכרים גמורים לגבי ירושה זו במקום יורש זה שהוא הקרוב ביותר¹⁶²³, ואם כן מי יזכה בירושה זו, וממילא חוזר היורש ויורשה¹⁶²⁴.

על הנותן לחברו ממון על מנת שלא יירשוהו יורשי המקבל, אם מועיל תנאו, ע"ע **מתנה על מה שכתוב בתורה**. וע"ע **ירושת הבעל** על הנותן ממון לאשה על מנת שלא יירשנה בעלה, אם מועיל תנאו.

היורש שסילק את עצמו מירשתו של המוריש בחיי המוריש, אין דבריו כלום¹⁶²⁵, אפילו עשה כן בקנין¹⁶²⁶, לפי שאין ליורש מחיים כלום, שאין ירושה אלא לאחר מיתה¹⁶²⁷, ואין אדם מקנה **דבר-שלא-בא-לעולם***¹⁶²⁸. ואף לסוברים שמועיל סילוק מדבר שלא בא לעולם¹⁶²⁹, היורש אינו יכול להסתלק, כיון שכבר ראוי הוא לרשת בכל שעה שימות אביו, והרי הוא כאילו זכה בה כבר לענין שאין סילוק מועיל בלא קנין, וקנין אינו מועיל, לפי שלא זכה בירושה לגמרי ואינה ברשותו, ואין אדם מקנה דבר שאינו ברשותו¹⁶³⁰, ויש שביארו, שמשעה שנולד כבר נעשה יורש, ואינו יכול להסתלק מזה, אבל בנכסים לא זכה עד שעת מיתה¹⁶³¹. ויש שכתבו הטעם, לפי שהירושה באה מאליה ואין בידו לעוקרה¹⁶³², ואף

בעל כרחו הוא יורש¹⁶³³. ויש שכתבו אף בסילוק היורש הטעם כמו בהתנאת המוריש שאינה מועילה, משום שנאמר: לחקת משפט¹⁶³⁴, לומר שתנאי בירושה בטל אף על פי שהוא דבר שבממון¹⁶³⁵.

על ירושת הבעל את אשתו, אם אפשר להפקיעה על ידי תנאי או סילוק, ע"ע **ירושת הבעל**: הפקעתה. על גוי שיורש את אביו, אם יכול האב להתנות שלא יירשנו, ע"י להלן: בגוי¹⁶³⁶. על הבכור, שדינו ליטול פי שנים בירושה, אם אפשר להפקיע דינו על ידי תנאי של האב או על ידי הסתלקות הבכור מחלקו, ע"ע **ירושת הבכור**: הפקעתה.

כשם שאין המוריש יכול לעקור לגמרי את ירושת היורש, כך אינו יכול להפסיקה, כגון במנחיל את כל נכסיו לאחד מן היורשים¹⁶³⁷, ורוצה לעקור את הירושה מיורשיו של יורש זה, ואומר לו "נכסי לך ואחריך לפלוני", שאין דבריו מועילים, ואין לאותו פלוני כלום אחר מיתת היורש, אלא יורשים אותו יורשיו¹⁶³⁸ - ואינו דומה לאומר למי שאינו ראוי ליורשו "נכסי לך ואחריך לפלוני", שבמיתת המקבל הראשון אין יורשיו יורשים אותו, אלא זוכה אותו פלוני¹⁶³⁹ - לפי שכשהמקבל הראשון ראוי לירש את הנותן אין זו לשון מתנה אלא לשון ירושה, וירושה אין לה הפסק¹⁶⁴⁰, אלא ממשמשת והולכת עד ראובן¹⁶⁴¹, וכיון שירש היורש, שוב אין הירושה פוסקת מזרעו ומזרע זרעו, ואין לאחרים כלום במקום יורשיו¹⁶⁴², שאין ירושה לחצאין¹⁶⁴³, ואינו יכול לעקור תורת ירושה מהיורש שירש כבר¹⁶⁴⁴, ואף על פי שהתנה המוריש להפסיק ירושה זו, התורה אמרה שאין לה הפסק¹⁶⁴⁵, והרי הוא מתנה על מה שכתוב בתורה¹⁶⁴⁶, שהרי אפילו כשהיורש בקבר מוריש ליורשי היורשים¹⁶⁴⁷, כל שכן כשיורש בעצמו שאין כח בידינו להעביר את הנחלה מיורשיו¹⁶⁴⁸. ויש למדים שירושה אין לה הפסק מהפסוק בירושת ארץ ישראל: אשר ירשו אבתיך וירשתה¹⁶⁴⁹. ואף אם היה המוריש שכיב מרע, שאף **שבמתנת-שכיב-מרע*** יכול אדם להפקיע ירושה מיורשיו, מכל מקום אין אמירתו "ואחריך לפלוני" מועילה, לפי שאין שכיב מרע יכול לתת אלא מנכסיו, אבל נכסים אלה כבר ירשם היורש, ואינם של המוריש, והרי הוא כנותן מתנה מנכסי אחרים¹⁶⁵⁰, שאינו יכול להפסיק הירושה על ידי מתנת שכיב מרע אלא מיורשו, אבל כאן שהוריש ליורשו, ואמר "ואחריך לפלוני", הרי הוא כאומר "זה יירש, ובניו לא יירשו", וכיון שירש היורש כבר יצאו הנכסים מרשותו, ואין לו עסק במה שיהיה אחריו¹⁶⁵¹. וע"ע **מהיום ולאחר זמן**, אם גם באומר "ואחריך מעכשיו לפלוני" אין הפסק לירושה, או שהואיל וקנה אותו פלוני "מעכשיו" אינו חשוב כמפסיק את הירושה¹⁶⁵².

על מחלוקת הראשונים ביורש שירש מאליו ולא הנחילו המוריש, אם יכול המוריש להפסיק את ירושתו במתנת שכיב מרע, כגון שמצווה לאחרים את נכסיו זמן מסוים לאחר מיתתו, ע"ע **מתנת שכיב מרע**¹⁶⁵³.

כשם שיכול אדם להפקיע ירושת יורשו על ידי **מתנת-שכיב-מרע*** לאחרים, כך יש מהראשונים סוברים שיכול להפקיעה מתורת ירושה על ידי מתנת שכיב מרע ליורש עצמו, שלא יזכה בה בתורת ירושה

אלא בתורת מתנה - ונפקא מינה, שאם אמר המוריש במתנתו "ואחריו לפלוני", יזכה אותו פלוני אחרי מיתת היורש, כדין מתנה, ולא כדין ירושה שאין לה הפסק¹⁶⁵⁴, וכן לענין שאר חילוקים שיש בין ירושה למתנה - ואף על פי שאם נתן ליורשו בסתם, ירושה היא¹⁶⁵⁵, אם אמר לשון מתנה בפירוש, מתנה היא¹⁶⁵⁶, וכן יש שכתבו שאם אמר "ואחריו לפלוני" ואמר בפירוש: "לא משום ירושה אני נותן לך שאין לה הפסק, אלא במתנה, והרי הפסקתיה", דינה כמתנה¹⁶⁵⁷, אף על פי שאין שם יורש אלא הוא¹⁶⁵⁸, שיכול המוריש לעקור את הירושה על ידי מתנה ליורש עצמו, כשם שיכול לעקרה על ידי מתנה לאחרים¹⁶⁵⁹, אלא שלדעה זו דוקא כשאמר בפירוש "לא משום ירושה", אבל כשלא אמר כן, אף על פי שאמר בפירוש לשון מתנה, דינה כירושה¹⁶⁶⁰, שמן הסתם כוונתו לירושה, הואיל והמקבל ראוי ליורשו, וודאי אינו בא לעקור נחלתו¹⁶⁶¹, ואף על פי שאמר "ואחריו לפלוני", לשם ירושה נתכוין, אלא שטעה וסבר שיכול להפסיקה¹⁶⁶². ויש מהראשונים סוברים שאין מתנת המוריש ליורש, אף שכוונתו בתורת מתנה, מפקיעה תורת ירושה מן היורש¹⁶⁶³, שאין ירושת היורש פוקעת אלא כשנותנים את ירושתו לאחרים, אבל כשנותנים אותה לו עצמו אין המתנה מפקיעה את ירושתו¹⁶⁶⁴, שהרי אף בלא המתנה זוכה היורש מאליו בירושה מן התורה¹⁶⁶⁵, ועל כרחו הוא יורש אף כשנתן בלשון מתנה¹⁶⁶⁶, וכל מה שאדם זוכה בו בירושה אין המוריש יכול לשנותו למתנה, שירושה של היורש הוא נותן לו, ולא שייך בה מתנה¹⁶⁶⁷, והירושה מאליה היא באה, ואי אפשר להפקיעה¹⁶⁶⁸. ואף לסוברים שיכול המוריש להפקיע תורת ירושה על ידי מתנה ליורש, יש מהאחרונים שכתבו שאם אמר היורש שאינו רוצה לזכות בנכסים בתורת מתנה, אלא בתורת ירושה, זוכה הוא בנכסים בתורת ירושה, שהרי במתנה אין אדם זוכה בעל כרחו, וממילא הוא יורש את הנכסים¹⁶⁶⁹. על המנחיל את כל נכסיו לאחד מן היורשים בלשון מתנה, אם דינו בהנחלה זו כמקבל מתנה או כיוורש, עי' להלן: הנחלה לאחד מהיורשים. ועל מתנת בריא שנתן המוריש לראוי ליורשו, אם דינה כמתנה, ע"ע **מתנה**. **י. הפקעתה באופנים אחרים**. על הפקעת הירושה דנים עוד באופנים הבאים: בתקנות חכמים המפקיעות דיני ירושה; בתקנות הקהל; במנהג שנהגו שלא כדין ירושה של תורה; בחוק המלכות שאינו כדין ירושה של תורה.

מצינו שהפקיעו חכמים בתקנתם דין ירושה של תורה, כגון בקטנה יתומה שהשיאוה קרוביה, שאם מתה הבעל יורשה, להלכה¹⁶⁷⁰, אף על פי שאין קידושיה אלא מדרבנן¹⁶⁷¹, ומן התורה קרוביה הם שירשים, ואף על פי שאין בית דין מתנים לעקור דבר מן התורה¹⁶⁷², מכל מקום הבעל יורשה מדרבנן, מפני **שהפקר-בית-דין-הפקר**^{1673*}, וכל דבר של ממון שמתקנים חכמים אין זו עקירת דבר מן התורה¹⁶⁷⁴. ויש מהראשונים מבארים, שהואיל ויש כח ביד חכמים להפקיר את הממון, אין כאן עקירת ירושה כלל, שחכמים הפקירו את ממון אשתו הקטנה כשנישאת, שאם תמות בחייו יהא הפקר למי שיחזיק בו, והרי הבעל מחזיק בממון, והרי זה כאילו אין לבת כלום להוריש, שאין כאן עקירת ירושה¹⁶⁷⁵. ואף באשתו גמורה, לסוברים שאין ירושת הבעל אלא מדרבנן¹⁶⁷⁶, כשתיקנו חכמים שהבעל יורש, הפקיעו בתקנתם את הירושה מיורשי האשה, שיש כח ביד החכמים לעשות כן בדבר שבממון¹⁶⁷⁷.

אף במקום שלא הפקיעו חכמים ירושה של תורה, פעמים שתיקנו לאנשים אחרים זכויות ממון שהן נגבות מנכסי הירושה, כגון הבת, שאינה יורשת כלום במקום בן¹⁶⁷⁸, ומכל מקום תיקנו לה חכמים ליטול חלק מהנכסים כנדוניא לצורך נישואיה, ועל כך ע"ע **עישור נכסים**, ועל זכותה למזונות מנכסי הירושה ע"ע **מזונות** וע' **תנאי כתובה**. וכן האשה, שאינה יורשת את בעלה, ומכל מקום תיקנו לה חכמים שתיטול מנכסיו **כתובה*** ושאר **תנאי-כתובה***, כדרך שאר בעלי חובות של המוריש שגובים מן הירושה, ועל כך ע"ע **כתובה** וע' **תוספת כתובה** וע' **תנאי כתובה** וע' **מזונות** וע' **אלמנה**: מזונותיה, פדיונה וקבורתה.

וכן מצינו ששינו החכמים בתקנתם את חלוקת הירושה, באדם שהיה נשוי כמה נשים ומתו בחייו, שהתקינו שהבנים הזכרים של כל אחת מהן נוטלים תחילה בירושת אביהם את כתובת אמן ונדונייתה, ורק אחר כך חולקים את שאר הירושה בשווה עם שאר אחיהם, ועל כך ע"ע **כתובת בנין דכרין**¹⁶⁷⁹. ומכל מקום לא תיקנו אלא כשיש בנכסים שווי דינר מלבד הכתובות והנדוניות, אבל אם אין שם שם מותר דינר חולקים הכל בשווה כעיקר דין תורה¹⁶⁸⁰, מפני שבמקום שתיעקר נחלה של תורה לגמרי לא תיקנו חכמים¹⁶⁸¹, אבל כשיש שם מותר דינר שחולקים אותו בשווה מתקיימת בזה נחלה של תורה¹⁶⁸².

אף לצורך שעה מצינו שתיקנו חכמים להפקיע דין ירושה של תורה, כאותה שאמרו במעשה של פילגש בגבעה שהתנו על שבט בנימין שלא תירש בת הבן עם האחים¹⁶⁸³, שהפקר בית דין הפקר¹⁶⁸⁴, ויש רשות לדייני ישראל הגדולים והנכבדים לשנות את סדרי הנחלה לפי מה שהם רואים לצורך שעה¹⁶⁸⁵. ומכל מקום אמרו: כל האומר תירש בת עם בת הבן - שאומר שבת המת תירש עם בת בנו¹⁶⁸⁶, ואילו מן הדין בת הבן קודמת לה, כמו שהבן עצמו קודם לה, ואין לבת המת כלום¹⁶⁸⁷ - אפילו הוא נשיא שבישראל אין שומעים לו, שאין זה אלא מעשה צדוקים¹⁶⁸⁸, שהיו הצדוקים אומרים תירש הבת עם בת הבן¹⁶⁸⁹, והיינו שאפילו רוצה לתקן כן לצורך שעה כעין המעשה שהיה בבני בנימין, אין שומעים לו, מפני הצדוקים¹⁶⁹⁰, ואפילו הוא נשיא שבישראל, שכוחו יפה, והפקרו הפקר יותר משל בית דין אחר¹⁶⁹¹, ויש לו כח להפקיר ממון¹⁶⁹², אין שומעים לו, שלא ימצאו הצדוקים סיוע לדבריהם מתוך מעשינו¹⁶⁹³, שיסברו שאנו עושין כן מדין תורה ומודים לדבריהם¹⁶⁹⁴, או שהבא לתקן כך, חוששים שמא הוא עצמו מן הצדוקים, ולכן אין שומעים לו¹⁶⁹⁵.

אף אחרי חתימת התלמוד תיקנו בכמה מקומות תקנות בעניני ירושה, אף על פי שהפקיעו בזה דין ירושה של תורה: **מומר***, כתבו ראשונים שקנסוהו שלא יירש, אף שמן התורה יורש הוא לדעתם, ופשט קנס זה בישראל כדין קבוע¹⁶⁹⁶; רבינו תם וחכמי צרפת תיקנו במקומם באשה שמתה בלא ולד בתוך השנה הראשונה לנישואיה, שמחזיר הבעל את תכשיטיה ואת כל הנדוניא ליורשי האשה או לנותני הנדוניא¹⁶⁹⁷, וכיוצא בזה תיקנו עוד תקנות בכמה קהילות¹⁶⁹⁸, ואף על פי שירושת הבעל את אשתו מן התורה היא, לסוברים כן¹⁶⁹⁹, דין תקנת ציבור כתנאי בית דין, וכשם שהפקיעו חכמים ירושה של תורה בתקנת **כתובת-בנין-דכרין***, כך יפה כחו של הציבור להפקיע ממון בתקנתם, שהפקר בית

דין הפקר¹⁷⁰⁰. וכן כתבו ראשונים שאם תיקנו הקהל תקנה קבועה להפקיע ירושה של תורה, תקנתם קיימת, שכח הציבור על יחידיהם ככח בית דין הגדול על כל ישראל¹⁷⁰¹, ודוקא כשהיורשים הם בני הקהל, אבל אם תיקנו שמי שמת ואין לו יורשים ידועים באותו מקום יטלו את ירושתו לצרכי הקהל, צידדו ראשונים לומר שאין התקנה מועילה, שאין להם כח לתקן אלא על הדירים עמהם, אבל היורשים שאינם דירים כאן אין לקהל כח להפקיע ממונם¹⁷⁰², ויש סוברים שאף באופן זה התקנה קיימת¹⁷⁰³, שהמוריש שבא לדור כאן הרי זה חשוב כאילו קיבל על עצמו את התקנה, וכאילו הסכים לתת את נכסיו במתנה לבני הקהל¹⁷⁰⁴. על האופנים שבהם יש תוקף לתקנות הציבור בכלל, ע"ע **תקנות הקהל**, וע' **טובי העיר**: תקנותיהם לטובת העיר.

הבת, אף על פי שאינה יורשת במקום בנים, יש קהילות שתיקנו לה שאם אינה נשואה, נוטלת בשוה עם הבנים לצורך נישואיה¹⁷⁰⁵. ובכמה מקומות נהגו שהאב נותן לבתו בשעת נישואין שטר-חצי-זכר (ולפעמים "שטר זכר שלם"), שעל פיו תקבל לאחר מיתת האב חלק (מחצית חלק זכר, או חלק שלם) בירושה עם הבנים, ולא בתורת ירושה, אלא על ידי מתנה שנותן לה "מהיום ולאחר מיתה", או על ידי התחייבות, שמתחייב לה מחיים סכום גדול ומשעבד לה את נכסיו לחוב זה, ומתנה שאם יתנו לה היורשים חלק זה מן הירושה, ייפטרו מן ההתחייבות¹⁷⁰⁶.

מקום שנהגו בו מעצמם, בלא תקנה, לשנות מדין ירושה של תורה, כגון שנהגו להשוות את הבן הבכור לבן הפשוט¹⁷⁰⁷, או להשוות בן ובת בירושה, כתבו אחרונים שאין מנהגם כלום¹⁷⁰⁸, שמנהג גרוע כזה שעוקר דין תורה אין ללכת אחריו¹⁷⁰⁹, ועוד, שלא יהא כח המנהג גדול מכח האב להנחיל את בניו, שאינו יכול למעט חלקו של הבכור¹⁷¹⁰, ואין מנהג עדיף מתנאי גמור שאינו מועיל בירושה, שהרי הוא **מתנה-על-מה-שכתוב-בתורה***¹⁷¹¹. וע"ע **ירושת הבעל** אם מועיל מנהג להפקיע מן הבעל את ירושת אשתו. על צוואה שאין בה קנין המועיל על פי דין, אבל המנהג לקיימה, אם היא מועילה מצד המנהג, ע"ע **מנהג**.

במקום שחוקי הירושה של המלכות אינם כדין ירושה של תורה, כתבו ראשונים שאין אומרים בזה **דינא דמלכותא-דינא*** (דין המלכות דין הוא)¹⁷¹², והסומך על זה ליטול ירושה על פי דינא דמלכותא גזלן הוא, שאם לא תאמר כן, תירש הבת עם הבן, ותיבטל ירושת הבן הבכור¹⁷¹³, וייבטלו כל דיני התורה, ולא אמרו דינא דמלכותא אלא בדבר שהוא לתועלת המלך¹⁷¹⁴, או לתקנת בני המדינה¹⁷¹⁵, ולא בדבר פרטי שבין אדם לחברו¹⁷¹⁶, ואף לסוברים שדינא דמלכותא דין הוא גם בדברים שאינם לתועלת המלך¹⁷¹⁷, מכל מקום אין אומרים כן בדבר שהוא נגד דין התורה¹⁷¹⁸, ויש מסבירים, שדינא דמלכותא יסודו בזה שבני נח נצטוו על הדינים¹⁷¹⁹, ויכולים לתקן לעצמם חוקים לתיקון המדינה, אבל אין להם כח לעשות כן נגד דין המפורש בתורה¹⁷²⁰. ויש שכתבו, שזה שדינא דמלכותא מועיל בדיני ממונות, היינו משום שאף ביד האדם עצמו למחול על ממונו¹⁷²¹, מה שאין כן בירושה, שאי אפשר להתנות עליה לבטלה, מפני שנאמר בה: לחקת משפט¹⁷²², והרי היא כדין של איסור והיתר, שאין בו דינא דמלכותא¹⁷²³. ויש שכתבו, שאין אומרים דינא דמלכותא בחוק שאין המלכות מקפדת עליו שינהגו דוקא

על פיו, והרי אין המלכות מקפדת אם היורשים מסכימים ביניהם לדון על פי דין תורה¹⁷²⁴. ויש שכתבו בדעת ראשונים שאם נהגו ישראל באותו מקום לדון בירושה על פי דינא דמלכותא, דינא דין¹⁷²⁵, אבל להלכה כתבו רבים שאין תוקף לדין המלכות בירושה¹⁷²⁶. על צוואה שאינה עשויה באופן המועיל, שפעמים שהיא קיימת מטעם דינא דמלכותא, ע"ע **ערכאות** וע' **מתנה**. על מחלוקת האחרונים אם אותו שהוא היורש על פי חוק המלכות יכול ליטול שכר טרחה או אף ממון רב מהיורשים, בשביל חתימתו בפני הערכאות שהוא מסתלק מהירושה, או שחייב לחתום בחינם, ע"ע **כופין על מדת סדום** וע' **ערכאות**.

היה חוק המלכות שמי שאין לו יורשים ידועים נכסיו למלך, יש מצדדים לומר שהוא דין, ואין מוציאים את הנכסים מישראל שלקחם מן המלך, שבדבר שיש בו תועלת למלכות דינא דמלכותא דינא¹⁷²⁷. וכיוצא בזה יש מהאחרונים שדנו בנכסי המלך שהמלך משכיר אותם, ולפי חוק המלכות כשמת השוכר יורשת בתו את זכות השכירות עם הבן בשהו, שדינא דמלכותא דינא בזה, הואיל ויש לו למלך תועלת והנאה בנכסים אלה¹⁷²⁸, ויש שדחו את דבריהם¹⁷²⁹, שאין דינא דמלכותא בדבר שהוא נגד דין תורה¹⁷³⁰, ועוד, שלמלך אין הבדל מי הוא השוכר, ואין ירושת הבת מתועלת המלכות¹⁷³¹. **יא. הנחלה לאחד היורשים**. מי שיש לו כמה יורשים, ומנחיל את הירושה לאחד מהם, נחלקו תנאים: ר' יוחנן בן ברוקה אומר, האומר "איש פלוני יירשני", והוא ראוי ליורשו, דבריו קיימים¹⁷³², וכן אמר אבא חנן משום ר' אליעזר¹⁷³³, שנאמר: והיה ביום הנחילו את בניו¹⁷³⁴, ולא נאמר: ביום שינחלו בניו¹⁷³⁵, מכאן שהתורה נתנה רשות לאב להנחיל לכל מי שירצה¹⁷³⁶. וחכמים חולקים על זה וסוברים שהאומר פלוני יירשני, אף על פי שהוא ראוי ליורשו, אין דבריו קיימים¹⁷³⁷.

ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה אומר: לא נחלקו אבא וחכמים על המנחיל לאחר - ויש גורסים: לאחר¹⁷³⁸ - במקום בת, ועל המנחיל לבת במקום בן, שלא אמר כלום, על מה נחלקו, על המנחיל לבן בין הבנים ולבת בין הבנות, שאבא אומר יירש, וחכמים אומרים לא יירש¹⁷³⁹. ונחלקו בזה בגמרא: יש אומרים שתנא קמא חולק על ר' ישמעאל, וסובר שנחלקו במנחיל לאחר במקום בת ולבת במקום בן, שר' יוחנן בן ברוקה אומר שאף בזה דבריו קיימים¹⁷⁴⁰, וחכמים חולקים רק בזה, אבל לדברי הכל במנחיל לבן בין הבנים ולבת בין הבנות דבריו קיימים¹⁷⁴¹, או שחכמים חולקים גם בבן בין הבנים ובבת בין הבנות שאין דבריו קיימים¹⁷⁴². ויש אומרים שאין תנא החולק על ר' ישמעאל, והכל מודים לדבריו, שהמחלוקת בין ר' יוחנן בן ברוקה לחכמים אינה אלא במנחיל לבן בין הבנים, אבל המנחיל לאחר במקום בת ולבת במקום בן לדברי הכל לא אמר כלום¹⁷⁴³.

בטעם החילוק בין מנחיל לבן בין הבנים לבין המנחיל לאחר במקום בת ולבת במקום בן, פירשו ראשונים, שבן בין הבנים, שבלאו הכי ראוי הוא לרשת את מקצת הנכסים, ראוי גם להוריש לו את הכל¹⁷⁴⁴, מה שאין כן במוריש לאחר במקום בת, שעכשיו אינו ראוי לרשת כלל¹⁷⁴⁵. ויש שכתבו לפי שהמנחיל לאחר במקום בת הוא מתנה על מה שכתוב בתורה, מה שאין כן במנחיל לבן בין הבנים,

שהוא בר ירושה, ואינו עוקר בזה ירושה של תורה¹⁷⁴⁶. ובדעת הסוברים שאף במנחיל לאחר במקום בת ולבת במקום בן דבריו קיימים, פירשו ראשונים, לפי שהתורה נתנה לאב רשות להנחיל למי שירצה מיורשיו, וכל הראוי ליורשו בכלל זה¹⁷⁴⁷, ודוקא במנחיל לאחיו במקום בת, שראוי האח שו אם תמות הבת, אבל המנחיל לאחי אביו במקום בת ואחים לא אמר כלום, הואיל ואין דודו ראוי ליורשו עד שימותו גם בתו וגם אחיו¹⁷⁴⁸, ויש שכתבו שלפי זה אף המנחיל לאחיו במקום שתי בנות לא אמר כלום, הואיל ואינו ראוי לירש עד שימותו שניהן¹⁷⁴⁹.

הלכה כר' יוחנן בן ברוקה¹⁷⁵⁰, וכפי שפירש ר' ישמעאל בנו את דבריו, שאם היו לו בנים רבים ואמר שיירש אחד מהם את כל הנכסים, או שהיו לו בנות רבות ואמר שתירש אחת מהן הכל, דבריו קיימים¹⁷⁵¹, וכן אם ריבה לאחד מהבנים או לאחת הבנות ומיעט לאחרים¹⁷⁵², וכן באומר פלוני בני יירש שדה פלונית, ופלוני בני שדה פלונית¹⁷⁵³, אבל המנחיל לבת במקום בן או לאח במקום בת לא אמר כלום¹⁷⁵⁴. ומהגאונים יש שכתב שהמנחיל לבת במקום בן דבריו קיימים¹⁷⁵⁵.

על המנחיל שריבה לבניו הפשוטים ומיעט את חלקו של הבכור, שאין דבריו קיימים, ונוטל הבכור פי שנים כדינו, ע"ע **ירושת הבכור**¹⁷⁵⁶. ועל הכותב את כל נכסיו לאחד מבניו, שפעמים שאומדים דעתו שכוונתו רק למנותו **כאפוטרופוס*** ולא להנחילו בכל הנכסים, והפרטים השונים בזה, ע"ע **מתנת שכיב מרע**.

כשם שהאב מנחיל לכל מי שירצה מבניו, כך האם מנחילה נכסיה למי שתוצה¹⁷⁵⁷. מהאחרונים יש מצדדים שלשיטת ר' זכריה בן הקצב שירושת האם חלוקה מירושת האב לענין שהבן והבת שוים בה¹⁷⁵⁸, חלוקה היא אף לענין הנחלה, שאין האם יכולה להנחיל למי שתוצה¹⁷⁵⁹, ויש שכתבו שאף לר' זכריה בן הקצב האם מנחילה למי שתוצה, והואיל והבן והבת שוים בירושתה, מנחילה היא אף לבת במקום בן¹⁷⁶⁰.

אף המנחיל לבת הבן בין הבנים או לבן הבת בין הבנות דבריו קיימים¹⁷⁶¹, וכן המנחיל לאח בין האחים¹⁷⁶², או לבן אחיו המת בין שאר האחים¹⁷⁶³.

המנחיל לאחד הבנים של בנו שמת בחייו, שכל הנכדים באים מכח משמוש נחלה מאביהם שבקבר, ומנחיל זקנם לאחד מהם, וכיוצא בזה, נחלקו בזה אחרונים: יש שכתב שאין דבריו קיימים¹⁷⁶⁴, שאין לו כח להנחיל אלא למי שהוא יורש מכוחו, ולא לאלה שירשים מכח אביהם, ומכיון שירש אביהם בקבר ממילא יורשים כולם מכוחו¹⁷⁶⁵, ואף המנחיל לאח בין האחים, להסוברים שירושת האח אינה אלא מכח משמוש נחלה מאביהם, אין דבריו קיימים¹⁷⁶⁶, ואותה שכתבו ראשונים שאדם יכול להנחיל לאח בין האחים¹⁷⁶⁷, היינו מפני שלדעתם ירושת האח אינה מכח משמוש אלא מכח קורבתו העצמית¹⁷⁶⁸. וכמה אחרונים סוברים שהמנחיל לאחד מבני בנו דבריו קיימים¹⁷⁶⁹, וכן לאחד מבני אחיו¹⁷⁷⁰, ואף על פי

שמכח אביהם שבקבר הם באים לירש, הואיל ואביהם מכחו הוא שירש, יכול המוריש להנחיל למי שירצה¹⁷⁷¹, שהכתוב: ביום הנחילו את בניו, לאו דוקא בניו, והכוונה אף ליורשים הראויים לירש על ידי משמוש¹⁷⁷². ויש מחלקים, שיכול להנחיל לאחד מבני בנו, מפני שיכול הנכד לומר "מכח אבי אבי אני בא", לסוברים כן¹⁷⁷³, ונמצא שהוא יורש מכחו, והנחלתו הנחלה¹⁷⁷⁴, אבל אינו יכול להנחיל לאחד מבני אחיו, שהרי אינו יכול לומר "מכח אחי אבי אני בא", שאין אומרים כן אלא בנכד ולא בשאר קרובים, לדעתם¹⁷⁷⁵, וכיון שאינו יורש מכח המנחיל אין הנחלת המנחיל הנחלה¹⁷⁷⁶.

בגדר הדין של הנחלה נחלקו: יש מהראשונים שכתבו שהיא כירושה של תורה¹⁷⁷⁷, שהרי אמרה תורה: ביום הנחילו, בלשון נחלה¹⁷⁷⁸, ואף על פי שנוטל יותר מהראוי לו, הואיל ונתנה התורה לאב רשות להנחיל לכל מי שירצה, הרי מכח ירושה הוא בא¹⁷⁷⁹, ואינה מתנה אלא ירושה¹⁷⁸⁰, ומטעם זה ההנחלה "אין לה הפסק", כירושה¹⁷⁸¹. וכיוצא בזה יש ראשונים שכתבו, שכיון שהתורה נתנה רשות לאב להנחיל, כשהוא מנחיל לבן אחד בין הבנים הרי הוא כאילו אין לו אלא אותו בן בלבד, וזוכה הבן מדין ירושה¹⁷⁸², ולכן אין ההנחלה צריכה מעשה קנין, אלא די לו בדיבור בעלמא, לדעתם¹⁷⁸³, ולדעתם אף המנחיל לעובר דבריו קיימים, אם יש לעובר ירושה הבאה מאליה, אף על פי שאינו בר זכייה על ידי הקנאה, שכל מה שאדם נותן לראוי ליורשו הרי הוא לו כירושה הבאה מאליה¹⁷⁸⁴, וכן כתבו אחרונים, שהנחלת האב היא ירושה ממש ולא מתנה וקנין, ולכן היא מועלת לדעתם אפילו בדברים שאין בהם קנין, כגון חוב, שאינו בר הקנאה מן התורה¹⁷⁸⁵, וכן יש אומרים מטעם זה שאין המנחיל יכול לחזור בו מהנחלתו, לפי שהתורה נתנה לו כח לעשותו יורש, ומאחר שריבה לו מחלקו הרי הוא כירש גמור באותו ריבוי, ושוב אינו יכול לומר לא יירש¹⁷⁸⁶. וכן יש מצדדים לומר לשיטה זו שיכול להנחיל אף בעל כרחו של היורש, כשם שהיורש זוכה בעל כרחו בירושה הבאה מאליה¹⁷⁸⁷. ויש מהראשונים חולקים וסוברים שאין ההנחלה כירושה, אלא כעין מתנה, ולדעתם המנחיל לעובר אין דבריו קיימים, אם אין לעובר זכייה במתנה, אף על פי שהעובר יורש בירושה הבאה מאליה, לפי שאין הנחלה מועילה יותר ממתנה בקנין¹⁷⁸⁸, וכן נראה מדברי גאונים, שכתבו שעיקר דין הנחלה נאמר לעשות לשון ירושה כלשון מתנה, שיועילו דברי המנחיל כמו הנותן במתנה ולא יהא **כמתנה-על-מה-שכתוב-בתורה**^{1789*}, ויש שכתבו שלפי זה אין המנחיל יכול להנחיל בעל כרחו של היורש¹⁷⁹⁰. על גוף הדינים הנזכרים, אם הנחלה אין לה הפסק, ואם יכול המנחיל לחזור בו, ואם ההנחלה צריכה קנין, ואם מועילה בדברים שאינם בני הקנאה, וטעמים אחרים שנאמרו בהם, עי' עוד להלן.

בבריא, נסתפק רבא, שאפשר שהבריא אף הוא מנחיל, ואפשר שדוקא **שכיב-מרע*** הוא שמנחיל, מפני שהוא בר הורשה¹⁷⁹¹, שראוי להוריש מיד, שהולך למות, וקוראים אנו בו: ביום הנחילו את בניו¹⁷⁹², שכך משמע לשון המקרא שמדובר במי שהוא קרוב למיתה ורוצה להנחיל את בניו¹⁷⁹³, ולא בבריא שעדיין לא הגיע זמנו להנחיל לבניו¹⁷⁹⁴, ונתינתו של שכיב מרע בדרך ירושה היא¹⁷⁹⁵, שהיא דומה לירושה שאינה נקנית אלא לאחר מיתה¹⁷⁹⁶.

להלכה, יש מהראשונים סוברים שנפשט הספק, והלכה שאף בריא יכול להנחיל¹⁷⁹⁷. ויש סוברים שהספק לא נפשט¹⁷⁹⁸, ובריא שהנחיל אין עושים בו מעשה¹⁷⁹⁹, ואין מוציאים מן היורשים, שהם חשובים כמוחזקים¹⁸⁰⁰, ומכל מקום יש מהראשונים סוברים שאם תפס, תפס, ואין מוציאים ממנו¹⁸⁰¹, ויש סוברים שאפילו תפס מוציאים מידו¹⁸⁰². ויש סוברים שלר' יוחנן בן ברוקה עצמו נפשט הספק, שלדעתו אף הבריא מנחיל, אבל לא נפסקה ההלכה כמותו אלא בשכיב מרע, אבל בבריא שהנחיל אין עושים מעשה כמותו¹⁸⁰³. ויש מהראשונים שכתבו שהבריא אינו יכול להוסיף ולגרוע לאחד מן היורשים¹⁸⁰⁴, ואין דבריו קיימים¹⁸⁰⁵, וכתבו אחרונים בדעתם שפסקו כן בתורת ודאי¹⁸⁰⁶, לפי שבבריא הלכה כחכמים¹⁸⁰⁷, הואיל ואין זה ודאי שר' יוחנן בן ברוקה חולק עליהם בזה¹⁸⁰⁸, או שסוברים שהספק נפשט מדברי אמוראים במקומות אחרים, שאף לר' יוחנן בן ברוקה בבריא לא אמר כלום¹⁸⁰⁹. ויש שכתבו בדעתם שהוא ספק¹⁸¹⁰.

שכיב מרע שנתן מקצת נכסיו בלא קנין - שאין דבריו מועילים בתורת **מתנת-שכיב-מרע**^{1811*} - והיה המקבל מן הראויים ליורשו, כתבו ראשונים, שאין דבריו קיימים, שהרי סתם אמרו שאין מתנת שכיב מרע במקצת מועילה בלא קנין, ומשמע אף בראוי ליורשו ואף בלשון ירושה, שכיון ששייר לעצמו מקצת הנכסים סבור הוא שיעמוד מחליו, ולא מחמת מיתה הוא נותן¹⁸¹², והרי זו כמתנת בריא, והוא בכלל בריא המנחיל שאין דבריו קיימים, לדעתם¹⁸¹³, ואף על פי שמצוה בלשון ירושה שהיא לאחר מיתה, אין אנו קוראים: ביום הנחילו, אלא במי שנתן בשעה שמחשבתו על מיתה¹⁸¹⁴, אבל אם צוה מקצת נכסיו בפירוש מחמת מיתה דבריו קיימים¹⁸¹⁵. ויש מהראשונים שכתבו - אף על פי שהם סוברים שאף הבריא יכול להנחיל¹⁸¹⁶ - ששכיב מרע שהנחיל לאחד מיורשיו מקצת נכסיו אין דבריו קיימים¹⁸¹⁷.

אם ההנחלה צריכה קנין, או שמועילה בדיבור בעלמא, נחלקו ראשונים: יש סוברים שצריכה קנין, ולכן הבריא שהנחיל, לסוברים שמועילה הנחלתו, אין זה אלא כשהקנה את הנכסים לאחד היורשים בקנין¹⁸¹⁸, כגון שקנו מידו של המנחיל בקנין סודר¹⁸¹⁹, או שהקנה למונחל את נכסיו בשטר בלשון ירושה¹⁸²⁰, ואף על פי שאין שטר לאחר מיתה¹⁸²¹, לא אמרו כן אלא בלשון מתנה, אבל הנחלה, שהיא בלשון ירושה, מועילה היא אף לאחר מיתה¹⁸²², ויש שכתבו, שהואיל ואומר בלשון ירושה, אינו כמקנה לאחר מיתה, אלא כירוש שקונה עם גמר מיתה, לדעתם¹⁸²³. ויש שכתבו שאין הקנין מועיל אלא באופן המועיל במתנה לאחר מיתה, כגון שמוריש לו נכסיו "מהיום ולאחר מיתה", או באומר: אם אני חוזר בי, מהיום יחול הקנין¹⁸²⁴. ומכל מקום שכיב מרע שמנחיל אין צריך קנין, שהרי תיקנו חכמים **שדברי-שכיב-מרע-ככתובים-וכמסורים**^{1825*} הם, אלא שאפילו שכיב מרע, אם הנחיל לאחד מיורשיו את מקצת הנכסים, ושייר לעצמו את מקצתם, אין דבריו מועילים בלא קנין, כדין מתנת שכיב מרע במקצת שצריכה קנין¹⁸²⁶. ויש חולקים וסוברים שאין הנחלה צריכה קנין¹⁸²⁷, שהרי מחיים אין ירושה, ולאחר מיתה אין שום קנין חל¹⁸²⁸, אלא בין בריא המנחיל, לסוברים שמועילה הנחלתו, ובין שכיב מרע, די לו בדיבור בעלמא¹⁸²⁹, ודבריו קיימים מן התורה, אף בלא תקנת חכמים שדברי שכיב מרע הם ככתובים וכמסורים¹⁸³⁰, שגזירת הכתוב היא מהאמור: והיה ביום הנחילו את בניו¹⁸³¹, ויש מהראשונים מבארים,

שכיון שהתורה נתנה לו רשות להנחיל לכל מי שירצה, כשהוא מנחיל לבן בין הבנים הרי הוא כאילו אין לו אלא אותו בן בלבד, וממילא הוא יורש בלא קנין¹⁸³².

המנחיל לאחד מיורשיו, כתבו ראשונים שהוא יכול לחזור בו, ואין דבריו קיימים אלא כשלא חזר בו עד שמת¹⁸³³, בין בבריא, אם יכול להנחיל, ובין בשכיב מרע¹⁸³⁴, שהרי אין כאן קנין שחל מחיים, אלא שהוא מנחיל לאחר מיתה¹⁸³⁵. וכתבו אחרונים ששכיב מרע שהנחיל, אם עמד מחליו, בטלה הנחלתו מאליה, אף בלא חזרה מפורשת, כדין **מתנת-שכיב-מרע*** שבטלה מאליה אם עמד¹⁸³⁶. ויש מן האחרונים סוברים בדעת ראשונים שאין המנחיל יכול לחזור בו מהנחלתו, ולומר שלא יירש פלוני זה שהנחילו, שכיון שנתנה לו התורה כח לעשות את המקבל כיורשו, הרי כבר נעשה יורש גמור בדיבורו בכל מה שהנחילו, ואינו יכול להפקיעו מירושתו¹⁸³⁷, אלא שעדיין יכול הוא להנחיל עכשיו ליורש אחר, כמו שהנחיל לראשון, אף על פי שבכך מתבטלת ממילא ההנחלה הראשונה¹⁸³⁸.

המנחיל לראוי ליורשו ושוב נעשה אינו ראוי, כגון שלא היו לו בנים, והנחיל לאחת מבנותיו, ואחר כך נולד לו בן, כתבו אחרונים שאין דבריו קיימים, כיון שעכשיו הבן הוא היורש, והרי הוא כמנחיל לבת בין הבנים¹⁸³⁹. המנחיל לאחד מבניו ומת הבן בחי האב, כתבו ראשונים שבן הבן עומד הוא תחת אביו ליטול את מה שנחל בנכסי זקנו¹⁸⁴⁰, ומהאחרונים יש שכתבו שלא נאמרו הדברים אלא לסוברים בגדר ההנחלה שהיא כירושה¹⁸⁴¹, אבל לסוברים שהיא כמתנה¹⁸⁴², הרי כיון שבשעת מיתת המנחיל כבר מת המקבל, אינו יכול לזכות בהנחלה להורישה לבנו¹⁸⁴³.

המנחיל **לעובר*** בין הבנים אין דבריו קיימים, שאין אדם יכול להנחיל למי שאינו בעולם¹⁸⁴⁴. יש מהראשונים שכתבו הטעם שהואיל ובעודו עובר אינו בירושה, שאינו יורש אלא לכשיולד, לסוברים כן¹⁸⁴⁵, אינו זוכה אף בהנחלה¹⁸⁴⁶, שהרי אינו ראוי לירש עכשיו¹⁸⁴⁷, ולכן אינו בכלל: ביום הנחילו את בניו¹⁸⁴⁸, ולפי זה לסוברים שהעובר יורש¹⁸⁴⁹, אף המנחיל לעובר דבריו קיימים, שהרי הוא ראוי לירש עכשיו¹⁸⁵⁰, וכשם שהוא זוכה בירושה הבאה מאליה, כך הוא זוכה בהנחלה, שהיא ירושה הבאה מחמת עצמו, שדין שוה¹⁸⁵¹, והרי הוא בכלל: ביום הנחילו את בניו, הואיל ויש לו זכיה של ירושה¹⁸⁵². ויש מהראשונים שכתבו הטעם שאינו מנחיל לעובר, לפי שהנחלה לאחד מהיורשים אינה כעין ירושה ממש, אלא כעין מתנה, וכשם שאינו יכול לתת מתנה לעובר, שאינו בעולם, לסוברים כן¹⁸⁵³, כך אינו יכול להנחיל לעובר¹⁸⁵⁴, אף לסוברים שעובר יורש, לפי שדיבור שהוא בלשון ירושה אינו חשוב כירושה הבאה מאליה, ואינו מועיל יותר ממתנה בקנין, וכשם שאינו יכול להקנות לעובר, כך אינו יכול להנחיל לו¹⁸⁵⁵. ומהאחרונים יש מצדדים לומר טעם אחר, שהואיל והכתוב שדין הנחלה נלמד ממנו: ביום הנחילו את בניו, נאמר בענין ירושת בכור, ואין בכור נוטל פי שנים אלא כשנולד קודם מיתת אביו¹⁸⁵⁶, ונמצא שהמקרא אינו מדבר בעובר, ולכן אינו בכלל דין הנחלה¹⁸⁵⁷.

המנחיל לבן שיהיה לו בשעת מיתתו, ועדיין אינו בעולם - כגון לסוברים שבריא יכול להנחיל, והנחיל

לאחד מבניו שיהיו לו בשעת מיתה¹⁸⁵⁸ - יש מהראשונים סוברים שדבריו קיימים¹⁸⁵⁹, הואיל ועכשיו אינו מקנה כלום, אלא בשעת מיתתו, ואז כבר יהיה היורש בעולם¹⁸⁶⁰, ורבים סוברים שאין דבריו קיימים¹⁸⁶¹.

אין אדם יכול להנחיל **דבר-שלא-בא-לעולם***, כשם שאינו מקנה דבר שלא בא לעולם¹⁸⁶², והיינו כגון שהנחיל לאחד מיורשיו פירות דקל שיבואו לעולם לאחר מיתתו, והניח את הדקל עצמו ליורש אחר¹⁸⁶³, וכן כתבו ראשונים שהמנחיל מה שראוי ליפול לו ממורישיו לאחר מיתתו לא אמר כלום¹⁸⁶⁴, שאינו מנחיל אלא ב"מוחזק" ברשותו בשעת מיתה, ולא ב"ראוי" לבא לו לאחר מיתה¹⁸⁶⁵. ויש סוברים שאף לנכסים הבאים לו בחייו לאחר שהנחיל אין ההנחלה מועלת, שאין אדם יכול להנחיל אלא דבר שיכול לתתו במתנה בשעת הנחלה, וכמו שמסיים הפסוק "ביום הנחילו": את אשר יהיה לו¹⁸⁶⁶, אבל מה שאינו יכול לתת במתנה, כל שכן שאינו יכול לתתו בלשון ירושה¹⁸⁶⁷. ויש מהאחרונים סוברים שאף אינו מנחיל כל דבר שאינו בר הקנאה, כגון **מלוה-על-פה***, או אף **מלוה-בשטר*** לסוברים שאין היא בת הקנאה מן התורה¹⁸⁶⁸, ומכל מקום לאחר שתיקנו חכמים קנינים במלוה, אף לענין הנחלה דבריו קיימים מדרבנן¹⁸⁶⁹.

ויש חולקים וסוברים שהנחלה מועילה אף במלוה - והוא מן התורה - ואפילו במלוה על פה¹⁸⁷⁰, ואף על פי שאינה בת הקנאה מן התורה, הנחלה היא כירושה ממש, שנתנה תורה למוריש רשות להנחיל, והיא מועילה אף בדברים שאין קנין מועיל בהם¹⁸⁷¹. ויש מן הראשונים שכתבו שמועילה הנחלה אף ב"ראוי"¹⁸⁷², וכן אותה ששנו בספרי: את אשר יהיה לו¹⁸⁷³, מכאן שהבן נוטל בראוי כבמוחזק¹⁸⁷⁴, יש סוברים שהדברים אמורים לענין הנחלה, שמנחיל אף בראוי¹⁸⁷⁵, ו"ראוי" היינו אף בנכסים הנופלים לו לאחר ההנחלה¹⁸⁷⁶, מחיים, או אף לאחר מיתה¹⁸⁷⁷, ואינו דומה למנחיל לעובר, שאין דבריו קיימים, לסוברים כן¹⁸⁷⁸, מפני שעובר אינו בעולם, ואינו יכול להנחיל למי שאינו בעולם, אבל כשהמקבל נמצא בעולם הרי נעשה הוא יורש באמירתו, וממילא הוא זוכה אף בנכסים שנופלים לאחר מכן¹⁸⁷⁹. ויש מחלקים, שלא אמרו שדבריו קיימים אלא ב"ראוי" של מלוה, שבא לעולם, אלא שאינו ברשותו, אבל לא בנכסים הבאים לאחר מכאן, שהם כדבר שלא בא לעולם¹⁸⁸⁰, וכיוצא בזה יש מחלקים, שכל שהוא בירושה הבאה מאליה ישנו אף בהנחלה, אף על פי שאינו בר הקנאה, ומלוה הרי ישנה בירושה, אבל דבר שלא בא לעולם, שלא תתכן בו ירושה, שאי אפשר שיהא המוריש בעלים על דבר שלא בא לעולם, אינו אף בהנחלה¹⁸⁸¹. ויש שכתבו שאף אם יש הנחלה בנכסים הבאים לאחר צוואתו, דוקא כשנפלו לו מחיים, אבל נכסים הבאים לאחר מיתה ממורישיו אינו מנחילם, שהרי המוריש, שהוא בעל הנכסים שמת עכשיו, יכול להנחילם למי שירצה מיורשיו, ואין זו סברא שיהיו לאותם נכסים שני מנחילים, ועוד, שאין המת זוכה ממש בקבר בנכסים הנופלים לו עד שיוכל להנחילם לאחרים¹⁸⁸².

המנחיל למי שאינו ראוי ליורשו, כגון לאחד האחים במקום בת, ונעשה ראוי ליורשו קודם מיתה, כגון שמתה הבת בחיי אביה, יש מהאחרונים שכתבו שאין דבריו קיימים, הואיל ובשעת הצוואה לא היה זה ראוי ליורשו¹⁸⁸³. ויש שכתבו בדעת ראשונים שמנחיל אדם לאח בין האחים אף על פי שבשעת מיתת

המנחיל יש לו בן, ולא ייעשה האח ראוי לירש את המנחיל אלא לאחר מיתה, כגון שציוה שאם ימות בנו בלא בנים יירשנו אח זה, שהואיל ואם ימות הבן תשוב הירושה לאביו בקבר, ואז יירשו ממנו כל אחיו, יכול הוא האח להנחילה לאחד מהם¹⁸⁸⁴. ויש חולקים, שהואיל ולא יהא האח ראוי ליורשו עד לאחר מיתה, הרי זה כמנחיל למי שאינו בעולם בשעת מיתה, שאין דבריו קיימים¹⁸⁸⁵. ויש חולקים מטעם אחר, שאין הנחלה בנכסים הנופלים לו לאחר מיתה¹⁸⁸⁶.

המנחיל שריבה את חלקם של בניו הפשוטים ומיעט את חלקו של הבכור, שאין דבריו קיימים לגבי הבכור¹⁸⁸⁷, נחלקו ראשונים אם בטלה הנחלתו לגמרי, או לא: יש סוברים שבטלה כל ההנחלה אף לגבי הפשוטים¹⁸⁸⁸, שהרי הפשוטים שריבה להם צריכים לתת מאותו ריבוי לבכור, להשלים לחלקו פי שנים, ונמצא שבטלה הצוואה שציוה להם האב, שהרי נפחת חלקם ממה שציוה להם, וכיון שבטלה מכללה, חזרה ירושתם לעיקר הדין¹⁸⁸⁹, ואף אם הוסיף לאחד הפשוטים יותר ממה שמיעט לבכור, שנמצא שהוסיף לו גם מחלק הפשוטים האחרים, לא אמר כלום¹⁸⁹⁰, שהרי דין הנחלה נלמד מהכתוב: ביום הנחילו את בניו¹⁸⁹¹, שהתורה נתנה רשות לאב להנחיל לכל מי שירצה¹⁸⁹², והרי באותו כתוב נאמר: לא יוכל לבכר, ולפיכך כשמיעט האב מחלק הבכור, שאין אנו קוראים בו שקיים את הכתוב "לא יוכל לבכר", אין אנו קוראים בו אף לגבי הפשוטים "ביום הנחילו את בניו"¹⁸⁹³, ועוד, שסברא היא, שכיון שאמר את דבריו בלשון ירושה, ואין לו רשות למעט מירושת הבכור, הרי הוא מתנה על מה שכתוב בתורה, ותנאו בטל, ואין זו הירושה שנתנה לו התורה רשות להנחיל בה, שהרי התורה אמרה "לא יוכל לבכר", ואילו הוא ביכר¹⁸⁹⁴. ויש סוברים שלא בטלה ההנחלה הזאת אלא לגבי הבכור, אבל לגבי הפשוטים דבריו קיימים¹⁸⁹⁵.

המנחיל לאחד מיורשיו ואמר לו "נכסי לך ואחרריך לפלוני", אין לשני כלום אחר מיתת הראשון, לפי שירושה אין לה הפסק¹⁸⁹⁶, הואיל וראוי הוא לירש את כל הנכסים מן התורה אם ירצה מורישו בכך¹⁸⁹⁷, והואיל ועשאו יורש זכה בדין תורה, וכשבא להפסיק את ירושתו הרי הוא **מתנה-על-מה-שכתוב-בתורה**^{1898*}, שאף את התוספת שזוכה מכח ההנחלה הוא זוכה בירושה של תורה¹⁸⁹⁹, וכשם שאין לנחלה הבאה מאליה הפסק, כך אין לנחלה הבאה מעצמו של מוריש הפסק, שזו וזו של תורה הן¹⁹⁰⁰.

המנחיל לאחד מיורשיו בלשון מתנה, נחלקו ראשונים אם יש להנחלה זו הפסק: יש סוברים שדוקא בלשון "נכסי לך" אין לה הפסק, שמשמעו אף לשון ירושה, אבל אם אמר בלשון מתנה, דינה כדין מתנה שיש לה הפסק, וזכה השני במיתת הראשון¹⁹⁰¹, וכיוצא בזה יש שכתבו שאם אמר לו בפירוש "נכסי לך ואחרריך לפלוני, ולא משום ירושה אני נותן לך, שאין לה הפסק, אלא משום מתנה, והרי הפסקתיה", הרי זו מתנה¹⁹⁰², וביארו אחרונים, שלדעתם אף בלשון מתנה מן הסתם כוונתו לירושה, אבל כשפירש שאינו נותן משום ירושה אלא משום מתנה דבריו קיימים¹⁹⁰³, לפי שאף יורש יחידי שיורש מאליו יכול המוריש להפסיק את ירושתו בלשון מתנה¹⁹⁰⁴, או שאמנם אין אדם יכול להפקיע

תורת ירושה מירש יחידי בלשון מתנה, ומכל מקום כשמנחיל לאחד מירשיו יותר מחלקו, יכול לתת לו תוספת זו בתורת מתנה, ויש לה הפסק, ורק בחלקו המגיע לו בלא ההנחלה הוא שאינו יכול להפקיע את תורת ירושה¹⁹⁰⁵. ויש אומרים שאף חלקו המגיעו יכול הוא לתת לו בתורת מתנה, הואיל ומתקיימת ירושה של תורה במקצת הנכסים, ורק כשבא לתת את כל הנכסים לירש יחידי בתורת מתנה אינו יכול לעקור ירושה של תורה¹⁹⁰⁶. ויש מהראשונים חולקים וסוברים שאפילו בלשון מתנה אין להנחלה הפסק¹⁹⁰⁷, שאף לשון מתנה לירשו ירושה היא¹⁹⁰⁸, ואין שום לשון מפסיקה, שכל מתנת שכיב מרע לראוי לירשו ירושה קראה הכתוב, וכיון שרוצה לזכותו לאחר מיתה, והתורה אמרה שמנחיל לכל מי שירצה, הרי זו ירושה של תורה, ובתורת ירושה הוא זוכה¹⁹⁰⁹, שאפילו נתן כל נכסיו לאחד מבני ירושה היא לר' יוחנן בן ברוקה, שהתורה קראתה "נחלה", שנאמר: ביום הנחילו¹⁹¹⁰.

היו שני המקבלים ראויים לירשו, כגון שהנחיל לאחד מבניו, ואמר לו "ואחר כך לבני פלוני", יש מן הראשונים סוברים שדבריו קיימים¹⁹¹¹, שכמו שיכול לעקור את הירושה בשעת מותו משאר בניו ולתת לזה, כך יכול הוא לעוקרה מהם לאחר מותו ולתת אותה לזה, ולא יהיה סופו חמור מתחילתו¹⁹¹². ורבים סוברים שירושת הראשון אין לה הפסק, ולא זכה השני¹⁹¹³, לפי שאין רשות לאב להנחיל אלא בנכסי עצמו, ולא בנכסי אחרים, וכיון שזכה בזה בנו הראשון, נכסיו הם, ואין האב יכול להנחילם, והרי הוא כאומר: אחר מיתת פלוני יירש פלוני כל נכסיו, שאין משגיחים בדבריו¹⁹¹⁴.

המנחיל על תנאי, כתבו ראשונים שדבריו קיימים, ואם לא נתקיים התנאי בטלה ההנחלה למפרע, וחזרו הנכסים לדין ירושה¹⁹¹⁵, וכן המנחיל לאחד מבניו, והתנה שאם לא יתקיים תנאי מסויים, מנחיל הוא לבן אחר, דבריו קיימים¹⁹¹⁶, ואף על פי שהמנחיל לאחד היורשים ואמר "ואחר כך לפלוני" אין דבריו קיימים¹⁹¹⁷, שם הנחיל בלא שום תנאי ולא שייר לעצמו כלום, וכיון שזכה המקבל, ירושה אין לה הפסק, אבל כשמנחיל על תנאי ולא נתקיים, הרי נתבטלה ההנחלה מעיקרה, ולא יצאו הנכסים מרשותו מעולם, וירשיו זוכים בהם¹⁹¹⁸.

האומר "איש פלוני בני לא יירש עם אחיו", לא אמר כלום¹⁹¹⁹, אף לר' יוחנן בן ברוקה¹⁹²⁰.

בטעמו של דין זה, יש מהראשונים שביארו, שהאומר "בני לא יירש" עוקר בפירוש את הירושה בפיו, והוא **מתנה-על-מה-שכתוב-בתורה***, ולכן אין דבריו קיימים, אבל האומר "פלוני בני יירש הכל" אינו עוקר בפירוש את דין הירושה¹⁹²¹, ולדעתם אף האומר "פלוני בני לא יירש אלא יירש פלוני אחיו" אין דבריו קיימים, שמתנה על מה שכתוב בתורה הוא, הואיל והזכיר בפירוש "לא יירש", אף על פי שאמר גם "יירש אחיו"¹⁹²², ואף כשריבה לזה ומיעט לזה, ואמר "בני זה יירש כך וכך, ובני זה יירש כך וכך", הואיל והזכיר בן אחר ומיעט ירושתו, הרי זה כאומר בפירוש לא יירש, ואינו מועיל¹⁹²³, ולדעתם כשאין המוריש עוקר בפירוש דין ירושה, אף שאמר את ההנחלה בלשון "לא יירש", דבריו קיימים, כגון שאמר "פלוני לא יירש", ולא הזכיר "בני", שאין זה מתנה על מה שכתוב בתורה, שהרי אפשר שאינו בנו¹⁹²⁴,

וכן אם תלה את עקירת הירושה בתנאי, כגון שאמר: אם יעשה פלוני בני דבר זה לא יירש עם אחיו, יש סוברים שדבריו קיימים, שהואיל ותלה הדבר בתנאי, אין זה עוקר דבר מן התורה, שהבן שעובר על התנאי הוא הגורם לעקור¹⁹²⁵. וכיוצא בזה יש מן הגאונים סוברים שאם אמר "פלוני בני לא יירש אלא כך וכך" דבריו קיימים¹⁹²⁶, שאינו רשאי לומר בפירוש לא יירש בני פלוני כלום מנכסי, אבל רשאי לומר שלא יירש אלא כך וכך, ואין זה מתנה על מה שכתוב בתורה¹⁹²⁷, הואיל ומקיים ירושה של תורה אפילו בדינר אחד¹⁹²⁸.

ורבים מהראשונים חולקים, ולדעתם הטעם שבאומר "לא יירש" אין דבריו קיימים הוא, לפי שלא נתנה התורה רשות לאב אלא להנחיל למי שירצה, ולא להעביר נחלה מאחד מיורשיו¹⁹²⁹, וכיוצא בזה יש מבארים, שהואיל ולא אמר בפירוש ששאר הבנים יירשו אותו, נמצא שלא העביר האב את הירושה ממקומה, שהרי לא הקנה אותה לאחד מהם עד שתסתלק מבן זה, וממילא נופלת הירושה לבן זה בכלל שאר הבנים, וזכה בחלקו, והאב שאומר שלא יירש הרי הוא כאומר שלא יטול בן זה ממון של עצמו, שלא אמר כלום¹⁹³⁰, וכן כתבו ראשונים שאם אמר "יירש" דבריו קיימים, אף על פי שאומר בפירוש שלא יירש אחיו¹⁹³¹, וכן אם ריבה לאחד ומיעט לאחד דבריו קיימים¹⁹³², אבל אם אמר "לא יירש", אפילו שייר מקצת ואמר "לא יירש אלא כך וכך", לא אמר כלום¹⁹³³, ואף כשלא עקר עקירה גמורה, אלא תלה הדבר בתנאי, לא אמר כלום¹⁹³⁴.

האומר "לא יירש שמעון אלא ראובן", כתבו ראשונים שלא אמר כלום¹⁹³⁵, הואיל והוא תולה את ירושת ראובן בזה שלא יירש שמעון, ואין לו כח לומר שלא יירש שמעון¹⁹³⁶, ומשמעות דבריו היא שאינו מוריש לראובן, אלא שכיון שלא יירש שמעון ממילא יירש ראובן היורש, וזה אין בידו לעשות¹⁹³⁷, וכל שכן אם אמר "יירש ראובן חלקו וחלק שמעון אחיו" שלא אמר כלום¹⁹³⁸, שאין בידו להנחילו חלק אחיו, והרי הוא כאומר "לא יירש שמעון"¹⁹³⁹, ודוקא כשהוא תולה את הנחלת ראובן בהעברת הנחלה משמעון, אבל אמר "ראובן בני יירשני - או: יירש כל נכסי - ולא יירש שמעון כלום", דבריו קיימים¹⁹⁴⁰, שכיון שאמר ראובן בני יירשני, קנה, ומה שאמר שלא יירש שמעון דבר בפני עצמו הוא, וכמי שאינו הוא¹⁹⁴¹, וכן אם אמר "לא יירש שמעון, וראובן יירש הכל", דבריו קיימים¹⁹⁴², שכיון שלא אמר "אלא" לא תלה זה בזה¹⁹⁴³, ויש חולקים בזה, שאין דבריו קיימים, שהואיל והקדים "לא יירש", משמע שתלה זה בזה¹⁹⁴⁴.

ויש מהראשונים שכתבו שהמוריש שאמר "לא יירש שמעון אלא יירש ראובן אחיו הכל", דבריו קיימים¹⁹⁴⁵. מהאחרונים יש סוברים שאין מחלוקת בין הראשונים, שאותה שכתבו הראשונים שהמוריש שאמר "לא יירש שמעון אלא ראובן" אין דבריו קיימים¹⁹⁴⁶, הוא מפני שכשהוא אומר "אלא ראובן" משמע שהוא אינו מנחיל לראובן מעצמו כלום, אלא שרצונו הוא שהחלק של שמעון יעבור לראובן מאליהו מחמת שעקרו משמעון, ודבר זה אינו בידו, שאין בידו לעקור את חלק שמעון ממנו, אבל במסיים "אלא יירש ראובן" משמע שהוא המנחיל לראובן, ובזה דבריו קיימים, ואף שאמר בתחילה "לא יירש שמעון", אין בכך כלום¹⁹⁴⁷, ויש סוברים שמחלוקת היא בין הראשונים, בין באמר "אלא ראובן" ובין

באמר "אלא יירש ראובן", אם דבריו קיימים או לאו¹⁹⁴⁸. **יב. העברת נחלה.** נתינה שנותן אדם את נכסיו במתנה לאחרים, כדי שלא יפלו לפני יורשיו, נקראת בגמרא ובפוסקים בשם "עבורי אחסנתא" (העברת נחלה)¹⁹⁴⁹, והקפידו חכמים על העושה כן, וכך שנינו: הכותב את נכסיו - ויש גורסים: הכותב כל נכסיו¹⁹⁵⁰ - לאחרים, והניח את בניו, מה שעשה עשוי, אלא **שאין-רוח-חכמים-נוחה-הימנו**¹⁹⁵¹, שאין לחכמים נחת רוח ממעשיו, אלא גורם להם חרון אף וכועסים עליו¹⁹⁵².

בגדר "אין רוח חכמים נוחה הימנו" שאמרו, נחלקו: יש מהראשונים שכתבו שאין ראוי לעשות כן¹⁹⁵³, ולא יפה הוא עושה¹⁹⁵⁴, אף על פי שרשאי הוא לתת למי שירצה¹⁹⁵⁵, ואף מהאחרונים יש שכתבו שאינו איסור גמור, אלא שאין ראוי לעשות כן¹⁹⁵⁶. ויש מהראשונים ומהאחרונים שכתבו לשון "איסור" בהעברת נחלה¹⁹⁵⁷, וכתבו אחרונים בדעתם שהוא איסור דרבנן¹⁹⁵⁸, ומצינו בכמה מקומות לשון "אין רוח חכמים נוחה" בדבר שהוא איסור גמור¹⁹⁵⁹, וכן אמרו בירושלמי, שהכותב נכסיו לאחרים עליו הכתוב אומר: ותהי עונתם על עצמותם¹⁹⁶⁰, ומטעם זה מי שנפל ספק בפירוש צוואתו אם התכוין להעביר נחלה או לאו, אומדים דעתו שלא רצה לעשות איסור ולהעביר נחלה¹⁹⁶¹, כי עבירה היא¹⁹⁶², ומעמידים אותו **בחזקת-כשרות**¹⁹⁶³, ומכל מקום אין בית דין כופים אותו על איסור זה, למנוע העברת נחלה¹⁹⁶⁴, ואין מנדים את המעביר נחלתו¹⁹⁶⁵, אלא שאומרים לו שהוא עובר על דברי חכמים, ומותר לקרותו עבריין¹⁹⁶⁶. ויש שנראה מדבריהם שמנדים על איסור זה¹⁹⁶⁷. ויש שכתבו שהוא איסור קל¹⁹⁶⁸.

בטעם שאין רוח חכמים נוחה הימנו כתבו ראשונים, מפני שעוקר נחלה של תורה¹⁹⁶⁹, שהואיל והקפידה התורה על סדר הנחלות, אמרו חכמים שלא יעביר אדם את נחלתו מיורשיו לאחרים¹⁹⁷⁰. ויש שכתבו שהוא מעביר את הנחלה מבעליה¹⁹⁷¹, שהבנים הם כעין מוחזקים בנכסי אביהם¹⁹⁷², והרי הוא כגוזל אותם¹⁹⁷³, כשהם עניים וצריכים לנכסים אלו¹⁹⁷⁴. ויש שכתבו הטעם כדי שלא להטיל קנאה¹⁹⁷⁵, שעל ידי כך הוא מחרחר ריב בין בניו ובין האחרים שנותן להם¹⁹⁷⁶.

אף המנחיל את נכסיו לאחד מבניו ומניח את בנו השני¹⁹⁷⁷ הוא בכלל הקפידא של העברת נחלה¹⁹⁷⁸. ונחלקו: יש סוברים שהוא איסור כשאר העברת נחלה מן היורשים לאחרים¹⁹⁷⁹, ויש שכתבו שאינו בכלל "אין רוח חכמים נוחה"¹⁹⁸⁰, שהרי נאמר: ביום הנחילו את בניו¹⁹⁸¹, שהתורה נתנה רשות לאב להנחיל לכל בן מבניו שירצה¹⁹⁸², אלא שמידת חסידות היא שלא לעשות כן¹⁹⁸³, ויש מהם שכתבו שאין זה מטעם העברת נחלה, אלא כדרך שציוו חכמים שלא ישנה אדם את בנו בין הבנים מחיים אפילו בדבר מועט, שלא יבואו בניו לידי קנאה¹⁹⁸⁴. וכתבו ראשונים שאם אחד מבניו טוב יותר מאחיו ויודע בו שיעשה בממונו רצון הבורא ויתן יותר צדקה, יכול לתת לו נחלה יותר משאר אחיו, אם נותן לו בלי ידיעת אחיו¹⁹⁸⁵. על המרבה לאחד מבניו וממעט לאחר בלא להניחו לגמרי, אם יש בו משום העברת נחלה, ע"י להלן¹⁹⁸⁶. על העברת חלק הבכורה מן הבכור, ע"ע **ירושת הבכור**.

הכותב נכסיו לבנו, ונולדו לו אחר כך עוד בנים, אין בזה משום העברת נחלה מן האחרים¹⁹⁸⁷.

יש מן האמוראים שהזהיר לתלמידו שלא יהיה במקום שמעבירים נחלה, אפילו מבן אחד לבן אחר¹⁹⁸⁸, אף על פי שאין כאן עקירת הנחלה לגמרי, ששניהם בני ירושה הם¹⁹⁸⁹, וכל שכן מבן לבת¹⁹⁹⁰, וכן כתבו ראשונים, שמידת חסידות היא שלא יעיד אדם חסיד בצוואה שמעבירים בה הירושה מן הירוש¹⁹⁹¹, אפילו מבן אחד לאחיו¹⁹⁹², ולא ישב בין היושבים לשמוע את הצוואה הזו¹⁹⁹³, להיות בעצה בצוואה¹⁹⁹⁴. בטעם שאין זו אלא מידת חסידות, ואינו בכלל "אין רוח חכמים נוחה הימנו", יש מהאחרונים שכתבו, שדוקא המעביר עצמו אין רוח חכמים נוחה הימנו, אבל לאחרים המעידים בצוואה אין זו אלא מידת חסידות בלבד¹⁹⁹⁵. ויש חולקים וסוברים שאף העדים שמעידים בצוואה זו עוברים איסור גמור, שהם מסייעים ידי עוברי עבירה¹⁹⁹⁶, ולא אמרו שמידת חסידות בלבד היא אלא במעביר מבן אחד לאחיו, שהרי שניהם יורשיו הם, ואף באב עצמו אין זו אלא מידת חסידות שלא להנחיל לאחד מבניו, לדעתם¹⁹⁹⁷.

יש מהראשונים שכתבו על צוואה שמעביר בה אדם את נחלתו מכל זרעו לבנו הגדול, ובנו הגדול לבנו הגדול אחריו עד סוף כל הדורות, כדרך שהיה משפט המלוכה במקומם, שאסור לעשות כן, ללכת בחוקות הגוים, והרי אין רוח חכמים נוחה מן המעביר נחלה, וכל שכן בזה, וכל המטפל בזה והמחזיק ידיו הוא מסייע ידי עוברי עבירה¹⁹⁹⁸. וביארו אחרונים שלא כתבו כן אלא באופן זה, שהוא מחוקות הגוים, אבל שאר סידור צוואה של העברת נחלה אין בו אלא משום מידת חסידות¹⁹⁹⁹.

מעשה ביונתן בן עוזיאל שכתב לו אדם אחד נכסיו מפני שלא היו בניו נוהגים כשורה, ומכר שלישי והקדיש שלישי והחזיר לבניו שלישי²⁰⁰⁰, וכתבו ראשונים שבזה תיקן את הקלקול של העברת נחלה, וגם קיים את מצות המת²⁰⁰¹, ומהאחרונים יש מבארים שעשה כן, לפי שאף המקבל את הנחלה מהמוריש הוא בכלל מסייע ידי עוברי עבירה²⁰⁰². ויש מהראשונים שכתבו שהמקבל את הנחלה אינו עובר איסור²⁰⁰³.

היורש עצמו אם הסכים למחול על ירושתו אין בזה שום קפידא²⁰⁰⁴.

רבן שמעון בן גמליאל אומר: הכותב נכסיו לאחרים והניח את בניו, אם לא היו בניו נוהגים כשורה - ויש גורסים: לא היו בניו נוהגים בו כשורה²⁰⁰⁵, שהם חייבים בכבודו²⁰⁰⁶, ולא היו נוהגים כבוד כראוי במורישם, אף על פי שהיו נוהגים כשורה בענינים אחרים²⁰⁰⁷ - זכור לטוב²⁰⁰⁸. וחכמים חולקים²⁰⁰⁹, שאפילו אין בניו נוהגים כשורה, אין רוח חכמים נוחה הימנו²⁰¹⁰, וכן אמר שמואל שאין לו לאדם להיות במקום שמעבירים נחלה²⁰¹¹ אפילו מבן רע לבן טוב²⁰¹², מפני שאין ידוע איזה זרע יצא ממנו²⁰¹³, ופעמים שיוצא מן הבן הרע זרע הגון, ומהבן הטוב זרע שאינו הגון²⁰¹⁴. הלכה כחכמים²⁰¹⁵, ואין להעביר נחלה אפילו מבן שאינו נוהג כשורה לאחיו שהוא חכם ונוהג כשורה²⁰¹⁶. ויש שכתבו שמי שיש לו בן רע, רשאי לכתוב ממנו לאחרים²⁰¹⁷, וכיוצא בזה יש שכתבו שרשאי אדם לסלק את הירושה מבנו שהוא סורר ומורה, זולל וסובא, לבנו האחר שהולך בדרך ישרה²⁰¹⁸.

היה הבן מחלל שבת בפרהסיא ואינו מגדל את בניו לתורה, באופן שרחוק הדבר שיצא ממנו זרע הגון, יש מהאחרונים סוברים שרשאי האב להעביר ממנו נחלה, ורוח חכמים נוחה הימנו²⁰¹⁹, ויש מפקפקים בדבר²⁰²⁰. ויש סוברים שאם היה הבן **מומר*** באופן שאין חייבים להשיב לו אבדה²⁰²¹, מותר להעביר ממנו נחלה, שאם אין חוששים לזרע הגון שיצא ממנו לענין אבדתו, כל שכן שאין לחוש לזה לענין העברת נחלה²⁰²².

מי שאין לו בנים, אלא שאר יורשים, יש סוברים שרשאי להעביר מהם נחלה לאחרים, שלא אמרו אין רוח חכמים נוחה הימנו אלא במעביר נחלה מבניו דוקא²⁰²³, לפי שהקפידו על ירושת הבן, וכמו שאמרו: כל שאינו מניח בן ליורשו הקב"ה מלא עליו עברה²⁰²⁴. ורבים חולקים וסוברים שאין לחלק בין בנים לשאר יורשים²⁰²⁵, שהרי הוא עוקר נחלה של תורה, ומה לי בן מה לי יורש אחר²⁰²⁶. ויש מהאחרונים מפרשים אף את דברי הראשונים המחלקים בין בנים לאחרים, שהחילוק ביניהם אינו אלא בחומר הדבר, שהמעביר נחלתו מבניו איסורו חמור, ונאמר בו: ותהי עונתם על עצמותם²⁰²⁷, ואילו המעביר נחלה משאר יורשיו לא נאמר עליו אלא שאין רוח חכמים נוחה הימנו²⁰²⁸.

הכותב מקצת נכסיו לאחרים, ושייר מקצתם לבניו, נחלקו ראשונים ואחרונים: יש סוברים שלא אמרו שאין רוח חכמים נוחה אלא כשלא שייר לבניו כלום²⁰²⁹, וכמו שאמרו: והניח את בניו, והיינו שלא שייר להם כלום²⁰³⁰, ומפני שעוקר נחלה של תורה²⁰³¹, אבל כשמשייר מקצת, הרי לא נעקרה נחלה של תורה²⁰³², ולא שמענו מעולם, וגם אין הדעת סובלת לומר שהנותן מנכסיו לאחרים, אפילו שוה פרוטה, לא תהא רוח חכמים נוחה הימנו²⁰³³, וכן מנהג העולם²⁰³⁴, ומעשים בכל יום שכותב אדם מקצת נכסיו לאחרים, ולא נמנע שום ירא שמים מלהצטרף ולהעיד בדבר²⁰³⁵. לשיטה זו אף על פי שאינו משייר לבניו אלא ארבעה זוזים די בזה²⁰³⁶, ויש אומרים שאין די בשיור מועט²⁰³⁷, ויש שנראה מדבריהם שאינו רשאי לתת לאחרים אלא חלק מועט²⁰³⁸, מקצת מנכסיו²⁰³⁹. ויש מן הראשונים שכתבו שהכותב כל נכסיו לאחרים ומניח את בניו עניים הוא שאין רוח חכמים נוחה הימנו, לפי שהבנים בנכסי אביהם כעין מוחזקים הם, על כל פנים במקצתם, והשולל אותם מהם מכל וכל אין רוח חכמים נוחה הימנו, אבל רשאי אדם לתת חלק מן הנכסים לאחרים ולהוריש חלקם לבניו²⁰⁴⁰. ויש סוברים שאף המשייר ליורשים אין רוח חכמים נוחה הימנו²⁰⁴¹, אף כשאינו נותן לאחרים אלא מקצת נכסיו²⁰⁴². אף המרבה לאחד מבניו וממעט לאחר יש מהראשונים שכתבו שהוא בכלל העברת נחלה²⁰⁴³, וביארו אחרונים, שלדעתם אף הנותן מקצת נכסיו לאחרים הוא בכלל הקפידא של העברת נחלה²⁰⁴⁴. ויש מחלקים, שהואיל והוא מחלק את כל נכסיו, ומרבה לאחד וממעט לאחר, שלא כדין ירושה של תורה, אף הוא בכלל מעביר נחלה, מה שאין כן במי שאינו נותן לאחרים אלא את מקצת הנכסים, ומשייר השאר לבניו בתורת ירושה, אפשר שרוח חכמים נוחה הימנו²⁰⁴⁵. ויש מהאחרונים שכתב שאין נדנוד איסור להרבות לזה ולהמעיט לזה²⁰⁴⁶, שהתורה נתנה לאב רשות להנחיל למי שירצה²⁰⁴⁷.

אף המקדיש את נכסיו לשמים והניח את בניו, אין רוח חכמים נוחה הימנו²⁰⁴⁸. ומכל מקום לענין

צדקה*, אף על פי שהמבזבז מנכסיו לצדקה אינו רשאי לבזבז אלא עד חומש²⁰⁴⁹, אין זה אלא מחיים, שמא ירד מנכסיו ויצטרך לבריות, אבל לאחר מיתה רשאי²⁰⁵⁰, ומעשה במר עוקבא שבזבז בשעת מיתתו חצי - ויש גורסים: שליש²⁰⁵¹, ויש גורסים: כל²⁰⁵² - ממונו לצדקה²⁰⁵³. ונחלקו ראשונים: יש סוברים שרשאי לתת בשעת מיתה כל מה שירצה לצדקה²⁰⁵⁴, אפילו כל נכסיו²⁰⁵⁵, אף על פי שאינו מניח לבניו כלום²⁰⁵⁶, ואף על פי שאין רוח חכמים נוחה מהמעביר נחלתו לאחרים, דוקא כשאותם אחרים אינם עניים, אבל אם היו עניים ולומדי תורה, תבא עליו ברכה, ואינו דומה למקדיש נכסיו, שאין רוח חכמים נוחה הימנו, לפי שעניים עדיפים מהקדש²⁰⁵⁷, וזכות הצדקה עומדת לו עצמו לאחר מיתה, והוא עצמו עדיף מבניו²⁰⁵⁸. ויש סוברים שאין לאדם לתת את כל נכסיו לצדקה, אלא יניח מקצת ליורשיו²⁰⁵⁹, שלדעתם אין לחלק בין הקדש לצדקה, והרי אף בהקדש יש משום העברת נחלה²⁰⁶⁰, ואף על פי שגם המשייר מקצת ליורשים יש בו משום העברת נחלה, לדעתם²⁰⁶¹, דוקא כשנותן לאחרים, אבל כשנותן לדבר מצוה ומניח מקצת ליורשיו רוח חכמים נוחה הימנו²⁰⁶², או שלדעתם אף בנותן לאחרים, אם משייר מקצת ליורשים אין בזה משום העברת נחלה²⁰⁶³. ויש סוברים שאינו רשאי לתת לצדקה אלא עד שליש מנכסיו²⁰⁶⁴, או עד מחצית מנכסיו²⁰⁶⁵. ומהאחרונים יש סוברים שאין שיעור קבוע בדבר, אלא כל אחד יעשה לפי עושרו ולפי מצב יורשיו²⁰⁶⁶, וכן כתבו ראשונים, שהכל לפי ריבוי נכסיו ומיעוט יורשיו²⁰⁶⁷, וכתבו עוד שרשאי להקדיש אפילו כל נכסיו לצדקה בשעת מיתה ואין בכך כלום, אלא שאם בניו או קרוביו צריכים לכך אין ראוי לו להעביר מהם נחלה יותר מדאי, אלא במידה בינונית²⁰⁶⁸, ויתן לכל אחד את חלקו, יכלול את העניים כראוי להם, ויניח גם לבניו²⁰⁶⁹. ויש מהאחרונים מחלקים, שמי שאין לו בנים רשאי להניח מקצת נכסיו לצדקה, לפי שאמרו: כל שאינו מניח בן ליורשו הקב"ה מלא עליו עברה²⁰⁷⁰, ורוצה להציל עצמו בצדקה זו מאותה "עברה", והוא קודם ליורשיו, אבל מי שיש לו בנים אפילו נותן מקצת נכסיו לצדקה אין רוח חכמים נוחה הימנו, שמעביר נחלה מהם²⁰⁷¹. ויש מחלקים באופן אחר, שהכל תלוי בכוונתו, שאם כוונתו להרבות זכויותיו בצדקה זו, אין בזה שום איסור, שהרי הוא קודם ליורשיו, אבל אם כוונתו להעביר את נחלתו מיורשיו, אף על פי שהוא נותן לצדקה או להקדש, אין רוח חכמים נוחה הימנו²⁰⁷².

הנותן את נכסיו במתנה לאחרים מחיים, נחלקו בדבר: יש סוברים שאין בכך כלום²⁰⁷³, שאין העברת נחלה אלא בנותן נכסיו לאחרים לאחר מותו, **במתנת-שכיב-מרע***²⁰⁷⁴, או בנותן להם מהיום ולאחר מיתה²⁰⁷⁵, אבל לא כשהוא נותן מחיים, שאם לא כן ביטלת כל מתנה בעולם²⁰⁷⁶, שהרי אפילו במקצת נכסיו יש משום העברת נחלה, לסוברים כן²⁰⁷⁷. ויש סוברים שאף במתנה מחיים יש משום העברת נחלה²⁰⁷⁸. ומהאחרונים יש מחלקים, שאם כוונתו להעביר נחלה מיורשיו, אסור אף במתנה מחיים, אבל הנותן מתנה מטעם אחר, אין בו משום העברת נחלה²⁰⁷⁹, ויש מחלקים עוד, שבריא הנותן מתנה אין בו משום העברת נחלה, כי מנין לנו שיגיע ממון זה ליורשיו ולא יפסיד אותו בחייו באיזה עסק, אבל שכיב מרע או זקן מופלג, שנכסיו עומדים ליפול לפני יורשיו, יש בו משום העברת נחלה אף במתנה מחיים²⁰⁸⁰.

הנותן מתנה לאחר מיתה כדי שיעשה לו המקבל איזו טובה, כגון שנותן לו כדי שישמשנו לעת זקנתו, כתבו אחרונים שאין בו משום העברת נחלה, שהרי הוא כמוכר מנכסיו לצורך עצמו²⁰⁸¹.

אב הנותן נדוניה לבתו בשעת נישואיה, אין בזה משום העברת נחלה מן הבנים, לפי שמצוה על האב להשיא את בתו²⁰⁸², וכשהוא כותב לבתו נדוניה יפה יקפצו עליה לשאתה²⁰⁸³, ואף חכמים התקינו שיכתוב אדם לאשתו **כתובת-בנין-דכרין***, כדי שיקפוץ אדם ויתן לבתו כבנו, שמצוה על האב להשיא את בתו²⁰⁸⁴. ומכל מקום יש מהראשונים סוברים שאין לתת לה יותר מעשירית מנכסיו²⁰⁸⁵ - כדרך שתקינו חכמים לבת שנוטלת לאחר מיתת האב **עשור-נכסים*** לצורך נישואיה - משום העברת נחלה מבניו²⁰⁸⁶, או: משום שדומה להעברת נחלה²⁰⁸⁷, ומהם שכתבו שהמוסיף אין רוח חכמים נוחה הימנו²⁰⁸⁸, ואסור לעשות כן²⁰⁸⁹. ויש סוברים שרשאי האב להוסיף לבתו יותר מעישור נכסים²⁰⁹⁰, אבל אחרים אין מפצירים בו להוסיף יותר מן העישור למעט נחלת הבנים²⁰⁹¹. ויש סוברים בדעת ראשונים שאינו רשאי להוסיף אלא כחלק בן זכר ולא יותר, שלא אמרו אלא שיקפוץ אדם ויתן לבתו כמו לבנו, ולא יותר²⁰⁹². ויש מן הראשונים שלא נתנו שיעור בדבר, אלא כתבו שראוי להיזהר ביותר שלא לתת לבנות יותר מדי, מפני שיש כאן צד להעברת נחלה²⁰⁹³. ומהגאונים יש שכתבו שהיו רוב בני אדם בזמנם מניחים את בניהם בלא מחיה ומתקנים את בנותיהם, והלואי שהיה אדם נותן לבנו כבתו, וכמה פעמים הוצרך הדבר לנדות את מי שמרבה במתנת בתו ובנדוניה יותר מדי²⁰⁹⁴, לפי שהוא מעביר נחלה²⁰⁹⁵.

בטעם שהוצרכו להתיר נתינת נדוניה לבתו משום המצוה להשיא את בתו, אף על פי שאין האב נותן לבת את כל נכסיו, והנותן מקצת נכסיו הרי אין בו משום העברת נחלה, לסוברים כן²⁰⁹⁶, כתבו אחרונים, לפי שהיה מקום להחמיר בזה, שסוף סוף דומה הדבר להעברת נחלה, והוצרכו לומר שאין להחמיר בזה כלל, משום שמצוה להשיא את בתו²⁰⁹⁷. ויש שכתבו שבנותן לה את הנדוניה מחיים לא הוצרכו לטעם של מצוה, שהרי במתנה מחיים אין משום העברת נחלה, לסוברים כן²⁰⁹⁸, אלא בנותן לה את הנדוניה לאחר מיתה²⁰⁹⁹. ויש שכתבו שלא הוצרכו לטעם של מצוה להתיר לאב עצמו לתת נדוניה, שהרי אינו נותן אלא מקצת נכסיו ומחיים, אלא שמכל מקום אחרים לא היה להם להתערב בדבר, להפציר באב ולגרום לו להרבות בנדוניה, ואף חכמים לא היה להם לתקן כתובת בנין דכרין כדי שיתן אדם לבתו כבנו, שלא היה להם לחוב לאחרים, שממעטים בזה נחלת בניו, ורק משום שיקפצו עליה לשאתה התירו אף לאחרים²¹⁰⁰. ויש שכתבו בדעת ראשונים, שמחלוקת אמוראים היא, שהאמוראים שהוצרכו לטעם שמצוה להשיא בתו אוסרים להעביר נחלה אף במתנה מחיים, ושיש מהאמוראים חולקים ומתירים בכל מתנה מחיים, והלכה כמותם, ולדעתם אין בנדוניה צורך בטעם של מצוה²¹⁰¹.

יש מקומות שנהגו שהאב נותן לבתו בשעת נישואיה שטר-חצי-זכר, שנוטלת על ידיו בירושה עם הבנים חצי חלקו של בן זכר²¹⁰², וכתבו אחרונים שאין בזה משום העברת נחלה, שהרי זה כנדוניה שמותר לתת לבתו, כדי שיקפצו עליה לשאתה²¹⁰³, ועוד, שאינו מעביר מן הבנים אלא מקצת הנחלה,

ואין בזה משום העברת נחלה, לסוברים כן²¹⁰⁴, ועוד, שאינו נותן בלשון ירושה אלא בדרך חיוב והודאה²¹⁰⁵. ויש שכתבו שלפיכך נהגו לכתוב בשטר "חוץ מספרים וקרקעות", שבהם אין הבת נוטלת כלום²¹⁰⁶, שלא יהא כמעביר נחלה²¹⁰⁷, ויש שכתבו שלא רצו מתקני השטר לעקור ירושת הקרקעות, שהיא עיקר הירושה המפורשת בתורה²¹⁰⁸.

יש מהאחרונים שכתב שאין קפידא בהעברת נחלה אלא בקרקעות, ולא במטלטלים²¹⁰⁹, ורבים סוברים שאין חילוק בדבר²¹¹⁰. יג. בגוי. גוי* יורש את אביו דבר תורה²¹¹¹, ונפקא מינה לישראל, שאם החזיק בנכסי האב עובר משום גזל²¹¹², ומוציאים אותם מידו ונותנים לבנו של הגוי²¹¹³, וכן אם היה לגוי שמת מלוה או פקדון אצל ישראל, חייב הישראל להחזיר לבניו²¹¹⁴, ואינם כנכסי הגר שמת בלא יורשים, שהם הפקר, וכל המחזיק בהם זכה בהם²¹¹⁵. ומצינו שאמרו שגויים אינם בני נחלה²¹¹⁶, ונחלקו ראשונים: יש שנראה מדבריהם, שהאומרים כן סוברים שאין גוי יורש את אביו²¹¹⁷, לפי שאין אב לגוי²¹¹⁸, שאין לו שאר האב²¹¹⁹, אלא שמהם שכתבו להלכה שהוא יורש²¹²⁰. ורבים מפרשים אף אותה שאמרו שאינם בני נחלה, לא שאין בהם דין ירושה, אלא שאין דיני ירושתם שוים לישראל²¹²¹, אבל לדברי הכל יורשים הם²¹²², ואף על פי שאין שאר אב לגוי לענין איסור עריות הבאות מחמת קורבת האב²¹²³, לענין ירושה לא הפקירה התורה את זרעו, ויש לו אב²¹²⁴. ואין אומרים שמא אינו אביו, שכשם שבישראל הבן מתייחס אחר אביו, לירושה ולשאר דינים, על פי חזקה שהוחזק כאביו²¹²⁵, ועל פי רוב בעילות אחר הבעל²¹²⁶, כך בגוי מתייחס הבן אחר אביו ליורשו על פי חזקה ורוב²¹²⁷.

מקור הדין שהגוי יורש את אביו הוא מהכתוב: כי לבני לוט נתתי את ער ירשה²¹²⁸, ויש למדים זאת מהכתוב **בעבד-עברי*** הנמכר לגוי: וחשב עם קנהו²¹²⁹, ודרשו: עם קונהו, ולא עם יורשי קונהו, שאין עבד עברי עובד את יורשי הגוי שנמכר לו, מכלל שיש לו לגוי יורשים²¹³⁰. בטעם שהוצרכו לימודים אלו, יש מן הראשונים שכתבו, שלא תאמר שהואיל ואין אב לגוי, והפקירה התורה את זרעו, אף לענין ירושה אין לו אב²¹³¹, וכיוצא בזה יש מהאחרונים שכתבו שהוצרכו לימודים אלו, לפי שלא נתחדש דין רוב בבני נח, לדעתם²¹³², וממילא אין לייחסו אחר אביו על פי רוב בעילות אחר הבעל, ושמה אינו אביו, וגילה הכתוב שמכל מקום יורשו, אבל עצם הדין של ירושת הגוי הוא בכלל הדינים שנצטוו עליהם בני נח²¹³³, ואין צריך לימוד מיוחד לזה²¹³⁴.

כתבו ראשונים שאין בגוי דין **ירוש-הבכור*** ליטול פי שנים, אלא בכור נוטל כפשוטו²¹³⁵, ופירשו כן אותה שאמרו שגויים אינם בני נחלה²¹³⁶, שאין בהם דין נחלה כישראל, אבל ירושה נוהגת בהם²¹³⁷, וכן יש סוברים שבגוי בן ובת נוטלים בשוה, ואינם בדין נחלה להקדים בן לבת²¹³⁸. ויש שנראה מדבריהם שאף בגוי אין לבת כלום במקום בן²¹³⁹.

בירושת שאר קרובים חוץ מבן נחלקו: יש מהראשונים סוברים שאף שאר קרובי הגוי יורשים אותו במקום שאין בן²¹⁴⁰, שאף הגוי הוא בכלל ירושה של תורה והוא יורש את כל מורישיו כמו ישראל²¹⁴¹,

ואותה שאמרו: אין לך אדם מישראל שאין לו יורשים²¹⁴², לאו דוקא מישראל²¹⁴³. ויש מהראשונים שכתבו שהגוי יורש מן התורה רק את אביו, אבל שאר ירושותיהם מניחים אותם לפי מנהגם²¹⁴⁴, שלא מצינו סדר נחלות אלא לישראל בלבד²¹⁴⁵, וביארו אחרונים, שלדעתם זהו שאמרו שגויים אינם בני נחלה²¹⁴⁶. ונחלקו בדעתם: יש סוברים שאם לא הניח הגוי בן, נכסיו הפקר, כנכסי הגר שמת בלא יורשים²¹⁴⁷, ויש סוברים שאם תיקנו הגויים במקום שאין בן שיירשו שאר קרובים, יורשים הם מן התורה, וזהו שאמרו שמניחים אותם לפי מנהגם, לפי שירושה היא בכלל דינים או גזל שנצטוו עליהם בני נח, שלדעתם בכלל מצוה זו שרשאים לתקן לעצמם חוקים בדיני ממונות ודינים דין²¹⁴⁸, אלא שהבן יורש מן התורה אף כשלא תיקנו לו, ואינם רשאים לתקן שלא יירש, ואילו שאר קרובים אינם יורשים אלא כשתיקנו להם, ורשאים הגויים לשנות בתקנתם מסדר נחלות שבתורה²¹⁴⁹. ומהאחרונים יש תולים דין ירושת שאר קרובים בגוי במחלוקת אמוראים²¹⁵⁰.

בכלל הבן שיורש את אביו הגוי - לסוברים שרק בן ולא שאר קרובים - אף הבת שיורשת את אביה²¹⁵¹. אבל "אביו" יש שכתבו שהוא בדוקא, ואין אמו בכלל, ואינו יורשה, לדעת הסוברים שאין הגוי יורש שאר קרובים²¹⁵².

הגוי יורש אף מטלטלים²¹⁵³, ויש מהראשונים שנסתפק שמא אינו יורש אלא קרקע²¹⁵⁴.

על עבד עברי הנמכר לגוי, שיוצא במיתת האדון ואינו עובד את בנו, ע"ע **עבד עברי**²¹⁵⁵. אף **עבד-כנעני*** יש מהראשונים סוברים שאין בנו של גוי יורשו²¹⁵⁶, שהואיל ואין לגוי קנין הגוף בעבד, ואינו קונהו אלא למעשה ידיו²¹⁵⁷, אינו מנחילו לבניו²¹⁵⁸, ויש מהאחרונים מבארים, שהואיל וקנינו של גוי בעבד כנעני שלו למעשה ידיו לא למדוהו חכמים אלא בקל וחומר מקנינו בעבד עברי²¹⁵⁹, **דיו-לבא-מן-הדין-להיות-כנדון***, וכשם שעבד עברי הנמכר לגוי אינו עובד את הבן, כך עבד כנעני של הגוי אינו עובד את הבן²¹⁶⁰, ומהם מוסיפים ביאור, שהעבד שאין גופו קנוי, אלא שחייב לעבוד עבור האדון, לא נשתעבד לעבוד אלא לו, ולא ליורשיו, ואף עבד עברי של ישראל שעובד את הבן, אין זה מדין ירושה, אלא הוא דין מיוחד שבנו של האדון עומד במקומו לענין זה²¹⁶¹, ולא נתחדש דין זה בגוי²¹⁶². ויש סוברים שהגוי מוריש קנין שיש לו בעבדו הכנעני לבנו, שלא נתמעט מגזירת הכתוב אלא עבד עברי הנמכר לגוי שאינו עובד את הבן, ולא עבד כנעני²¹⁶³.

הגוי שהתנה שלא יירשנו בנו אלא אחר, יש סוברים שדבריו מועילים²¹⁶⁴, וכן כתבו ראשונים בישראל קודם מתן תורה שהיתה רשות בידם להוריש לאחר במקום בן, ומטעם זה הוריש יעקב אבינו לאפרים ומנשה במקום בניו²¹⁶⁵, ואף על פי שבישראל לאחר מתן תורה אין התנאי מועיל לעקור ירושה²¹⁶⁶, הרי זה מפני שנאמר: לחקת משפט²¹⁶⁷, שאין תנאי מועיל בירושה²¹⁶⁸, אבל בגוי לא נאמר כן, וירושתו היא כשאר דבר שבממון שהתנאי מועיל בו²¹⁶⁹. ויש סוברים שאין הגוי יכול לעקור הירושה מבנו, ולא עוד אלא שאינו יכול להנחיל הכל לאחד מבניו ולעקור בזה הירושה משאר הבנים, כדרך שאמרו

בישראל, לפי שדין הנחלה להנחיל לאחד מיורשיו חידוש הוא, שנלמד מהכתוב: ביום הנחילו²¹⁷⁰, ולא נתחדש אלא בישראל²¹⁷¹.

הגוזל את הגוי - שחייב להשיב לו, לסוברים כן²¹⁷² - ומת הנגזל קודם שהשיב לו, יש סוברים שאינו מתכפר בהשבת הגזלה ליורשיו²¹⁷³, ואינו דומה לגוזל מישראל שמתכפר בהשבה ליורשים²¹⁷⁴, לפי שבישראל היורש הוא "כרעיה דאבוא" (רגלו של אביו) ועומד במקומו, והרי זה כמשיב לנגזל עצמו, אבל גוי אף על פי שזוכה בירושה, אינו עומד במקום אביו, ואין הגזלן מקיים מצות השבה כשמחזיר לו²¹⁷⁵.

גוי הבא על בת ישראל וילדה, אין בן זה יורש את אביו הגוי²¹⁷⁶, שישראל גמור הוא, לסוברים כן²¹⁷⁷, ואינו ראוי לירש את הגוי²¹⁷⁸, שאינו נחשב כאביו כלל²¹⁷⁹, שהרי הבן הולך אחר אמו²¹⁸⁰.

גר אינו יורש את אביו הגוי מן התורה²¹⁸¹, לפי שאינו מתייחס אחר אביו הגוי וכקטן שנולד מאליו הוא²¹⁸². אבל מדברי סופרים יורש²¹⁸³, והפקר-בית-דין* הפקר²¹⁸⁴, וחייב ישראל להחזיר לו מה שלוה מאביו הגוי²¹⁸⁵. טעם התקנה, שחששו שמא יחזור הגר לסורו²¹⁸⁶, משום ממונו²¹⁸⁷, כדי לרשת את אביו²¹⁸⁸, ואף על פי שגם אם יחזור לסורו אינו אלא כישראל מומר²¹⁸⁹ ואינו יורש את אביו מן הדין, שמא יטעה בזה ויסבור שחוזר לגוייתו ויורש את אביו²¹⁹⁰, או שמא יחזור לסורו כדי לירש בדיני הנכרים בערכאות שלהם²¹⁹¹, או שאם לא יירש, שמא מתוך כעס על שמפסיד את ירושתו מחמת הגרות יחזור לסורו²¹⁹².

הגר שחזר לסורו בחיי אביו הגוי, ומת אביו, יש מהאחרונים שנסתפק אם הוא בכלל תקנת חכמים שהגר יורש את אביו הגוי, או לא²¹⁹³. ומהראשונים יש שכתבו שאם חזר לסורו אין מוציאים את הירושה מידי ישראל המוחזק בה²¹⁹⁴, אבל כל שלא חזר לסורו עשאוהו חכמים כיורש גמור, אף להוציא מיד ישראל המוחזק²¹⁹⁵.

גר וגוי שירשו את אביהם הגוי, הגר יכול לומר לגוי טול אתה עבודה-זרה* ואני אטול מעות²¹⁹⁶, ואף על פי שכבר זכה הגר בירושתו מיד כשמת אביו ויש בנכסים גם עבודה זרה, אינו כנוטל עכשיו חילופי עבודה זרה, שאסורים, לפי שירשת הגר את אביו הגוי אינה אלא מדרבנן²¹⁹⁷, ולא תיקנו חכמים ירושה לגר אלא בהיתר, שהם-אמרו-והם-אמרו²¹⁹⁸, ואינו נוטל את ההיתר בחילופי עבודה זרה, אלא חכמים הם שהקנוהו לו²¹⁹⁹. ויש מפרשים, שהואיל וירשת הגר היא מדרבנן, הרי להלכה בדרבנן יש ברירה*²²⁰⁰, וכשנוטל את ההיתר הוברר הדבר שההיתר הוא שנפל לחלקו²²⁰¹. ויש מפרשים שאמנם כבר זכה הגר בשעת מיתה בעבודה זרה מדרבנן שתיקנו לו ירושה, ומכל מקום התירו לו להחליף מאותו טעם עצמו שתיקנו לו עצם הירושה, שמא יחזור לסורו²²⁰².

כתבו ראשונים שתנאי מועיל בירושה זו שהגר יורש את אביו הגוי, הואיל ואינה אלא מדבריהם, ואין

הגוי מחוייב לעמוד בתקנת חכמים²²⁰³, ולפיכך יכול הוא הגוי המוריש להוריש לאחרים שאינם ראויים ליורשו, ולעקור את נחלתו של בנו הגר²²⁰⁴. והסבירו אחרונים, שמן הדין היה תנאי מועיל בירושה, ככל תנאי בדבר שבממון, אלא שנאמר בירושה: לחקת משפט²²⁰⁵, לומר שאין תנאי מועיל בה²²⁰⁶, ואף בירושות דרבנן תיקנו שיהיו כשל תורה בזה²²⁰⁷, אבל בירושת הגר את אביו הגוי, מכיון שאין הגוי חייב לעמוד בתקנת חכמים, אין התקנה מועילה אלא שתהא הירושה כשאר דבר שבממון, מטעם הפקר בית דין שנוהג אף בממון של גויים, אבל הדין של "חוקת משפט" הוא כשאר דינים דרבנן שאינם שייכים בגוי, ולפיכך מועיל בה תנאי, כשאר דבר שבממון²²⁰⁸.
אין הגוי יורש את אביו הגר לא מדברי תורה ולא מדברי סופרים²²⁰⁹, והמחזיק בנכסים, זכה בהם, אם אין לגר יורשים אחרים²²¹⁰, לפי שגר שנתגייר כקטן שנולד, ואף חכמים לא תיקנו שיירשנו הגוי²²¹¹.

אף הגר את הגר - כגון אב ובנו שנתגיירו²²¹², וכן אם ובנה²²¹³ - אינו יורש לא מדברי תורה ולא מדברי סופרים²²¹⁴, וכן שנינו: לזה מעות מן הגר שנתגיירו בניו עמו, לא יחזיר לבניו²²¹⁵, אם מת האב²²¹⁶, שהרי הגר הוא כקטן שנולד, ואינו מתייחס אחרי אביו, ואף חכמים לא תיקנו שיירש הגר אלא את אביו הגוי, גזירה שמא יחזור לסורו, אבל בגר את הגר לא תיקנו²²¹⁷, שאין חזרתו לסורו מועילה לו כלום²²¹⁸, שאפילו יחזור לסורו לא יירש, שאין הגוי יורש את הגר²²¹⁹.

אף מי שהורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה, היינו שנתגיירה אמו כשהיא מעוברת בו, אינו יורש את אביו הגר²²²⁰, שאינו מתייחס אחריו²²²¹.

**** נא לשמור על קדושת הגליון / מתוך מאגר פרוייקט השו"ת - אונ' בר-אילן****